

► DOSAR ELECTORAL

Alexandru Radu

► VARIA

Alfred Bulai

Brîndușa Palade

Vladimir-Adrian Costea

Anița Grigoriu

Ionela Gavril

Teslovan Ovidiu-Lucian

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FACULTATEA DE ȘTIINȚE POLITICE, SNSPA

APARIȚIE TRIMESTRIALĂ

VOLUM XXVI

NUMĂRUL

2 (196)

APR.-IUN. 2018

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmatelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revista *Sfera Politicii* a fost editată din anul 1992 de

Fundația Societatea Civilă,
din anul 2013 de

Fundația Orient Express,

iar din anul 2016 este editată de

**Facultatea de Științe Politice,
SNSPA.**

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- DOAJ - Directory of Open Access Journals
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

EBSCO
PUBLISHING

ProQuest

 SCIO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

Sfera Politicii respectă Ordinul nr. 4691 din 26 iulie 2011 al Ministrului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului privind aprobarea standardelor minimale necesare și obligatorii pentru conferirea titlurilor didactice din învățământul superior, a gradelor profesionale de cercetare-dezvoltare.

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Consilier Principal al Președintelui Societății Române de Radiodifuziune, București, România

Daniel Chirot

University of Washington, Seattle, Washington, USA

Dennis John Deletant

Professor, University College, London, United Kingdom

Alexandru Florian

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București
Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”

Anneli Ute Gabanyi

Cercetător asociat al Institutului German pentru Probleme Internaționale și de Securitate (Stiftung Wissenschaft und Politik), Berlin, Germania

Gail Kligman

Professor, University of California, Berkeley, USA

Steven Sampson

Professor, Lund University, Lund, Sweden

Gisèle Sapiro

Directrice de recherche au CNRS, Directrice du Centre européen de sociologie et de sécurité politique (CESSP), Université Paris-Panthéon-Sorbonne/CNRS/EHESS

Michael Shafir

Profesor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

Lavinia Stan

Professor, Department of Political Science, St. Francis Xavier University, Canada

G. M. Tamas

Budapest, Hungary

Katherine Verdery

Professor, City University of New York Graduate Center, USA

DIRECTOR FONDATOR

Stelian Tănase

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București

DIRECTOR

Cristian Pîrvulescu

Decan, Facultatea de Științe Politice, SNSPA

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

Profesor, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Daniel Buti

Lector universitar, Departamentul de Relații internaționale, SNSPA

REDACȚIE

Alexandru Climescu

Nicolae Drăgușin

Aurora Martin

Ioana Paverman

Camelia Runceanu

Cecilia Tohăneanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

Sfera Politicii

VOLUMUL XXVI, NUMĂRUL 2 (196), aprilie-iunie 2018

Dosar electoral

Alexandru Radu

Alegerile Marii Uniri – noiembrie 1919. Lista completă a parlamentarilor aleși 3

Varia

Alfred Bulai

Votanții activi și votanții de presiune. Un model teoretic de analiză 30

Brîndușa Palade

Demonologia populismului. Conspiraționismul ca pseudo-știință politică 39

Vladimir-Adrian Costea

Alegerea Adunării Constituante din 1914. Poziționări privind reforma electorală și reforma agrară 48

Anița Grigoriu

Violența la locul de muncă asupra imigrantelor românce din Sicilia 61

Ionela Gavril

Instabilitatea ministerială afectează procesul de luare a deciziei? Cele mai remaniate guverne și guvernări din România după 1989..... 69

Teslovan Ovidiu-Lucian

Avizele consultative ale Curții Constituționale din România privind propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României, Traian Băsescu (2007, 2012). O analiză comparativă..... 79

Index de autori 91

Summary 93

Alegerile Marii Uniri – noiembrie 1919. Lista completă a parlamentarilor aleși

■ ALEXANDRU RADU

[The National University of Political Studies and Public Administration, Bucharest]

Abstract

In November 1918, one year after the establishment of Great Romania, the first parliamentary elections took place in the four united Romanian provinces: the Old Kingdom, Bessarabia, Bukovina and Transylvania. 566 MPs were elected, based on a mixed-vote, and 239 senators, based on a majority vote. The Old Kingdom and Bessarabia provided 337 deputies and 138 senators; from Transylvania came 203 deputies and 86 senators; Bucovina elected 26 deputies and 11 senators. It resulted in a Parliament composed of 805 MPs nominated in this file..

Keywords

Great Romania; 1919 Parliamentary Elections; Elected MPs

Alegerile pentru parlamentul Marii Uniri s-au fost desfășurate în prima decadă a lunii noiembrie 1919, corpul electoral fiind convocat în zilele de 2, 3 și 4 noiembrie pentru alegerea Adunării deputaților și în zilele de 7 și 8 noiembrie pentru alegerea Senatului, iar pe 9 noiembrie au avut loc alegerile din colegiile universitare.¹

Sub aspect formal, alegerile parlamentare din 1919 au avut la bază *Decretul nr. 3.402 cu privire la desfășurarea alegerilor pentru Adunarea deputaților și Senat din 14 noiembrie 1918*², operă juridică a guvernului condus de Constantin Coandă inspirată de legea belgiană din 1893, *Decretul nr. 3.620 cu privire la alegerile pentru Adunarea deputaților și Senat din Bucovina din 24 august 1919*, elaborat de Consiliul Dirigent din Transilvania, și *Decretul nr. 3.621 cu privire la desfășurarea alegerilor din Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș din 24 august 1919*, inițiat de guvernul Brătianu.³

Totodată, acestea au fost primele alegeri din istoria României bazate pe

1 Pe 2 octombrie 1919, regele Ferdinand a semnat decretul de convocare a alegerilor pentru Adunarea deputaților și a Senatului (Vezi Decretul nr. 4230 din 2 octombrie 1919, publicat în Monitorul Oficial nr. 134 din 3 octombrie 1919).

2 Publicat în Monitorul Oficial nr. 191 din 16 (29) noiembrie 1918.

3 Ambele decrete au fost publicate în Monitorul Oficial nr. 103 din 26 august 1919.

principiul votului universal. Principiul a fost consacrat prin revizuirea articolelor 57 și 67 ale Constituției din 1866 în vara anului 1919⁴, dând materialitate programul reformator inițiat de liberali încă înainte de declanșarea Primului Război Mondial⁵. Cum însă articolele constituționale 58-66 și 68-81 continuau să reglementeze votul cenșitar, exista „o contradicție între textele noi și cele vechi ale Constituției, care practic se rezolva prin prioritatea principiilor asupra soluțiilor”⁶. Cu toate acestea, soluțiile legislative subsecvente au confirmat doar parțial principiul votului universal în sensul legiferării votului universal bărbătesc⁷. Să remarcăm însă că votul era definit ca egal, direct și secret⁸, semn al modernității politice ce marca ruptura cu trecutul așa-numitului sufragiu universal limitat⁹, în fond, un vot cenșitar, practicat până în 1919. În plus, normele electorale prevedeau obligativitatea votului, intenția legiuitorului fiind de a limita fenomenul absenteismului.

Având aspectul unui triptic, legislația electorală a statuat un sistem electoral de factură particulară, diferențiat nu doar pe Camere, ci și pe regiuni. Astfel, pentru alegerea deputaților din Vechiul Regat și Basarabia a funcționat un scrutin de tip proporțional (RP), individualizat prin votul cu panașaj, cu utilizarea metodei d'Hondt pentru repartizarea mandatelor în cele 43 de circumscripții electorale plurinomiale. Totodată, pentru alegerea senatorilor legiuitorul a reglementat un sistem electoral de tip pluralitar (cu majoritate relativă) desfășurat în circumscripții plurinomiale. Pe de altă parte, alegerea atât a deputaților, cât și a senatorilor deopotrivă din Bucovina și Transilvania s-a făcut în baza unui mod de scrutin majoritar uninominal¹⁰, cu specificul transilvănean al candidaturilor unice¹¹. Așadar, membrii Adunării deputaților au fost aleși printr-un scrutin de tip mixt, care a combinat procedurile proporționale și majoritare în următoarele proporții: 348 de mandate (61,48%) au fost repartizate prin metoda d'Hondt, iar restul de 218 (38,52%), prin cea a pluralității. Cu specificul neomogenității regionale, astfel că proporționalitatea electorală s-a aplicat în cele 43 de circumscripții plurinomiale din Vechiul Regat și Basarabia, ca și în cele 5 circumscripții orășenești speciale din Bucovina și Transilvania, în timp ce formula majoritară a fost proprie circumscripțiilor uninomiale în care au fost divizate județele din Bucovina și Transilvania, în număr de 218. La rândul ei, camera superioară a fost compusă în

4 Votată de Parlament pe 14 iunie 1919, respectiv pe 20 iunie 1919, revizuirea constituțională a fost promulgată de regele Ferdinand I pe 19 iulie 1919 (Vezi Monitorul Oficial nr. 98 din 20 iulie/ 2 august 1919).

5 În contextul participării României la prima conflagrație mondială, obiectivul votului universal, alături de cel al reformei agrare, a căpătat o semnificație strategică, fiind tratat ca atare de însuși regele Ferdinand care, în aprilie 1917, s-a adresat țăranilor-soldați promițându-le pământ și „o largă participare la treburile statului”.

6 Eleodor Foșăneanu, *Istoria constituțională a României 1859-1991* (București: Humanitas, 1998, ediția a II-a revăzută), 55.

7 Inclusiv în Transilvania, unde sincronizarea cu regimurile politico-electorale din țările europene care legiferaseră deja votul universal era afirmată prin Rezoluția Marii Adunări de la Alba Iulia: „Vot obștesc, direct, egal, secret pe comune, în mod proporțional pentru ambele sexe în vârstă de 21 de ani, la reprezentarea în comune, județe ori parlament.” (apud C. Preda, *Rumâniile fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent* (Iași: Polirom, 2011), 139).

8 Cf. art. 1, Decret nr. 3.402/1919, art. 2, Decret nr. 3.620/191 și art. 1, Decret nr. 3.621/1919.

9 Gheorghe Tătăreșcu, *Regimul electoral și parlamentar în România*, trad. de Delia Rozdălescu (București: Editura Fundației Pro, 2004).

10 Excepție au făcut cele cinci circumscripții plurinomiale orășenești (Arad, Chișinău, Cluj, Oradea, Timișoara) pentru alegerea deputaților, unde s-a aplicat un scrutin proporțional cu metoda d'Hondt.

11 Aici legislația prevedea: „Președintele alegerii deschide procedura de alegere dimineața la ora 8, și dacă este numai un singur candidat îl declară ales de deputat, respectiv senator, iar rezultatul îl publică în locul anunțat în publicațiune” – Art. 46, paragraf 2, Decretul nr. 3.621/1919.

urma aplicării principiului reprezentării majoritare, senatorii proveniți din Vechiul Regat și Basarabia fiind aleși în circumscripții plurinominale în baza majorității relative, în timp ce cei din Bucovina și Transilvania, în circumscripții uninominale în baza majorității absolute. Schematic, sistemul electoral este prezentat în tabelul de mai jos.

Caracteristicile sistemul electoral

	Adunarea deputaților	Senat
Mod de scrutin	Mixt (combinat)	Majoritar
Circumscripții	48 plurinominale; 218 uninominale	101 uninominale; 43 plurinominale
Metoda	d'Hondt; majoritate absolută	majoritate absolută; majoritate relativă
Vot	cu panașaj; uninomial	uninomial; cu panașaj

În total, au fost aleși 805 parlamentari, 566 membri în Adunarea deputaților și 239 în Senat, camera superioară fiind completată cu mandatele de drept prevăzute de legislație. Din cei 566 de deputați, 337 au provenit din Vechiul Regat și Basarabia, 203 din Transilvania și 26 din Bucovina. Din cei 239 de membri ai Senatului, 140 au provenit din Vechiul Regat și Basarabia, 87 din Transilvania și 12 din Bucovina.

Judecându-l din perspectiva regulii rădăcinii cubice, vom observa că parlamentul ales în 1919 intră în categoria parlamentelor supradimensionate, corespunzând unei populații de peste 11 ori mai numeroase¹². Dar supradimensionarea parlamentului din 1919 trebuie corelată cu misiunea forului legislativ ales atunci, aceea de a conferi o largă legitimitate populară validării parlamentare a actelor Marii Uniri.

Dimensiunea parlamentului ales în 1919

	Adunarea deputaților	Senat
	1 deputat/ 30.000 loc	1 senator/ 70.000 loc.
Vechiul Regat și Basarabia	337	138
Bucovina	26	11
Transilvania	203	86
Mandate universitare	-	4
Total	566	239
Total Parlament	805	

În competiția pentru ocuparea celor 805 de locuri ale primului parlament al României Mari au intrat peste 20 grupări politice, însă cu o distribuție regională neuniformă a candidaturilor. Numărul maxim de competitori electorali a fost înregistrat în Vechiul Regat și Basarabia. Aici au candidat partidele politice tradiționale – Partidul Național Liberal și Partidul Conservator Progresist (fostul Partid Conservator) – dar și cele nou constituite, precum Partidul Țărănesc, Partidul Naționalist-Democrat sau gruparea liberalilor dizidenții, plus diferite alianțe politice locale¹³. Aceste forțe politice au lipsit practic din competițiile electorale din cele-

12 Referindu-ne numai la Adunarea deputaților, cele 566 de mandate corespund unei populații de circa 181 de milioane. Invers spus, dimensiunea optimă a primei camere raportată la populația de circa 16 milioane a României Mari la momentul electoral 1919 ar fi trebuit redusă la aproape jumătate.

13 Acestora li se adaugă grupările socialiste și populare locale care au candidat în unele circumscripții electorale, în ciuda deciziilor conducerilor naționale ale Partidului Socialist și Ligii Poporului de a boicota alegerile.

lalte două provincii românești, fiecare monopolizată de candidații câte unui partid regional: Partidul Național Român, în Transilvania, respectiv Partidul Democrat al Unirii, în Bucovina, acestea, la rândul lor, absente din vechiul teritoriu. Ca atare, deși cu finalitate unică, alegerile din 1919 au reunit, în fapt, procese electorale distincte și sub aspectul politic-partizan. Totuși, elementul comun l-a reprezentat prezența candidaților independenți, într-un număr relativ important.

Fără Transilvania, regiune pentru care lipsesc datele, la alegerile pentru Adunarea deputaților s-au prezentat 1.324.563 din cei 1.916.225 cetățeni cu drept de vot înscrși în listele electorale, adică 69,12%, în condițiile legiferării votului obligatoriu¹⁴. În cazul Senatului prezența la vot a fost ușor superioară, ajungând la 75,36%, votând 724.876 de cetățeni din cei 961.824 înscrși în listele electorale. Totodată, ponderea voturilor valabil exprimate pentru alegerea senatorilor a depășit 80%, fiind cu circa 10 procente mai mare decât în cazul alegerii deputaților, diferența putând fi pusă, în principal, pe seama complexității sporite a procesului votării pentru prima Cameră.

Soldate cu o „surpriză totală”¹⁵, alegerile au consemnat victoria Partidului Național Român (PNR), din Transilvania, în dauna liberalilor, inițiatorii și organizații acestora. Favorizat de poziția sa monopolistă din Transilvania, PNR și-a adjudecat circa o treime din mandatele parlamentare naționale. A fost urmat de gruparea politică țărănistă (Partidul Țărănesc împreună cu Partidul Țărănesc din Basarabia) care a obținut aproape un sfert din locurile parlamentare. Partidul Național Liberal a completat podiumul, primind circa o pătrime din mandate. Celelalte grupări politice participante la alegeri și-au împărțit restul de locuri din Parlament, însă în proporții modeste. Priviți ca un grup politic, independenții au reușit să se plaseze practic înaintea tuturor acestor grupări politice minore.

Rezultatele alegerilor parlamentare din 1919. Votul politic

	Adunarea deputaților		Senat*	
	Nr. mandate	% mandate	Nr. mandate	% mandate
P. Național Român	172	30,39	80	34,04
P. Țărănesc	130	22,97	58	24,68
P. Național Liberal	98	17,31	51	21,70
P. Democrat al Unirii	20	3,53	7	2,98
P. Naționalist Democrat	14	2,47	6	2,55
P. Conservator Progresist	13	2,30	7	2,98
Liga Poporului	11	1,94	4	1,70
Disidenții liberali	9	1,59	0	0
P. Socialist	7	1,24	0	0
U. Democrației Naționale	6	1,06	2	0,85
Alții	86	15,19	20	8,51
Independenți				
Total mandate	566	100	235	100

*fără mandatele universitare

14 Pentru Transilvania, datele oficiale parțiale arată o prezență la vot de 155.707 alegători pentru cele 30% din circumscripțiile electorale unde s-a votat. Teoretic, extrapolând această proporție, la alegerile din regiune s-ar fi prezentat 519.023 cetățeni, astfel că totalul național ar fi urcat la 1.843.586./ s-ar fi prezentat circa 500.000 de cetățeni astfel că totalul național ar fi depășit 1,8 milioane.

15 C. Preda, *Rumâni fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent* (București, Iasi: Polirom, 2011), 146.

Primul Parlament al României Mari (1919-1920)
Lista deputați și senatori aleși pe circumscripții electorale

Județul Alba de Jos

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 8 circumscripții uninominale

1. Dr. Octavian Pria
2. Dr. Iuliu Maniu
3. Zaharia Muntean
4. Dr. Alex. Nicolescu
5. Alexandru Vaida-Voevod
6. Dr. Ioan Cotor
7. Dr. Ionel Pop
8. Eugen Goga

SENAT – 3 circumscripții uninominale

1. Ioan Teculescu
2. Dr. Laurențiu Pop
3. Dr. Isidor Marcu

Județul Arad

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 12 circumscripții uninominale;
o circumscripție plurinomială (2 locuri) pentru orașul Arad

1. Iosef Carl (Karl)¹⁶
2. Dr. Adrian Popescu
3. Dr. Iustin Monția
4. Dr. Ioan Suciu / Nicolae Lăzărescu¹⁷
5. Dr. Ștefan Pop
6. Vasile Goldiș
7. Dr. Aurel Grozda
8. Dr. Alex. Stoinescu
9. Dr. Eugen Costina
10. Aurel Novac
11. Cornel Iancu
12. Dimitrie Nica
13. Vasile Goldiș / Toma Stelian
14. Sever Miclea

SENAT – 6 circumscripții uninominale

1. Dr. Aurel Damian
2. Dr. Cornel Ardelean
3. Dr. Lazăr Ghebeleş
4. Dr. Iacob Hotăran
5. Iuliu Groșoreanu
6. Procopiu Givulescu

¹⁶ Numele dintre paranteze reprezintă variația onomastica întâlnită în alte surse oficiale decât Monitorul Oficial.

¹⁷ Cel de al doilea parlamentar menționat este inlocuitorul primului, ca urmare a vacanței mandatului din diferite motive.

Județul Argeș

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (8 locuri)

1. Grigore T. Coandă / Radu Belev
2. Nicolae Enescu
3. Marin Marinescu
4. Gheorghe Pitică
5. Nicolae P. Niculescu-Lungu
6. Preot Lazăr Niculescu
7. Dumitru Enăchescu
8. Vintilă I. C. Brătianu / Ion I. Purcăreanu

SENAT – o circumscripție plurinominală (3 locuri)

1. Grigore T. Coandă
2. Alex. Vlădescu
3. Niță Gheorghe

Județul Bacău

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (8 locuri)

1. Ion Borcea
2. Constantin Nădejde
3. Ion Chiriac
4. Cristea Cristoveanu
5. Grigore A. Mârza
6. Eduard Racoviță
7. Mircea Th. Cancicov
8. Niculae D. Ghica (Ghica-Comănești)

SENAT – o circumscripție plurinominală (3 locuri)

1. Alex. Constantinescu
2. Nicolae Botez
3. Leon Sachelarie

Județul Bălți

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (12 locuri)

1. Ion Rusu
2. Ioan Pelivan
3. Anton Crihan
4. Alexandru Nața (Măță)
5. Ion Buzdugan
6. Eftimie (Efim) Popovici
7. Gherman Pânteia
8. Dionid Calistru
9. Costache Leancă
10. Ilie Frunză
11. Grigorescu Bolocan
12. Arseni Carașevici

SENAT – o circumscripție plurinominală (5 locuri)

1. Dumitru Vrabie
2. Ștefăniță Teodosie
3. Andrei I. Stroescu
4. Ioan D. Leahu
5. Gen. Alexe Anastasiu

Județul Bichiș

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 2 circumscripții uninominale

1. Ioan I. Ardelean
2. Gheorghe Hrabovschi

SENAT – o circumscripție uninominală

1. Dr. Dimitrie Barbu

Județul Bihor

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 17 circumscripții uninominale; o circumscripție pluri-nominală (2 locuri) pentru orașul Oradea

1. Dr. George Crișan
2. Dr. Constantin Pavel
3. Petru I. Pop
4. Dr. Aurel Lazăr
5. Dr. Aurel Pinte
6. Dr. Ioan Iacob
7. George Moroianu
8. Iuliu Kiș
9. Dr. Nicolae Roxin
10. Dr. Dimitrie Lascu
11. Dr. Grigorie Egry
12. Dr. Teodor Popa
13. Sever Sălăgian
14. Conte Clar Nesemrode
15. Emeric Vaina
16. Lazăr Iacob
17. Nicolae Firu
18. Dr. Justin Ardelean
19. Dumitru Ionaș

SENAT – 8 circumscripții uninominale

1. Dr. Coriolan Pop
2. Partenie Cosma
3. Dr. Andrei Ilia
4. Dr. Gavril Cosma
5. Romul Ciorogariu
6. Dr. Valeriu Braniște
7. Andrei Horvath
8. Mihail Pavel

Județul Bistrița-Năsăud

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 5 circumscripții uninominale

1. Dr. Victor Onișor
2. Dr. Arthur Connerth
3. Dr. Victor Moldovan
4. Dr. Laurențiu Oanea
5. Iulian Marțian

SENAT – 2 circumscripții uninominale

1. Dr. Ioan Păcurariu
2. Ion Pop

Județul Botoșani

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (6 locuri)

1. Toader Țigău
2. David Ion Șerpeanu
3. Octav Lupașcu
4. Io(an Simionescu
5. Ramiro C. Savinescu
6. Panait Vizanti

SENAT – o circumscripție uninomială (3 locuri)

1. A. C. Cuza / Petre Irimescu
2. Ariton Iacobeanu
3. Victor Miclescu

Județul Brașov

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 4 circumscripții uninominale

1. Dr. Vasile Saftu
2. Mihai Popoviciu
3. Voicu Nițescu
4. Fritz Connerth

SENAT – 2 circumscripții uninominale

1. Lutz Korodi
2. Dr. Iosef Blaga

Județul Brăila

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (6 locuri)

1. Leonte Moldovanu
2. Matei Sassu
3. Ștefan Periețeanu
4. Ion Paraschivescu
5. Petre Bălan
6. Grigore Căldăruș

SENAT – o circumscripție plurinomială (2 locuri)

1. Ion I. C. Brătianu / Alexiu Constantin
2. Balaban Bălăbănescu

Județul Buzău

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (9 locuri)

1. Vasile Antonescu
2. A. C. Cuza / Ion Gănescu
3. Dumitru Sârbescu
4. Preot Dumitru Nicolaescu
5. Dr. Constantin Angelescu
6. Justin Stănescu
7. George Georgescu / Al. Ionescu-Brădeanu
8. George N. Orleanu
9. Pompiliu Ioanițescu

SENAT – o circumscripție plurinomială (4 locuri)

1. Gen. Benone I. Anastasiu
2. Titus N.I. Constantinescu

3. Tudorache Teodorescu
4. Plutarh Mareș

Județul Cahul

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (7 locuri)

1. Constantin F. Petrescu
2. Iacob Algauzean
3. Teodor Donciu
4. Haralambie Vizanti
5. Ion Inculeț / Ștefan Holban
6. Nicolae Suruceanu
7. Gheorghe Gâsca

SENAT – o circumscripție plurinominală (3 locuri)

1. Nicolae Mocanu
2. Alexandru Narli
3. Ioan Balbareu

Județul Caliacra

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (5 locuri)

1. Mustafa Riza Hagi Mehmet
2. Chiured Ali Memet
3. Ahil N. Pineta
4. Ermil A. Pangrati
5. Gh. Panoitescu

SENAT – o circumscripție plurinominală (2 locuri)

1. George Georgescu
2. Vasile Holevici

Județul Caraș-Severin

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 17 circumscripții uninominale

1. Antoniu Mocioni
2. Dr. George Gârda
3. Dr. Victor Biberia
4. Dr. Avram Imbroane
5. Dr. Trifon Lația
6. Dr. Caius Brediceanu
7. Dr. Tiberiu Brediceanu
8. Eugen Muntean
9. Romulus Molin
10. Dr. Liviu Cigăreanu
11. Dr. Alexandru Morariu
12. Dr. Aurelian Vălean
13. Dr. Traian Vina
14. Dr. Ioan Sârbu
15. Ionel Mocioni
16. Ion Păsuică
17. Ion Simu

SENAT – 7 circumscripții uninominale

1. Sebastian Olariu
2. Gheorghe Popovici

3. Arhimandrit Filaret Mustea
4. Dr. Traian Bădescu
5. Gh. Jianu
6. Ioan Marcu
7. Dr. Petre Corneanu

Județul Câmpu-Lung

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 2 circumscripții uninominale

1. Iorgu Toma
2. Vasile Lițu

SENAT – o circumscripție uninominală

1. Nistor Andronicescul

Județul Cenad

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 4 circumscripții uninominale

1. Uros Păteanu
2. Petru Parseu
3. Ilie Stan
4. Pavel Veselschi

SENAT – o circumscripție uninominală

1. Ludovic Bauer

Județul Cernăuți

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 2 circumscripții uninominale; o circumscripție plurinomială (3 locuri) pentru orașul Cernăuți

1. George Băncescu
2. Constantin Vasile Morariu
3. Teofil Simionovici / Ion C. Grădișteanu
4. Vasile Marcu, dr.
5. Norbert Kipper

SENATOR – două circumscripții uninominale; o circumscripție uninominală universitară

1. Teofil Simionovici
2. Iacob Hecht
3. Nicolae Cotlarciuc

Județul Cetatea Albă

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (12 locuri)

1. Ion Inculeț
2. Ștefan Ciobanu / Evzei Boiancencu
3. Daniel Bitlan
4. Temistocle Duma
5. Teodor Dimof
6. Daniel Erdiman
7. Gheorghe Mare
8. Liviu Marian
9. Nichifor Călărași
10. Sergiu Niță
11. Constantin Stere
12. Iohanes Gherstenberger

SENAT – o circumscripție plurinomială (5 locuri)

1. Andrei Vilmer
2. P. S. Arhiereul Dionisie / Preot Vasile Tăureanu
3. Ștefan Teodorof
4. Vasile Covaleschi
5. Teodor Covalschi

Județul Chișinău

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (12 locuri)

1. Dr. Daniel Ciugureanu / Ion Opincă
2. Ion Pelivan
3. Vasile Țanțu / Nicolae Chiril
4. Teodosie Cojocariu
5. Grigore Moldovanu
6. Constantin Bivol
7. Teodor Jereghie
8. Ion Costin
9. Vladimir Trofimov
10. Preot Ion I. Stâncă
11. Dimitriu I. Gheorghe
12. Ludovic Dauș

SENAT – o circumscripție plurinomială (5 locuri)

1. Vasile Lascu
2. Zamfir Arbore
3. Alexandru Ursu
4. Teodor Parcu
5. Andrei Ghiaur

Județul Ciuc

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 4 circumscripții uninominale

1. Aurel Esca
2. Dr. Emil Precup
3. Maurer Bela
4. Octavian C. Tăslăoanu

SENAT – 2 circumscripții uninominale

1. Dr. Ioan Moșoi
2. Vasile Urzică

Județul Cojocna

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 9 circumscripții uninominale; o circumscripție plurinomială (2 locuri) pentru orașul Cluj

1. Dr. Emil Hațiegan (Hațiegan)
2. Preot Aurel Muntean
3. Dr. Ioan Giugiu
4. Dr. Sever Dan
5. Alex. Russu
6. Dr. Eugeniu Bran
7. Alexandru Nemeș
8. Dr. Simeon Nemeș
9. Gavril Lungu
10. Dr. Emil Hațiegan
11. Dr. Aurel Socol

SENAT – 4 circumscripții uninominale; o circumscripție uninominală universitară

1. Dr. Aurel Isac
2. Ioan Pop
3. Ioan F. Negruțiu
4. Dănilă Ieronim
5. Alexandru Lepădat

Județul Constanța

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (7 locuri)

1. Constantin Alimănișteanu
2. Marcel Remus Opreanu
3. Nicolae Roșculeț
4. Paul Dobrescu
5. Lt.-col. Aurel Solacolu
6. Ion Bentoiu
7. Ion N. Roman

SENAT – o circumscripție uninominală (3 locuri)

1. Dr. Alexandru Pilescu
2. Mircea Solacolo-Troian
3. Ion Ioniță Dumitrescu

Județul Coțmani

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 3 circumscripții uninominale

1. Iosef Vihovici
2. Vasile Sniatinciuk
3. Dimitrie Țopa

SENAT – o circumscripție uninominală

1. Victor Racoce

Județul Covurlui

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (6 locuri)

1. Mihail G. Orleanu
2. Alecu N. Dumitriu
3. Ștefan H. Ștefan
4. Nicolae Iorga / Anton Gâdei
5. Damian Drăgănescu
6. Ion Burbea

SENAT – o circumscripție plurinominală (2 locuri)

1. Spiridon Popescu
2. Aurel Scurtu

Județul Dâmbovița

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (8 locuri)

1. Christache Georgescu
2. Vasile V. Haneș
3. Ion Ciorănescu
4. Cezar I. Spineanu
5. Petre Popescu
6. Preot Const. Cercel
7. N. Constantinescu-Ciupele
8. Const. D. Dimitriu

SENAT – o circumscripție plurinomială (4 locuri)

1. Preot Vasile Dumitrăchescu
2. Ion R. Dumitrescu
3. N.P. Tomescu
4. Mihalache M. Branca

Județul Dolj

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (14 locuri)

1. Constantin Neamțu / Gheorghe Vercescu
2. Ion Florescu
3. Mitu Stoenescu
4. Atanase N. Gancea
5. Iulian C. Vrăbiescu
6. Titu P. Andreescu
7. Nicolae P. Romanescu
8. N. C. Popp
9. Alexandru Giulea / Petre Stănescu
10. N. B. Rioșeanu
11. Ștefan Velovan
12. Elie Săndoiu
13. Gen. Gheorghe Marcu
14. N. N. Murgășeanu

SENAT – o circumscripție plurinomială (6 locuri)

1. Constantin R. Geblescu
2. Dr. Ilie Antonini
3. Mihai Policrat
4. Ion Ștefănescu
5. Spiridon Filimon
6. Preot Nicolae Bârzeanu

Județul Dorohoi

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (6 locuri)

1. Neculai Buțureanu / Andrei C. Dumitraș
2. Panaite Panaitescu
3. Preot Constantin Răileanu
4. Ion Duzinschi
5. Ion Atanasiu
6. Neculai A. Stoianovici

SENAT – o circumscripție plurinomială (2 locuri)

1. A. C. Cuza/ Matei Cantacuzino
2. Ion Sandu Rotaru

Județul Durostor

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (5 locuri)

1. Nicolae Petrescu-Comnen
2. Dr. Tașcu Pucerea
3. Petre Missir
4. Mehmet Fehmi Mustafa
5. Mahmut Sadca

SENAT – o circumscripție plurinomială (2 locuri)

1. Dr. Pericle Papahagi
2. Gheorghe Ionescu

Județul Făgăraș

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 4 circumscripții uninominale

1. Dr. Gheorghe Comșa
2. Romul Taflan
3. Dr. Dănilă Vasu
4. Ion Clinciu

SENAT – 2 circumscripții uninominale

1. Nicolae Borzea
2. Iancu Mețian Zernești

Județul Fălciu

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (3 locuri)

1. Dr. Nicolae Lupu / Gavril Chelariu
2. Constantin Al. Holban
3. V. Băltănoiu

SENAT – o circumscripție uninomială

1. Petrache I. Ploaie

Județul Gorj

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (7 locuri)

1. Gheorghe Tătarăscu
2. Constantin Neamțu
3. Ion Mateescu
4. Vasile Arjoceanu
5. Aristică Schileru
6. Grigore N. Iunian
7. Ștefan Bobancu

SENAT – o circumscripție plurinomială (3 locuri)

1. Dr. Dumitru Culcer
2. Gheorghe Stolojan
3. Preot Ilie Roșoagă

Județul Gura Humorului

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 2 circumscripții uninominale

1. Dumitru Gavrilescu
2. Dr. Romul Reuț

SENAT – o circumscripție uninomială

1. Ion Stârcea

Județul Hotin

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (10 locuri)

1. Dr. Daniel Ciugureanu
2. Iancu Meilic Meilicsohn
3. Alexandru Morariu
4. Policarp Bețeanu

5. Pavel Kitaigoroski
6. Constantin Siemenițki-Lungu
7. Mihail Calistru
8. Ștefan Scutelnicu
9. Nae Constantin
10. Profir Fala

SENAT – o circumscripție plurinomială (4 locuri)

1. Elizei Boiaru
2. Ștefan Bobic
3. Nicolae Dilion
4. Meer Landwigher

Județul Hunedoara

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 14 circumscripții uninominale

1. Dr. Nerva Oncu
2. Dr. Nicolae Bălan
3. Dr. Petre Groza
4. Ștefan Meteș
5. Dr. Vlad Aurel
6. Dr. Vlad Aurel
7. Dr. Romul Boca
8. Vasile C. Osvada
9. Valer Bociat
10. Dr. Victor Bontescu
11. Anastase Daju
12. Ioan Duma
13. Dr. Sebastian Bornemisa
14. Ion Mota

SENAT – 6 circumscripții uninominale

1. Ioan Vulcu
2. Iosef Morar
3. Traian Longin-Hossu
4. Constantin Baicu
5. Nicolae Zugravu
6. Leo Parasca

Județul Ialomița

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (8 locuri)

1. Constantin Banu
2. Sima Niculescu
3. Nicolae Poenaru-Iatan
4. Ilie Lupu
5. Mihail Berceanu
6. Diaconu Al. Dobrescu
7. Gheorghe Cristodorescu
8. Ilie Miulescu

SENAT – o circumscripție plurinomială (3 locuri)

1. Mihai E. Negreanu
2. Vladimir Atanasovici
3. Nicolae N. Seceleanu

Județul Iași

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (7 locuri)

1. Gheorghe G. Mârzescu
2. Eugen Herovanu
3. Constantin G. Toma
4. A. C. Cuza
5. Preot Ioan Țincoca
6. Paul Bujor / Gheorghe Ciobanu
7. Antoniu Lascăr

SENAT – o circumscripție plurinomială (3 locuri); o circumscripție uninomială universitară

1. Constantin B. Penescu
2. Dr. Mihai Manicatide
3. Athanasie A. Gheorghiu
4. Paul Bujor

Județul Ilfov

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (23 locuri)

1. Vintilă I. C. Brătianu
2. Ion Th. Florescu
3. Simion C. Mândrescu
4. Constantin Cernescu
5. George M. Corbescu
6. Nicolae G. Saita
7. Iuliu Valaori
8. Ilie I. Niculescu-Dorobanțu
9. Constantin A. Panaitescu
10. Cezar Th. Pascu
11. Constantin G. Costaforu
12. Nicolae Dumitru Cocea
13. Dr. Nicolae Lupu
14. David Emmanoil
15. Ion Teodorescu
16. Toma Dragu
17. Gheorghe Cristescu / Alexandru Oprescu
18. Ilie Moscovici
19. Vasile M. Kogălniceanu / G. Scraba
20. Octavian Lugoșanu
21. Nicolae Zanne
22. Dr. Cristea G. Gheorghian
23. Alexandru Marghiloman

SENAT – o circumscripție plurinomială (10 locuri); o circumscripție uninomială universitară

1. Gen. Dimitrie Lambru
2. Mihail Pherekyde
3. Constantin Nacu
4. Ion Dumitrescu-Procopie
5. Dr. Ștefan Bogdan
6. Emanuel Culoglu
7. Emil C. Petrescu
8. Nicolae Filiti

9. Preot C. Dumitrescu
10. Marin Jianu
11. George Murnu

Județul Ismail

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (5 locuri)

1. Ștefan Ciobanu
2. Ștefan A. Untilă
3. Ion I. Tomov
4. Mihail Vântu
5. Toma Bejan

SENAT – o circumscripție plurinomială (2 locuri)

1. P.S. Dionisie Ismaileanu
2. Moscini Volovschi

Județul Maramureș

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 9 circumscripții uninominale

1. Dr. Vasile Lucaciu
2. Gavril Iuga
3. Constantin Papuc
4. Vasile Pop
5. Gheorghe Bilașco
6. Constantin Lucaciu
7. Iosif Pop
8. Teodor Bogatei
9. Oreste Dinitchi

SENAT – 4 circumscripții uninominale

1. Ilarie Boroș
2. Alexandru Cuza Anderco
3. Dr. Victor Ioareș
4. Dr. Iosef Pop senior

Județul Mehedinți

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (10 locuri)

1. C. Gh. Bazavan
2. G. I. Fortuneanu
3. I. C. Anghelescu
4. Preot Ion Runcanu
5. Gr. Ruptureanu
6. Richard Franasovici
7. P. Gârboviceanu
8. Pompiliu Băbeanu
9. Constant Georgescu
10. Nicolae D. Spineanu

SENAT – o circumscripție plurinomială (4 locuri)

1. D. Stăncescu
2. Gen. M. Brătuianu
3. Constantin Armașu
4. I. L. Gogan

Județul Muscel

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (4 locuri)

1. Alexandru Mușetescu
2. Ion Mihalache
3. Preot Nicolae Mănescu
4. Iosif Catrinescu

SENAT – o circumscripție plurinominală (2 locuri)

1. Ion Hera
2. Iancu Enescu

Județul Mureș-Turda

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 8 circumscripții uninominale

1. Nicolau Vulcu
2. Dr. Aurel Baci
3. Ioan Montani
4. Alex. Lupeanu
5. Dr. Aurel Dobrescu
6. Gheorghe Popp
7. Florea Bogdan
8. Vasile Sava

SENATORI

1. Vasile Suci
2. Vasile Duma
3. Emil Alexandrescu-Cormos

Județul Neamțu

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (5 locuri)

1. Dr. Alexandru Comaniță
2. Dr. Ion Costinescu
3. Leon Psepelinschi
4. Leon Mrejeriu
5. Alexandru Naum

SENAT – o circumscripție plurinominală (2 locuri)

1. Neculai Lazaridi
2. Ștefan Potop

Județul Odorheiu

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 4 circumscripții uninominale

1. Dr. Iosef Fáy
2. Gabor Szabo
3. Moses Pethoe
4. Eugen Savu

SENAT – 2 circumscripții uninominale

1. Ludovic Daniel, baron
2. Victor Trupel

Județul Olt

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (6 locuri)

1. Dumitru G. Căpățâneanu

2. Ion Vișoianu
3. Marin Ilinca / Radu Popescu
4. Milau Ionescu-Berbecaru
5. Simion Vergulescu
6. Alexandru Alimănișteanu

SENAT – o circumscripție plurinominală (2 locuri)

1. Nicolae Trandafirescu
2. Preot Dumitru Brumușescu

Județul Orhei

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (11 locuri)

1. Preot Pavel Gugiuma
2. Nicolae Iorga
3. Vasile Bârca
4. Pantelimon Halippa / Andrei Găină
5. Vasile Muscinski
6. Ioan Plămădeală
7. Ion Zaporojan
8. Ion Morariu
9. Anton Sârbu
10. Eugeniu Niță
11. Chiril Guiciujna

SENAT – o circumscripție plurinominală (4 locuri)

1. Oreste Rutacov
2. Alexei Sibirski
3. Ioan Danga
4. Ion Vulpe

Județul Prahova

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (13 locuri)

1. Dem. I. Nicolaescu
2. Ion Ionescu-Quintus
3. Constantin Ionescu-Lungu
4. Spirea N. Sorescu
5. Constantin Papazol
6. Gheorghe C. Fotescu
7. Dumitru Munteanu-Râmnic
8. Toma Voiculescu
9. Stan Morărescu
10. Ion Dima
11. Alexandru Dobrogeanu
12. Alexandru Dunăreanu
13. Gheorghe Cristescu

SENAT – o circumscripție plurinominală (5 locuri)

1. Nicolae Iorga
2. Dumitru Munteanu-Râmnic
3. Stan Morărescu
4. D. Bazilescu-Drajna
5. Andrei Niculescu-Păcureți

Județul Putna

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (6 locuri)

1. Ion P. Rădulescu-Râmnic
2. Paraschiv Bogdan Chiriță
3. Ioan Ciocârlan
4. Nicolae D. Chirculescu
5. Vasile Stănescu-Putna
6. Simion Mehedinți

SENAT – o circumscripție plurinomială (2 locuri)

1. N. N. Săveanu
2. Alexandru Constantinescu / Duiliu Zamfirescu

Județul Rădăuți

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 3 circumscripții uninominale

1. Dr. Iancu Nistor
2. Dr. Vasile Bodnărescu
3. George Tofan

SENAT – o circumscripție uninomială

1. Dr. Nicu Carabioschi

Județul Râmnicu-Sărat

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (5 locuri)

1. Constantin C. Brăescu
2. Vespasian Pella / P. Dorobanțu
3. Nicolae Bratosin
4. Gh. Grigorescu-Sihlea
5. Alex. I. Zamfirescu

SENAT – o circumscripție plurinomială (2 locuri)

1. Constantin C. Brăescu / Alexandru Averescu, gen.
2. Vespasian I. Pella

Județul Roman

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (4 locuri)

1. Dr. Ion Manolescu
2. Alex. Ciocanelli
3. Emilian Flor
4. Dimitrie Tacu

SENAT – o circumscripție plurinomială (2 locuri)

1. Gheorghe Zarifopol
2. V. V. Ionescu-Galbeni

Județul Romanați

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (8 locuri)

1. Ion (Ioan) C. Popescu
2. Andrei Grigorescu
3. I.N. Micescu
4. Virgil Marineanu (Marinescu)
5. T. T. Oroveanu
6. I. Florian

7. Sebastian Radovici
8. Const. Basarab Brâncoveanu

SENAT – o circumscripție plurinomială (3 locuri)

1. Teodor Popescu
2. C. Mustață
3. Petre Rădulescu-Tudoran

Județul Sălagiu

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 8 circumscripții uninominale

1. Dr. Coriolan Șteer
2. Dr. Alexandru Aciu
3. Dr. Victor Delen
4. Teodor Mureșan
5. Dr. Gavril Osian
6. Dr. Vasile Giurco
7. Dr. Vasile Caba
8. Adrian Pop

SENAT – 3 circumscripții uninominale

1. Dr. Alexa Ghetie
2. Iuliu Coroian
3. Dr. Mihai Pop

Județul Sătmar

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 14 circumscripții uninominale

1. Dr. Vasile Lucaciu
2. Dr. Teofil Dragoș
3. Constantin Lucacia
4. Dr. Augustin Mircea
5. Dr. Berl (Bela) Lengyel
6. Dr. Cornel Pop
7. George Vălean (Vâlcău)
8. Iuliu Pop
9. Andrei Doboș
10. Dr. Eugeniu Barbu
11. Dr. Aurel Nilon
12. Ionel Comșa
13. Ioan Săvârșiu
14. Vasile Ardelean

SENAT – 6 circumscripții uninominale

1. Gavril Barbul
2. Alex. Pocol
3. Florian Stan
4. Alexandru Stan
5. Romul Marchis
6. Dr. Ludovic Kerestszeghi

Județul Sibiu

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 6 circumscripții uninominale

1. Dr. Octavian Goga
2. Ioan Lepădat

3. Dr. Ioan Lupaș
4. Dr. Constantin Bucșan
5. Dr. Lucian Borcea
6. Rudolf Brandsch
7. Dr. Iulius Orendi

SENAT – 3 circumscripții uninominale

1. N. Ivan
2. Dr. Octavian Rusu
3. Dr. Ilie Beu

Județul Sirete

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 2 circumscripții uninominale

1. Amfilochie Burac
2. Aurelian Moldovanu

SENAT – o circumscripție uninominală

1. Dr. Alexandru Hormuzachi

Județul Solnoc-Dobâca

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 10 circumscripții uninominale

1. Andrei Ludu
2. Dr. Ioan Oltean
3. Octavian Pavelea
4. Mihail Baci
5. Iosef Macavei
6. Dumitru Manu
7. Romul Micsa
8. Dr. Ioan Boca
9. Dr. Victor Munteanu
10. Dr. Clement Barbu

SENAT – 4 circumscripții uninominale

1. Dr. Teodor Mihali
2. Dr. Octavian Domide
3. Vasile Borgovan
4. Teodor Herman

Județul Soroca

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (12 locuri)

1. Pantelimon Halippa
2. Vasile Secară
3. Petru Sfeclă
4. Andrei Scobiola
5. Vasile Munteanu
6. Teodosie Barca
7. Vasile Bivol
8. Leon Rusu
9. Grigore Cazacliu
10. Ilarion Calistru
11. Teofil Iancu
12. Pantelimon Goian

SENAT – o circumscripție plurinomială (5 locuri)

1. Victor Caisan
2. Dimitrie Loghinescu
3. Constantin Moțoc
4. Simion Culic
5. Vasile Sarbala

Județul Storojineț

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 2 circumscripții uninominale

1. Dr. Aurel Morariu
2. Vasile Ungurean

SENAT – o circumscripție uninominală

1. Pavel Percec

Județul Suceava (Bucovina)

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 2 circumscripții uninominale

1. Filaret Doboș
2. Mihai Cormoș

SENAT – o circumscripție uninominală

1. Dr. Teofil Lupu

Județul Suceava (Regat)

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (5 locuri)

1. Ion Zelea Codreanu
2. Vasile Tomegea
3. Toader Crețu
4. Ștefan Gh. Dimitriu
5. Ștefan C. Ioan

SENAT – o circumscripție plurinomială (2 locuri)

1. Dr. Corneliu Șumuleanu
2. Toader Arsintescu

Județul Târnava Mare

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 6 circumscripții uninominale

1. Ioan Agârbiceanu
2. Dr. Alex. Vasu
3. Ioan Iosef
4. Dr. Hans Otto Roth
5. Artur Poloni
6. Wilhelm Binder

SENAT – 2 circumscripții uninominale

1. Dr. Iohan Wolf
2. Patriciu Pinteș

Județul Târnava Mică

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 4 circumscripții uninominale

1. Dr. Romul Boilă
2. Dr. Harie Holom
3. Dr. Ioan Bîanu
4. Mihail Ambrozi

SENAT – 2 circumscripții uninominale

1. Emil Pop
2. Adolf Schullerins

Județul Tecuci

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (5 locuri)

1. Ion G. Beldie
2. Ion Răducan
3. Preot Teodor Brăescu
4. Vasile Enache Andrei
5. Ion Cârlan

SENAT – o circumscripție plurinominală (2 locuri)

1. Neculai O. Popovici-Lupa
2. Gheorghe Gâlcă

Județul Teleorman

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (10 locuri)

1. Ilie Georgescu
2. Eduard Mirto
3. Marin Bunescu
4. Ion Ionescu Lița
5. Petre Ghinescu
6. Preot Florea Drăghici
7. Virgil Madgearu
8. Constantin Miu
9. Marin Oprescu
10. Nicolae Racotă

SENAT – o circumscripție plurinominală (4 locuri)

1. Ion Georgescu
2. Marin M. Burtan
3. Preot Sachelarie I. Voicescu
4. Preot Ivan (Ion) Marinescu

Județul Tighina

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (9 locuri)

1. Teodor Huțu
2. Pantelimon Erhan
3. Dumitru Dragomir
4. Potop Bulat
5. Vasile Stroescu
6. Ion I. Văluță
7. Constantin Sidoreanu
8. Nicolae Stoianoglu
9. Alexandru Văleanu

SENAT – o circumscripție plurinominală (4 locuri)

1. Ion Zabangi
2. Ștefan Bolocan
3. Pavel Rusu
4. Vasile Postolache

Județul Timiș-Torontal

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 16 circumscripții uninominale; o circumscripție pluri-nominală (2 locuri) pentru orașul Timișoara

1. Dr. Constantin Misici
2. Dr. Pompil Ciobanu
3. DR. Constantin Morariu
4. Dr. Lucian Georgevici
5. Sever Bocu
6. Augustin Ghilezan
7. Dr. Avram Imbroane
8. Ion Raumeanțu Patrachie
9. Teodor Bucurescu
10. Ion Oprea
11. Ion Demian
12. Iosef Gabriel
13. Dr. Ștefan Frecot
14. Ion Tengler
15. Dr. Peter Kausch
16. Dr. Heinric Auwenner
17. Dr. George Adam
18. Iosif Kremer

SENAT – 7 circumscripții uninominale

1. Hemsich Bader
2. Wilhelm Koponi
3. Karl Von Moeller
4. Fabriciu Marolla
5. Emanuel Ungureanu
6. Silviu Bichigean
7. Gherasim Șerb

Județul Trei Scaune

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 4 circumscripții uninominale

1. Dr. David Caudiu
2. Dr. András Feket
3. Endre Morvay (Andrei Morvay)
4. Aurel Nistor

SENAT – 2 circumscripții uninominale

1. Vasile Mosora
2. Dr. Ioan Herepel

Județul Tulcea

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinominală (6 locuri)

1. Nicolae I. Georgescu
2. Preot Petre Ianculescu
3. Ghe. I. Cristea
4. Mihalache Rusu
5. Nichita Bonjug
6. Ion N. Drăghici

SENAT – o circumscripție plurinominală (2 locuri)

1. Ștefan Borș
2. Brutus Cotovu

Județul Turda Arieș

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 7 circumscripții uninominale

1. Dr. G. Pătaceanu
2. Iuliu Capalnian
3. Dr. Valer Moldovan
4. Iuliu Moldovan
5. Dr. Ioan Boeriu
6. Dr. Andrei Nicola
7. George Mărie

SENAT – 3 circumscripții uninominale

1. Dr. Ioan Șampalean
2. Vasile Gan
3. Enea Pop Bota

Județul Tutova

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (4 locuri)

1. N. N. Simionescu
2. Ion Bontaș
3. Grigore D. Vasiliu
4. Teodor V. Ioan

SENAT – o circumscripție plurinomială (2 locuri)

1. Neculai D. Neșțianu
2. Ioan Em. Palade

Județul Vaslui

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (4 locuri)

1. Vasile P. Sassu
2. Ion I. C. Brătianu
3. Mihail Negură
4. Gheorghe Adam

SENAT – o circumscripție plurinomială (2 locuri)

1. Constantin Motăș
2. Ion S. Melian

Județul Văscăuți

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție uninomială

1. Eudoxie Gribovschi

SENAT – o circumscripție uninomială (comună cu Vijnța)

1. George conte Wassilko

Județul Vâlcea

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (8 locuri)

1. Ion G. Duca
2. N. Budurescu
3. D. Drăghicescu
4. Econom P. Partenie
5. M. Mihălescu
6. I.G. Fărcășanu
7. Dr. G. Sabin
8. Dinu Simian

SENAT – o circumscripție plurinomială (3 locuri)

1. Grigore Procopiu
2. Constantin G. Dissescu
3. I. Popescu-Zătreni

Județul Vinița

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 2 circumscripții uninominale

1. Neculai Prelici
2. Teodor Bujor

SENAT – o circumscripție plurinomială (comună cu Văscăuți)

2. George conte Wassilko

Județul Vlașca

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – o circumscripție plurinomială (8 locuri)

1. Const. Spănișteanu / A. Bărlădeanu
2. Stan Morărescu / Stan Popescu
3. Ion Constantinescu
4. Filip Iliescu
5. Dumitru Luca
6. Ioan T. Ghica
7. Vasile M. Kogălniceanu
8. Nicolae Bălănescu

SENAT – o circumscripție plurinomială (4 locuri)

1. Const. Spănișteanu
2. Preot Mireanu
3. Constantin Radu
4. Stan Costache Stoica

Județul Zastavna

ADUNAREA DEPUTAȚILOR – 2 circumscripții uninominale

1. Ion Bloșca
2. Dr. Florea Lupu

SENAT – o circumscripție uninomială

1. Dr. Stanislaus Kwiatkowschi

Votanții activi și votanții de presiune. Un model teoretic de analiză

■ ALFRED BULAI

[The National University of Political Studies and Public Administration, Bucharest]

Abstract

The usual model of the analyses of voting absenteeism, for any type of election, is based on the thesis that people interested in the thematic of a vote, if they are not prevented in any way, will participate to it. Absenteeism is usually explained by to a lack of interest in the subject of choice, sometimes accompanied by the inability to understand the nature of the alternative that is proposed, or the difficulty of assessing variants of choice. Of course, in other cases absenteeism may be linked to the presence of a protest attitude against various political themes or actions. Beyond these factors of the absenteeism, which have their own explanatory capacity, I will try to propose another type of analysis of the voting mechanism and implicitly of the absenteeism. I will take the particular case of the referendum on redefinition of the family that took place in October 2018. I will show that the explanation of the very low level of presence to vote is mainly due to the existence of a critical mass of voters whom I will call "pressure voters". Most of them did not vote at the referendum and usually, in the case of ordinary elections they are very difficult to identify.

Keywords

active voters; pressure voters;
referendum; economic vote;
absenteeism; political interests;
electoral costs

Estimări greșite

Cu siguranță, erorile de estimare ale diverselor sondaje de tip electoral, sau chiar ale unor anchete sociologice mai complexe nu sunt neapărat ceva neobișnuit, dar trebuie remarcat că cele mai multe date de cercetare obținute în preajma alegerilor au fost, în general, suficient de corecte. Uzual, sunt luate în calcul multe cauze ale erorilor în cazul cercetărilor pre-electorale. În primul rând, faptul că estimarea participării la vot este, de regulă, maximizată de subiecții investigați deoarece votul, fiind un act înalt dezirabil social, implică, pentru o parte a electoratului, tendința de conformism, aceștia declarând că vor participa la scrutin, deși nu au această intenție. Desigur, trebuie luat în calcul și faptul că uneori cei chestionați, mai ales dacă acest lucru de întâmplă cu o bună bucată de timp înaintea alegerilor¹, chiar nu știu dacă vor participa la vot sau nu știu cu cine vor vota în final. Pentru

1 În mod normal aproximativ jumătate din votanți declară că s-au decis asupra votului doar în timpul campaniei electorale, restul înainte Prin urmare extrapolând cel puțin o parte a electorilor înaintea campaniei nu sunt hotărâți asupra votului și unii cel puțin nici asupra participării la vot. Vezi și Alfred Bulai, *Mecanismele electorale ale societății românești*, (București: Paideia, 1999).

o parte a respondenților gradul de încredere în actorii politici (ca și cel de siguranță a alegerii unei anumite opțiuni electorale) este, înaintea campaniei electorale, suficient de mic astfel încât să se poată reconfigura atitudinile față de actorii politici până la alegeri. La urma urmei, nu este ceva neobișnuit. Experiența oricui de cumpărare a unor produse (tot a unei alegeri sociale) poate fi revelatoare. O parte semnificativă a cumpărătorilor își schimbă chiar în magazin opțiunile, sau chiar renunță la cumpărarea produselor pentru care ajunseseră acolo.

De ce avem atunci o problemă cu estimările de dinaintea referendumul? În primul rând, nu este vorba de o estimare greșită singulară, ci de quasitotalitatea estimărilor. Practic, toate cercetările au dat o prezență la vot considerabil mai mare decât cea reală. În al doilea rând, factorul temporal, care ar fi permis o schimbare de opțiune între estimarea prin cercetare socială și momentul votului este greu acceptabilă ca explicație. Tematica referendumului ținea de un fond valoric extrem de stabil, greu de schimbat pe o perioadă scurtă de timp. Dacă actorii politici sau un partid te pot dezamăgi, (sau convinge) într-un anume interval de timp prin ce fac sau spun, tema unui referendum ca cel din octombrie 2018 cu mult mai greu ar putea suscita redefiniri ale opțiunilor electorilor potențiali. Desigur, putem estima că o parte a oamenilor au mințit deliberat (așa cum am amintit anterior, datorită caracterului dezirabil al votului), dar se pune atunci întrebarea: de ce ar fi mințit mult mai mulți oameni în sondaje în cazul particular al votului la referendum, decât în mod obișnuit? Mai mult, de regulă, declararea participării la alegeri, în condițiile în care nu există real această intenție, este legată de un gen de disconfort, frică sau chiar rușine de a exprima public o anumită opțiune. Nu era cazul referendumului însă unde cea mai mare parte a populației era de acord valoric cu ideea familiei tradiționale, deci motivația unui astfel de comportament ar fi fost chiar mai redusă decât la alte tipuri de alegeri.

Un alt argument care a fost utilizat în explicarea erorilor de estimare la vot a fost dat de ideea lipsei de interes față de tema propusă la vot. Cu siguranță, aceasta poate fi o cauză importantă: interesul slab pentru o tema care nu constituia o problemă în agenda publică a populației. Vom folosi această teză mai târziu în articol. În fine, s-a mai afirmat că modalitatea de formulare a întrebării de la referendum a creat confuzie și este posibil ca o parte a populației să se fi simțit vulnerabilă în ideea că trebuie să participe la un vot unde nu înțelege exact ceea ce este întrebata. Voi accepta și acest argument, care a avut un anumit rol, pe care nu îl consider însă foarte nu foarte important. Aș mai sublinia totodată și faptul că partidele politice au făcut propriile estimări, cu sondaje și fără, și s-au comportat ca și cum era certă validarea referendumului prin prezența la vot a minim 30% din cei înscrși pe listă. După cum știm, doar USR a boicotat votul, dar dacă ne raportăm la încrederea și favorabilitatea pentru acest partid vom vedea că este greu să explicăm rezultatul slab al prezenței la vot ca urmare a solicitării USR de boicotare a referendumului.

Se pune astfel o întrebare: De ce atât sociologii, analiștii politicii și chiar politicienii care își doreau validarea referendumului și s-au ocupat de prezența la vot au estimat greșit prezența la referendum?

Există multe explicații posibile, unele care au jucat un rol important indiscutabil. Este clar, tema referendumului nu era una de agendă sau măcar de interes stringent pentru populație. Este evident că nu exista, pentru majoritatea populației, nevoia de a se preciza în Constituție interzicerea unui lucru care nu se petrecea în fapt și nici nu parea că ar exista o presiune socială să se întâmple într-un viitor anticipabil. Mai trebuie să adaug la aceste argumente și un altul, care privește relația dintre valorile tradiționale și intoleranță. Reprezentarea polară a acestor termeni, acceptată tacit în unele analize este înalt discutabilă. S-a considerat ca normală această antiteză în care prezența valorilor și a unui model cultural tradițional ar presupune automat intoleranță față de grupurile marginale respinse de cultura tradițională. O mare parte dintre români au multe valori pe care le putem considera mai degrabă

tradiționale², dar în egală măsură intoleranța acestora față de minorități, de orice fel, este destul de mică. Argumentul fundamental pe care îl aduc nu vine din datele obținute prin diverse întrebări de chestionar, care urmăresc să afle dacă subiecții ar fi deranjați de faptul că ar avea un vecin, un coleg, sau o rudă care face parte dintr-o anumită minoritate. Putem apela, mult mai simplu, la o analiză de conținut a produselor noastre culturale consumate în media. În filmele și în programele de televiziune, personajele homosexuale (prezente în emisiunile de divertisment, de regulă) sunt în cele mai multe cazuri comice, ne sunt simpatice, ne fac să empatizăm cu problemele lor! Desigur, nu sunt văzute ca normale, nu sunt acceptate ca și cum nu ne-ar interesa orientarea lor sexuală, dar ele sunt în majoritate personaje pozitive. Este cert că o mare parte a populației are un model cultural cu accente majore de tip tradițional³, dar același model nu este neapărat unul care promovează intoleranța, cel puțin la nivelul la care tema admiterii sau nu a unor drepturi pentru minoritățile sexuale să devină o temă centrală de agendă publică. Mai mult am putea spune că „ura” față de unii actorii politici este mult mai mare decât „ura” care ar stimula participarea – prin vot negativ – la un referendum legat de minoritățile sexuale.

Aceste tipuri de explicații⁴ sunt evident utilizabile în analiza referendumului din 6-7 octombrie 2018. Așa cum am precizat, mai propun și un alt tip de explicație. Plec de la o estimare proprie pe care am făcut-o înaintea referendumului când am fost de multe ori întrebat dacă se va obține cvorumul. Am răspuns de fiecare dată la fel: în condiții normale, da. Explicația era simplă. Cel puțin PSD, parțial și PNL, sunt formațiuni politice care pot să aducă la vot minim 30% din persoanele cu drept de vot. PSD-ul poate face singur acest lucru. Cu toate acestea, știm că participarea a fost de fapt cu zece procente mai mică, deși scrutinul s-a organizat în două zile. Sunt dator să precizez că personal m-am eschivat să dau răspunsuri tranșante deși și estimarea mea era mai degrabă pentru obținerea cvorumului. Ezitățile mele erau legate de doi factori. Primul, era unul care ținea de situația politică din acea perioadă în care liderul PSD, Liviu Dragnea, avea probleme de imagine la nivel public, dar și în interiorul partidului apărând întrebări legate de cât de mult, în anumite filiale, va fi stimulată participarea la vot, sau dimpotrivă va fi chiar boicotată. Al doilea motiv ținea mai mult de experiența mea legată de funcționarea partidelor în campaniile electorale: eram convins că activismul liderilor locali va fi mai mic decât de obicei, independent de poziția lor față de conducerea partidelor. În cele ce urmează voi explica acest mecanism bazându-mă pe datele de la referendum.

Chiar vrem să mergem la vot?

Prima întrebare de la care plec este foarte simplă: care date sunt mai aproape de natura reală a mecanismului votului în ceea ce privește nivelul de participare la un scrutin? Datele de la referendum, sau cele din campaniile electorale obișnuite? Mă voi referi în continuare pentru comparații la alegerile cu problematică mai puțin relevantă public cum ar fi de exemplu cele Europarlamentare⁵. Majoritatea

2 Vezi pentru această problematică Vintilă Mihăilescu *Etnogeneză și Țuică*, (Iași: Polirom, 2018), dar și o lucrare mai veche care prezintă o astfel de tematică cea a lui Dumitru Sandu *Sociologia tranziției*, (București: Staff, 1996)

3 O analiză și o perspectivă istorică a acestor caracteristici culturale și conectivitatea lor cu lumea politică este amplu prezentată în lucrarea lui Alexandru Radu, *Civilizația română modernă neîmplinită* (Iași: Adenium, 2015).

4 Vezi pentru detalii pentru analiza comportamentului de vot Helen Catt *Voting Behaviour. A radical critique*, (Leicester University Press, 1996) iar pentru absenteism și activism civic articolul lui Cristian Părvulescu „Alegeri fără prezență și proteste fără limite”, *Sfera Politicii* 3-4 (2016).

5 Alegerile europarlamentare au până în prezent cel mai mic nivel de prezență și din acest

explicațiilor anterioare înclină spre a doua opțiune. Voi oferi un model de analiză care va lua în calcul o explicație complementară și care va considera prima variantă mai realistă. Altfel spus, mai aproape de condițiile normale de prezență ar fi de fapt nivelul prezenței la referendum.

În explicarea acestei teze voi apela la un model ideal. Să spunem că am avea un scrutin pe o tema anume, neprecizată. Ne întrebăm câți din cei care au drept la vot și pot vota o vor face? Luăm în calcul doi factori care influențează simetric decizia de a participa, respectiv de a nu participa. Pe de o parte, factorul „Interes” al alegerii unei anume variante, pe de altă parte factorul „Cost” al participării la vot. Logic, cei doi factori funcționează în maniere opuse. Interesul mare favorizează votul, costul mare absenteismul. Pare evident că declanșarea comportamentului de vot se produce în orice situație în care „Interesul” este mai important decât „Costul”. Pe de altă parte, costul este dat de diverse componente, de la cele financiare (în special pentru votanții din străinătate) și până la costuri de timp, costuri relaționale (evitarea unor tensiuni în familie/ cunoștințe), costuri de imagine în comunitate etc.

Acest model uzual cu doi factori centrali (interes – cost) nu este însă foarte performant în a explica situația particulară de la referendum. Aceasta pentru că cel puțin o parte a costurilor sunt identice cu cele de la alte scrutine electorale. Deplasarea la secțiile de vot este mereu aceeași, costurile relaționale sunt de fapt mai mici dat fiind că, așa cum arată și rezultatele, cea mai mare parte a populației este de aceeași parte a baricadei. Prin urmare, este greu de susținut că există un cost mult mai mare față de alte alegeri. Pe de altă parte, idea unui tip de protest prin absenteism este și ea destul de discutabilă. Este greu de crezut că majoritatea celor care nu au participat au fost de fapt adversarii schimbărilor propuse în Constituție. Prin urmare, în modelul propus, diferența nivelului de prezență ar putea fi dată doar de interesul scăzut față de tema referendumului.

Este greu totuși de crezut că acest interes putea să fie atât de mic pentru populație în condițiile în care subiectul opțiunii nu era totuși unul care se adresa unei categorii speciale, unui contingent sau doar unei părți a populației. Nu era un subiect de agendă, dar era totuși vorba de o temă față de care cea mai mare parte a populației putea avea opinii, comparativ cu alegerile europarlamentare spre exemplu unde o mare parte a populației nu are nici un fel de reprezentare a ce este Parlamentul European și mai ales ce face acesta. Presupun din acest motiv că în modelul teoretic propus ar mai trebui să existe un parametru. Anterior, am formulat o întrebare: cât de mulți sunt cei care doresc de fapt să voteze și fac acest lucru indiferent de o influență exterioară? Putem reformula însă întrebarea: putem presupune că există votanți care deși nu au intenția să voteze, ajung totuși să facă acest lucru?

Voi stipula în modelul teoretic bazat pe interese și costuri existența unor votanți care sunt influențați să participe la vot fără ca ei să fie real interesați și care de fapt nu ar vota fără o sursă persuasivă / manipulativă externă. Prin urmare, voi identifica două tipuri de votanți: votanții activi, adică votanții obișnuiți (majoritari în principiu), cei care au un anumit interes și potrivit acestuia votează fără o presiune externă, doar în baza comunicării politice (care poate fi și persuasivă) și votanții de presiune, cei care nu ar vota în afara unei presiuni exercitate asupra lor. Interesul în cazul lor nu este dat de opțiunile politice oferite ca variante de vot, ci de natura relației cu factorul de presiune.

Desigur, știm din practica politică că rețelele de activiști ai partidelor cu asta se ocupă, cu stimularea participării oamenilor la vot și evident cu influențarea lor către

motiv am luat în calcul și ipoteza celui mai redus nivel de interes. Pentru multe alte caracteristici ale acestor alegeri vezi și Tușa Enache, „Europenism și alegeri europarlamentare în spațiul public românesc”, *Sfera Politicii* 179 (2014), dar și Adrian Cosmin Canae, „România și alegerile europarlamentare: între indiferență și speranțe – mai 2014”, *Sfera Politicii* 179 (2014).

o anume opțiune. Acest factor de influență, generat prin acțiunea rețelelor electorale, poate fi mai mare, sau mai mic, datorită performanței rețelelor, dar și caracteristicilor populației dintr-o regiune. Voi separa însă în modelul propus două tipuri de activități ale acestor rețele. Pe de o parte, este vorba de campaniile de informare, activități prin care, la nivel local, membrii rețelelor politice conving populația să voteze o anumită opțiune (și implicit să participe la vot). Teoretic acesta este rolul rețelelor locale și atât timp cât cei cu care se comunică devin convinși de o variantă și o aleg putem considera aceste acțiuni ca făcând parte din cadrul normal al oricăror alegeri. Atât timp cât am presupus însă că există votanți care nu sunt convinși și nu au interese față de nicio opțiune și totuși votează, aceștia nu pot funcționa în raport cu rețeaua în baza modelului anterior descris. Comunicarea politică nu îi determină să voteze, ci un alt factor și anume un tip special de presiune care se exercită asupra lor. Presiunea este dată tot de rețea (desigur nu neapărat de aceleași persoane). La alegerile obișnuite nu este însă foarte ușor de estimat influența reală a acestor rețele și este aproape imposibil de estimat influența separată pe cele două componente.

Votanții de presiune sunt cei care participă la vot în baza unei relații de influență dată de un raport de putere deficitar în raport cu membrii rețelelor de presiune (ca și cu orice alte persoane care sunt vectori de influență și simbolic îi asumăm rețelelor). De multe ori aceste persoane acceptă un schimb de tip economic, adică participă la vot pentru a obține anumite resurse înainte, sau după campanie⁶. Ei sunt cei care uzual sunt aduși la vot, sprijiniți în diferite forme, materiale sau relaționale în vederea participării și alegerii unei variante. Acest tip de influență nu este neapărat ilegal. Desigur, dacă există o ofertă financiară și un schimb de acest tip, votul fiind un termen al schimbului, avem o situație ilegală. Raporturile de putere din comunități nu sunt însă de principiu ilegale. Un angajator dintr-o localitate mică are un ascendent de putere evident în raport cu angajații, la fel patronul unui magazin sau diverse categorii de oficiali. Influența acestora este greu de surprins și mai ales de măsurat, pentru că de multe ori cei influențați nici nu realizează de fapt că sunt subiectul unor mecanisme de influențare. Mai mult, așa cum am precizat, în cazul unor alegeri obișnuite, este practic imposibil să estimăm care este ponderea celor care au mers la vot pentru că au fost convinși de o anumită variantă politică, de cei care au mers la vot doar pentru că a existat asupra lor o presiune externă de participare, ei neavând nici un fel de opțiuni sau interes de a participa.

Cum acționează rețelele de presiune?

Voi asuma orice factor local de presiune, ca aparținând unei rețele politice. Cu alte cuvinte, utilizez termenul de rețea politică pentru orice grup de actori politici intercorelați care acționează pentru a influența electoratul, indiferent de mijloace. În practică aceleași persoane pot fi atât comunicatori în procesele de comunicare politică, dar și agenți de presiune. Ea este întotdeauna o rețea de încredere⁷. Interesul meu este să analizez distinct categoriile de votanți, nu membrii componenței ai rețelilor.

În analiza teoretică a funcționării acestor rețele trebuie să plecăm de la ideea că ele, la rândul lor, au anumite interese, iar activitatea lor presupune anumite costuri. Costurile sunt date atât de activitatea de comunicare, cât și de cea de presiune. Membrii rețelelor / organizațiile din care fac parte au costuri financiare, relaționale

⁶ Vezi Alfred Bulai „The reconstruction of Romanian Society. But is it possible this?” *în European Journal of Science and Theology*, 9 (2), (2013): 1-17. ISSN 1841- 0464

⁷ Vezi Alfred Bulai „Schimbarea ca eșec asumat; Rețelele sociale de încredere și construcția instituțională” în Vasile Boari, Natalia Vlas, Radu Murea, (coord.) *Romania după 20 de ani*, vol.1 (Iași: Institutului European, 2010).

și chiar unele legate de nerespectarea cadrului legal. De la producerea legală a unor materiale promoționale de campanie, până la diverse tipuri de ajutoare, ori chiar plăți directe sau indirecte (spre exemplu scutirea de datorii), oferirea de facilități etc., toate acestea presupun costuri. Desigur, acțiunile de tip ilegal se traduc și ele în costuri, chiar foarte mari. Trebuie precizat că la absolut toate partidele, cea mai mare parte a acestor costuri sunt acoperite de liderii și organizațiile locale. Intuitiv, în aceeași logică a modelului nostru care opune interesele costurilor, și liderii locali iau în calcul interesul lor față de rezultatele obținute și costurile pe care le au. În cazul alegerilor locale interesele lor sunt directe și deci se pot asuma costuri foarte mari. La alegerile electorale obișnuite interesul cel mai scăzut este în cazul alegerilor europarlamentare dat fiind că cele mai multe zone nu au nici un candidat direct legat de fotoliile europene. Aici interesul este strict politic și este legat major doar de apartenența la un partid. Cu siguranță, în practică există și alte influențe⁸ ale organizațiilor centrale, dar nu le voi lua în calcul în model.

Care ar putea să fie poziționarea rețelelor electorale în cazul votului la referendum? Pornim de la tematica votului. Ce se câștigă în urma referendumului și care ar fi interesul rețelelor? În primul rând, avem de a face cu nivelul cel mai redus al interesului membrilor rețelei / respectiv organizațiilor locale față de rezultatul votului, pentru că, de fapt, nu se câștigă absolut nimic la nivel local, dar nu se schimbă nimic nici la nivel general. Votul presupunea că se interzicea mai sever ceea ce era interzis deja și cea ce nu era de fapt văzut ca o amenințare reală. Din acest motiv, în model trebuie să considerăm rațională acțiunea membrilor rețelelor de a limita maxim costurile campaniei. În mod rațional oamenii vor să aibă beneficii mai mari decât costurile, dar nu ai cum contabiliza beneficii dacă nu ai interes să obții anumite lucruri.

Prin urmare putem presupune că presiunea rețelelor a fost considerabil mai mică în ideea de minimalizare a costurilor. Am putea adăuga totodată faptul că imaginea publică potrivit căreia majoritatea populației este de acord cu ideea de familie tradițională a fost un alt factor care a condus la raționalizarea costurilor rețelelor. Prin urmare, putem considera că prezența la referendum reprezintă situația excepțională în care ponderea votului bazat pe presiunea rețelelor a tins spre zero. Prin extrapolare putem spune că nivelul prezenței la vot a fost asigurat exclusiv de votanții care au fost direct interesați de exprimarea opiniilor. Rezultă că, în măsura în care ne vom raporta la prezența obișnuită de la alte alegeri, vom putea estima la nivel local ponderea celor care participă doar ca urmare unor presiuni externe. Desigur, ar trebui să luăm în calcul nivele de interes ale populației comparabile. Din acest motiv recurgem la compararea cu alegerile europarlamentare, cele care înregistrează cel mai slab nivel de interes al populației.

Ilustrarea modelului de analiză

În cele ce urmează voi prezenta ilustrativ un astfel de tip de analiză. Nu am intenția de a considera acest model ca fiind altceva decât o simplă descriere a modelului în care poate fi teoretic cercetat fenomenul votului de presiune. Datele pe care le prezint nu au alt rol decât ilustrativ. În mod normal este nevoie de o analiză care să rafineze rezultatele prin mai multe ecuații de aproximare. Voi oferi o

⁸ Pentru mult mai multe informații despre mecanismele relaționale din interiorul partidelor, ca și pentru specificul diverselor formațiuni politice vezi și Alexandru Radu, *Partidele politice românești* după 1999, (București: Paideia, 2003), dar și o lucrare mai recentă focalizată pe implicațiile electorale ale diferitelor sisteme de vot Alexandru Radu *Politica între proporționalism și majoritarism*, (Iași: Institutul European, 2012).

primă aproximare de calcul, la care ar mai trebui în cazul referendumului asigurate încă două cel puțin.

În primul pas voi face o comparație între rezultatele procentuale ale prezenței la vot la referendum și cele de la alegerile europarlamentare din 2014. Din start trebuie spus că ar fi fost ideal să poată fi luat în calcul numărul de votanți (nu datele procentuale), dar nu am avut acces la astfel de date la nivel județean pentru 2014. Oricum, atât timp cât analiza este ilustrativă am asumat că numărul celor înscriși pe liste a fost asemănător⁹. Am început cu cea mai simplă operație. Am comparat la nivelul fiecărui județ prezențele înregistrate la referendum și la alegerile europarlamentare din 2014. O analiză comparativă se poate face în același fel luând în calcul și un alt tip de alegeri, de tip maximal al interesului local, cum ar fi alegerile locale.

Diferențele de prezență între cele două scrutine au mers de la 1.46% în cazul județului Suceava, acesta fiind singurul județ cu o prezență mai mare la referendum decât la europarlamentare, și până la -24.57% pentru județul Harghita, respectiv județul cu cel mai mare decalaj între prezența la referendum și cea de la europarlamentare. Pentru ușurința analizei am standardizat aceste diferențe pe o scală subunitară și le-am distribuit valori corespondente între 0 și 1. Acest indice îl putem numi indice de presiune (deși el este calculat astfel doar într-o primă aproximație). Reamintim că am stipulat în modelul nostru faptul că presiunea, în cazul referendumului, a fost asumată în modelul nostru ideal a fi 0. Dacă arbitrar considerăm că 0 este valoarea cu diferența cea mai mică între prezențe (am asumat ca valoarea pozitivă, singura, a județului Suceava este valoarea cea mai mică), iar valoarea cea mai mare a diferenței - 24.57 % este 1, atunci putem ierarhiza județele potrivit indicelui de presiune a rețelelor. În tabelul de jos avem primele 10 județe care au indicele de presiune cel mai mic și ultimele cu indicele cel mai mare, respectiv 11 județe dat fiind scorul identic pentru două poziții din această zonă a clasamentului.

Tabel nr. 1 Indici de presiune la nivel de județe, scorurile cele mai mici (aproximația 1)

Rang județ	Nume	Valoare indice
1	SUCEAVA	0.00
2	NEAMȚ	0.17
3	BIHOR	0.25
4	BOTOȘANI	0.27
5	BUZĂU	0.29
6	MARAMUREȘ	0.35
7	IAȘI	0.35
8	BISTRIȚA-NĂSĂUD	0.37
9	IALOMIȚA	0.38
10	ARAD	0.38

Tabel nr. 2 indici de presiune la nivel de județe, scorurile cele mai mari (aproximația 1)

Rang județ	Nume	Valoare indice
32	GALAȚI	0.64
33	CONSTANȚA	0.64

⁹ Desigur, factorul perturbator greu de controlat este dat de absenteismul structural – neputându-se exprima foarte precis numărul celor care nu se află de fapt în țară în momentul voturilor, dar se află în listele electorale. Am presupus acest nomă ca fiind constant deși el a crescut.

34	VÂLCEA	0.67
35	GORJ	0.71
36	TELEORMAN	0.72
37	SATU MARE	0.74
38	PRAHOVA	0.75
39	OLT	0.80
40	COVASNA	0.90
41	ILFOV	0.95
42	HARGHITA	1.00

Scorurile cele mai mari sugerează posibilitatea mult mai mare a unui vot de presiune în cadrul alegerilor. Așa cum am precizat, aceasta este o primă aproximație a indicelui și evident cea mai simplă de realizat. Într-o a doua și o a treia aproximație ar trebui introduși alți factori de corecție. Unul dintre aceștia ar fi gradul de religiozitate, dar și de persistență a unor modele culturale tradiționale (și el înregistrat la nivel de județ). S-a afirmat îndreptățit că acest grad de religiozitate ar putea explica poziția în top a primelor două județe, Suceava și Neamț.

În fine, a doua aproximație ar putea fi făcută în măsura în care am avea date la nivel de județ despre încrederea sau simpatia față deUSR. Am putea calcula astfel modul în care acest factor ar fi putut influența absenteismul la nivelul fiecărui județ. Nu avem aceste date, dar de principiu, ele pot fi obiectul unor investigații sociologice. Ideea este că introducând factori de corecție în diferite aproximații se poate estima ponderea electorilor care votează datorită unui factor de presiune.

Dacă vom lua în calcul și un alt tip de alegeri, de data aceasta la polul opus, alegerile locale, cele care uzual au cea mai mare prezență, putem face același tip de analiză, descoperind însă o marjă mult mai mare a diferenței între nivelele prezenței la vot. Desigur, intuitiv ar fi să spunem că marja votului de presiune ar fi între valoarea rezultată cu compararea de la europarlamentare și cea de la alegeri locale. Dacă ne referim al alegerile din 2016 am vorbi de o marjă între 12 % și 36 % (la o prezență la vot de 48%). Procentul însă de 36 % nu se poate explica doar prin votul de presiune pentru că evident și populația este real mult mai interesată de alegerile locale. Din acest motiv, este mult mai acceptabilă o comparație cu alegerile care sunt cel mai puțin importante pentru populație, dar care au totuși o importanță politică pentru partide. Oricum marja votului de presiune este probabil undeva între 10% și 20 % la nivel național. În posibilele aproximații ulterioare ar trebui prin urmare să calculăm coeficienți de corecție în baza religiozității / culturii tradiționale, respectiv simpatiei față deUSR (tot la nivel de județ sau chiar localități). În primul caz ar trebui să avem minim 3 indicatori (spre exemplu religiozitate, cultură tradițională/modernă, orientare democratică) pe baza cărora să poată fi calculat un coeficient de corecție care să fie aplicabil la nivel de județ și cu care să fie aproximat indicele de presiune la nivelul doi. La fel și cu susținerea/ favorabilitatea față deUSR.

Limitele modelului și posibile dezvoltări ale analizei

Așa cum am precizat acest model este unul teoretic și nu mi-am propus decât să ilustrez o modalitate de calcul al unui tip de vot care, pentru oricine a făcut cercetări de tip calitativ este evident și are o cotă importantă în România. Ceea ce am numit „vot de presiune” are cel puțin două forme concrete de manifestare. Pe de o parte, este vorba despre o disparitate de putere potrivit căreia cineva participă la un vot doar pentru că i se solicită acest lucru (evident se solicită un vot concret

pentru un actor sau temă politică), pe de altă parte este vorba de votul de tip economic în care disparitatea de putere are inclusiv o bază economică, ea luând forma unui schimb (vot versus bani sau alte resurse) care este produs tot pe baza unei presiuni date de aceeași disparitate de putere. Desigur, ne putem gândi că cineva poate analiza separat cele două tipuri de presiune, dar eu nu mi-am propus acest lucru. În fine, un astfel de model de analiză poate ridica numeroase obiecții legate de faptul că, fiind vorba de un model ideal, eu am exclus numeroși factori care pot influența mecanismul prezenței al vot. Nu am dorit decât să deschid o perspectivă de cercetare apelând la o analiză secundară a unor date publice. Ideal ar fi să fie demarată o cercetare de amploare (reprezentativă la nivel de județ) focalizată pe această temă. Pe de altă parte, trebuie să menționez că pot fi luate în calcul ca mecanisme de corecție și alte elemente care pot influența diferențele de prezență, cum ar fi nivelul de dezvoltare al localităților, nivelul de trai, polarizarea socială etc. Fiind vorba de un model ideal cineva poate asuma că datele de plecare sunt false și că explicația diferenței mari de prezență este dată doar de factorul interes. Din punctul meu de vedere în cazul referendumului factorul esențial a fost costul mic asumat ca acceptabil de către rețele, iar cea mai mare parte din procentele negative de prezență față de alte tipuri de alegeri asemănătoare a fost dată de absența votanților de presiune.

În fine, cred că posibilitatea de calcul a unui astfel de indice este interesantă în perspectiva calculului unui indicator al valorii democratice a unui sistem electoral, dat fiind faptul că democrația presupune nu doar votul, ci și asumarea lui. Votul de presiune fiind un posibil indicator al absenței democrației. Pentru moment nu mi-am propus însă o astfel de dezvoltare a analizei.

BIBLIOGRAFIE:

1. Bulai, Alfred, *Mecanismele electorale ale societății românești*, (București: Paideia, 1999)
2. ----, „The reconstruction of Romanian Society. But is it possible this?” în *European Journal of Science and Theology*, 9 (2), (2013): 1-17. ISSN 1841- 0464
3. ----, „Schimbarea ca eșec asumat; Rețelele sociale de încredere și construcția instituțională” în Vasile Boari, Natalia Vlas, Radu Murea, (coord.) *Romania după 20 de ani*, vol.1 (Iași: Institutului European, 2010)
4. Canae Adrian Cosmin, „România și alegerile europarlamentare: între indiferență și speranțe – mai 2014”, *Sfera Politicii* 179 (2014)
5. Catt Helena, *Voting Behaviour. A radical critique*, (Leicester University Press, 1996)
6. Mihăilescu Vintilă, *Etnogeneza și Țuică*, (Iași: Polirom, 2018)
7. Pîrvulescu Cristian, „Alegeri fără prezență și proteste fără limite”, *Sfera Politicii*, 3-4 (2016)
8. Radu Alexandru, *Partidele politice românești după 1999* (București: Paideia, 2003)
9. ----, *Politica între proportionalism și majoritarism*, (Iași: Institutul European, 2012)
10. ----, *Civilizația Română Modernă Neîmplinită* (Iași: Adenium, 2015)
11. Sandu Dumitru, *Sociologia tranziției*, (București: Staff, 1996)
12. Tușa Enache, „Europenism și alegeri europarlamentare în spațiul public românesc”, *Sfera Politicii* 179 (2014)

Demonologia populismului. Conspiraționismul ca pseudo-știință politică

■ BRÎNDUȘA PALADE

[The National University of Political Studies and Public Administration, Bucharest]

Abstract

This paper will argue that the main attraction of conspiracy theories that are popular nowadays and influence many voters in democratic countries is their pseudo-scientific demonology. The non-falsifiable accounts of most theories of conspiracy meet strong biases that hinder criticism and objectivity. The gnostic roots of conspiracy theories and the origin of conspirativism in both Europe and the United States will also be considered, as well as the main elements of modern and contemporary conspiracy theories. Finally, the paper will inquire into the ideological profile (conservative or progressive) of the most known supporters of conspiracy theories.

Keywords

pseudo-science; conspirativism; determinism; biased assimilation; democracy

În viziunea lui Karl Popper, garanția științifică a unei ipoteze sau opinii este oferită de falsificabilitatea ei. Distincția dintre știință și pseudo-știință constă în aceea că numai cea dintâi se bazează pe ipoteze sau opinii testabile, care pot fi falsificate pe baza observației empirice. Aceasta înseamnă, pentru Popper, că teoria marxistă este în mare parte pseudo-științifică, la fel ca și psihanaliza, întrucât ambele sunt teorii non-falsificabile cu pretenții științifice, care se bazează pe mituri și nu tolerează în general critica¹.

În cele ce urmează, mă voi referi în termenii non-falsificabilității la curentul conspiraționist actual, care corespunde așa-numitei epoci a „post-adevărului” în care raționalitatea științifică este devalorizată și discuția asupra credibilității surselor este obliterate. Voi examina motivele pentru care chiar non-falsificabilitatea teoriilor conspirației în politică le face mai ușor de adoptat de către cetățenii care susțin pasiv sau activ, în democrațiile de astăzi, partide sau lideri ce își construiesc oferta politică prin apelul la conspiraționism (mă refer la lideri ca Viktor Orban, Donald Trump sau Liviu Dragnea). Numesc aici conspiraționism strategia de a recurge

1 Karl Raimund Popper, *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge* (London and New York, Routledge, 1963, 2002), 449-63.

în mod frecvent la teorii ale conspirației ce proiectează culpabilitățile asupra unor țapi ispășitori de genul lui George Soros.

Voi susține și că succesul teoriilor conspirației provine dintr-o nevoie psihologică de a „ordona” haosul ce derivă dintr-o anxietate în fața complexității realității social-politice. Această complexitate este mai neliniștitoare în momentul unui eveniment tragic (un asasinat, un atac terorist). Pentru ca efortul de „ordonare” psihologică a haosului să fie cât mai redus, o simplificare conspirativă, mono-explicativă, este de multe ori preferată unei multitudini de explicații complexe. Voi explora apoi sursele ideologice ale conspiraționismului politic, în Europa și în Statele Unite și voi consemna unele ipoteze asupra cauzelor răspândirii acestui curent.

În final, voi rezuma efectele politice ale credinței în conspirații, cu ajutorul cărora diferiți lideri și guverne populiste încearcă în prezent să se legitimeze, și voi încerca să trag o concluzie despre ce anume îi predispune pe indivizi să adere mai ușor la explicații conspirative.

Pseudo-știința politică a conspiraționismului conferă narațiunilor de legitime ale acestor lideri o aură de certitudine, cu ajutorul unui amalgam de adevăruri parțiale și ficțiuni cu ambiții explicative.

Conspiraționism și determinism

Strategia de a explica orice, în discursul politic, prin apelul la teorii ale conspirației poate fi numită conspiraționism. În acord cu conspiraționismul, există întotdeauna o explicație causală simplă a tuturor evenimentelor, care face apel la o eminență cenușie sau la un grup puternic care ar fi complotat în secret pentru producerea lor. De pildă, uciderea președintelui John F. Kennedy ar fi fost efectul conspirației guvernului SUA, moartea prințesei Diana într-un accident de mașină ar fi fost orchestrată de familia regală britanică, căsătoria Prințului Harry cu actrița americană Meghan Markle este parte a unui complot britanic mai larg de a redobândi controlul asupra Americii. Dacă aceste teorii ale conspirației construiesc cauzalități bazate pe ipoteza existenței unor comploturi ascunse ce au un obiectiv politic sau criminal mai tangibil, există și teorii ale conspirației mai fanteziste, cum este de pildă aceea că lumea ar fi controlată de lideri care descind dintr-o rasă de șopârle extraterestre (reptilieni).

Familia regală britanică, inclusiv Regina Elisabeta a II-a, ar face parte din această specie de reptilieni care controlează lumea. Dar, oricât de extravagantă ar părea această ipoteză, de pildă într-un sondaj al ziarului online *Express* publicat pe 17 februarie 2017, numai 36% dintre cititori au votat până pe 28 martie 2019 pentru răspunsul că teoria reginei reptiliene este „fie o nebunie, fie o fantezie science-fiction”, în timp ce 64% au considerat că autorul teoriei este „un geniu lucid”².

Teoriile conspirației apar de multe ori și după producerea unor răsturnări sociale și politice de tipul revoluțiilor. De pildă, Revoluția Franceză a fost „explicată” conspiraționist nu ca o acumulare a resentimentelor populației din cauza sărăciei și guvernărilor despotice din Vechiul Regim, ci ca produsul conspirației unei societăți secrete de Illuminati, care provenea din rândurile francmasoneriei. Această cabală ar fi reușit să îi transforme magic pe țărani relativ mulțumiți de monarhia franceză în revoluționarii violenți de la 1789.

Să observăm că aceste explicații conspirative nu lasă loc pentru hazard sau eroare. Dacă este vorba, de pildă, de comploturi criminale, victimele lor trebuie să sfârșească inevitabil prin a fi ucise sau grav rănite, ca în cazul atentatului din 1981

² Jon Austin, „David Icke explains his infamous theory why `Queen is a shape-shifting reptile””, <https://www.express.co.uk/news/weird/768800/David-Icke-queen-shape-shifting-lizard>

asupra Papei Ioan Paul al II-lea. Și, dat fiind că explicațiile conspirative apar întotdeauna *post factum*, efectul conspirației criminale sau revoluționare poate apărea ca ineluctabil. Este limpede de aici că o teorie a conspirației nu are resurse predictive, ci doar ambiții explicative, ceea ce, din punct de vedere popperian, este un nou indiciu de pseudo-știință. Desigur, statutul științific al teoriilor conspirației poate fi pus în discuție mai ales prin examinarea surselor lor – de cele mai multe ori, acestea se reduc la zvonuri sau la afirmații provenite de la autori necunoscuți, care circulă liber mai ales pe Internet.

Conspiraționismul se bazează de obicei pe o concepție deterministă despre lume, ce exclude consecințele neintenționate ale acțiunilor omenești (efectele neintenționate ale unor atitudini și comportamente care pot fi interpretate ca produsele unor conspirații), posibilitatea de eroare a unui plan conspirativ sau libertatea agenților. Totul este planificat să se întâmple într-un anumit fel de un grup secret și nu poate exista eroare în aplicarea planurilor acestuia.

Rezistența la falsificare a teoriilor conspirației

Psihologul american John McHoskey a încercat să explice, într-un studiu din 1995, dificultatea de a falsifica teoriile conspirației. El a oferit deopotrivă susținătorilor și oponenților unei conspirații pentru asasinarea președintelui Kennedy aceleași argumente pro și contra unui scenariu conspirativ cu privire la tragicul incident și a anticipat corect că și unii, și alții, vor folosi aceleași enunțuri pentru a-și apăra propria poziție. McHoskey a explicat această posibilitate prin ceea ce se cheamă „asimilare părtinitoare” (*biased assimilation*). Aceasta înseamnă că este acceptată necritic orice informație favorabilă propriei poziții și este sever criticată și discreditată orice informație nefavorabilă³.

Falsificarea teoriei ar presupune, desigur, disponibilitatea de a accepta argumente care o contrazic, ca în exemplul clasic în care falsificarea enunțului „toate lebedele sunt albe” s-a produs atunci când s-a descoperit că există și lebede negre. Atitudinea părtinitoare față de o serie de argumente echilibrate, pro și contra unei conspirații, ar putea explica așadar rezistența la falsificare a teoriilor conspirației.

De obicei, atașamentul emoțional față de o mono-explicație conspirativă, care poate fi alimentat prin antipatia față de grupul despre care se presupune ca ar unelti conspirativ (de exemplu, americanii, rușii sau evreii) împiedică falsificarea teoriei, care este un proces critic și rațional. În folosirea politică a teoriilor conspirației, țapul ispășitor este ales de obicei dintre personajele sau grupurile care pot fi culpabilizate prin apelul la stereotipuri de genul „străinii ne vor răul” sau „dușmanii provin din afara țării”. Semnificativ, acest gen de teorii ale conspirației pot fi întreținute în raport cu mai multe feluri de presupuși dușmani externi, a căror identitate depinde de propria poziționare politică. Spre exemplu, în România de astăzi, PSD și Liviu Dragnea vorbesc de o conspirație occidentală împotriva României, care ar avea ca agenți multinaționalele, protestatarii anti-Guvern „finanțați de străini” și pe președintele Klaus Iohannis (un etnic german), în timp ce unii membri ai partidelor de Opoziție (PNL și USR) descriu o conspirație rusească ce l-ar avea ca agent pe Liviu Dragnea.

Un proces de falsificare a acestor teorii ale conspirației ar presupune, desigur, capacitatea de a accepta contra-argumente. De pildă, mișcarea #Rezist s-a născut dintr-o cultură a protestului civic, începând cu revoltele civice din 2012 – așadar, s-a

³ John W. McHoskey, 1995, „Case Closed? On the John F. Kennedy Assassination: Biased Assimilation of Evidence and Attitude Polarization”, *Basic and Applied Social Psychology* 17 (1995): 395-409

manifestat împotriva mai multor guvernări, dintre care unele erau mult mai pro-occidentale decât guvernarea PSD-ALDE. Sau, pentru a nuanța teoria conspirației rusești, deși există dovezi ale influenței mass-mediei rusești asupra celei din România și revista *Sputnik* elogiază constant acțiunile cu tentă anti-europeană ale Guvernului Dăncilă – prin urmare, ipoteza că mai multe interese ale lui Liviu Dragnea și ale PSD-ului converg cu cele rusești poate fi susținută –, politicienii din guvernarea actuală au și alte interese și dau semne că preferă, mai ales datorită avantajelor economice, să facă parte din clubul suveraniștilor europeni, mai degrabă decât din cel al sateliților Federației Ruse. Desigur, Viktor Orban și alți suveraniști europeni au la rândul lor clare afinități ideologice cu Vladimir Putin. Totuși, teoria după care întreaga ascensiune a suveraniștilor ar fi doar efectul unei conspirații rusești omite alte variabile semnificative, cum ar fi agendele liderilor politici individuali. De pildă, în cazul lui Liviu Dragnea, interesul de a controla prin interpuși justiția care l-a condamnat deja penal de două ori, care produce efectul unei încălcări tot mai grave a independenței magistraților și reprezintă o subminare a separației puterilor și a calității democrației, pare să fie principalul motor al politicii PSD, începând cu 2016. Chiar dacă amenințarea rusească este reală în Estul Europei, înclinația de a recurge la o mono-explicație conspiraționistă o hiperbolizează și omite alte variabile care descriu o realitate mai complexă.

Seducția psihologică a teoriilor non-falsificabile ale conspirației

Rezistența la falsificabilitate a teoriilor conspirației le transformă în explicații cauzale care dețin o aură de certitudine. Aderarea la acest gen de teorii, despre care am văzut deja că este necritică, presupune abdicarea de la o raționalitate științifică ce testează ori verifică ipotezele sau opiniile. Dar, în perioadele în care sporește anxietatea socială, economică sau politică, tocmai acest gen de teorii se dovedesc cele mai seducătoare, prin simplitatea și certitudinea răspunsurilor pe care le oferă, care „ordonează” haosul într-un mod irezistibil de simplu. Prin contrast, explicațiile complexe, care recurg la mai multe variabile, nu se bucură de aceeași cerere psihologică, pentru că nu oferă un remediu pentru anxietate.

De pildă, în Evul Mediu, răspândirea unor epidemii de ciumă în Europa era uneori interpretată ca efectul unei conspirații internaționale a evreilor împotriva creștinilor⁴. Non-falsificabilitatea acestei teorii a conspirației presupunea și refuzul de a admite că, întrucât mureau și evrei în timpul acestor epidemii, ar fi fost absurd ca evreii să încerce să amplifice răspândirea unei boli ale căror victime puteau deveni ei înșiși.

Conspiraționismul antisemit are o lungă istorie, dar, pentru a ilustra aderența emoțională la o teorie a conspirației ce presupune un complot evreiesc de proporții, voi aminti aici și scenariul care afirmă că Revoluția Bolșevică din 1917 ar fi fost organizată de un grup conspirativ evreiesc. Originea etnică evreiască a mai multor comuniști ruși, la fel ca unele asemănări structurale între mesianismul iudaic și mesianismul secular al comunismului marxist, au fost reduse la o mono-explicație cauzală conspiraționistă. Aderarea la această explicație a devenit facilă în contextul emoțional în care victimele comunismului și cei deposedați de statutul lor social și de proprietăți și-au găsit un tap ispășitor: un grup etnic care a putut fi demonizat entitativ. Ravagiile sociale, economice și psihologice ale totalitarismului comunist au favorizat așadar aderarea la un clișeu conspirativ care explica seducător de simplu, prin apelul la un mai vechi stereotip precum complotul evreilor, „de ce” în

4 Jewish History Sourcebook: The Black Death and the Jews 1348-1349 CE, <https://sourcebooks.fordham.edu/jewish/1348-jewsblackdeath.asp>

comunismul sovietic s-au petrecut atâtea lucruri dramatice care i-au lăsat pe oameni lipsiți de drepturi, libertăți și posesiuni.

Teoriile care explicau mai complex cum s-a ajuns la o revoluție comunistă în Rusia – o țară feudală pe care Marx și Engels nu o considerau pregătită pentru comunism, întrucât în Rusia nu avusese loc o acumulare a capitalului în mâinile burgheziei, care ar fi putut fi transferat în mâinile proletariatului – nu au avut în general aceeași atractivitate în țările din Europa de Est cucerite de Armata Roșie și transformate în țări comuniste după Al Doilea Război Mondial. De atunci, de altfel, ostilitatea față de evrei a fost concurată, în imaginarul colectiv al est-europenilor, de ostilitatea față de ruși. Vedem asta nu numai în graba actuală de a-l reduce pe Liviu Dragnea la marioneta lui Vladimir Putin, ci și în credulitatea față de scenariul conspirativ al „turiștilor sovietici” care ar fi tras focuri de armă și ar fi folosit simulatoare în decembrie 1989, în timpul Revoluției anti-comuniste din România. Indiferent câte probe se pot găsi pentru a susține inexistența unor asemenea agenți sovietici activi în timpul Revoluției din decembrie 1989⁵, imaginația colectivă preferă o explicație conspirativă simplistă și oarecum absurdă, conform căreia „vino-vatul” face parte dintr-o categorie detestată.

Seducția scenariilor conspirative este, așadar, amplificată de sentimentele de antipatie, teamă sau ură față de un anumit grup. Desigur, acest fapt psihologic este cunoscut și utilizat de o serie de strategii politici care consiliază lideri populiști să emită mesaje care dezbină și sporesc tensiunile între diferite grupuri. Este populistă, de pildă, nu numai tactica de a invinui „soroșiții”, băncile și multinaționalele pentru toate problemele economice ale României, adoptată de PSD și Guvernul Dăncilă, ci și aceea de a transforma bugetarii și „asistații social” în țapii ispășitori ai tuturor insucceselor economice ale PSD, adoptată de o parte a Opoziției, în frunte cu PNL.

Surse ideologice ale conspiraționismului

Conspiraționismul nu reprezintă, desigur, o noutate în istorie. Modernitatea, cu tehnologiile ei avansate de comunicare, permite doar difuzarea mai rapidă, la o scară mai largă, a explicațiilor conspirative. Dar conspirațiile sunt vechi în istorie, având origini intelectuale mult înainte de epoca modernă. Diferența față de perioada pre-modernă este că, dacă în trecut conspirațiile erau de multe ori private, începând cu marxismul și fascismul, care au inspirat regimuri politice totalitare în secolul XX, ele au devenit publice și politice.

După Eric Voegelin, voința de a înlocui realitatea cu o fantezie provine dintr-un *libido dominandi* sau un apetit pentru dominație ce are rădăcini în curente de gândire gnostică⁶. Lucrarea mai recentă a lui Jonathan Kay, *Among the Truthers*, abordează patologia conspiraționismului care a înflorit în America după 11 septembrie 2001, susținând că ambiția gnostică de a înlocui realitatea cu o teorie a fost recent adoptată de un număr tot mai mare de oameni. În opinia lui Kay, conspiraționismul în general „amenință fundamentele intelectuale ale raționalismului prin erodarea presupunerii, pe care ne bazăm în mod obișnuit, că locuim cu toții în aceeași realitate”⁷. Conspiraționistii prezintă o altă ordine a realității, paralelă cu cea pe care o putem reconstrui în mod rațional. Prezența tot mai insistentă a conspiraționismului în politică este simultană, de aceea, cu așa-numita epocă a „post-adevărului” și a „faptelor alternative”.

5 Andrei Ursu, Mădălin Hodor, Ronald O. Thomasson, 2018, „Cine a tras în noi după 22?”, *Noua Revistă de Drepturile Omului* 4 (2018).

6 Eric Voegelin, *Science, Politics, and Gnosticism* (Washington DC: Regnery, 1959, 1968), 76.

7 Jonathan Kay, *Among the Truthers: A Journey through America's Growing Conspiracist Underground* (New York: Harper Collins, 2011), 221.

Nu este deloc surprinzător, în raport cu regimurile politice care au adoptat iraționalitatea în istoria europeană mai recentă, că Jonathan Kay corelează ascensiunea conspiraționismului în politică mai ales cu fascismul și comunismul – ambele recurgând la teoria că un grup de oameni (evreii sau capitaliștii) ar fi fost responsabili de o conspirație împotriva poporului (*Volk*) sau a proletariatului. Kay detectează această teorie a conspirației atât în scrierea lui Hitler, *Lupta mea (Mein Kampf)*, cât și în *Capitalul* lui Marx.

În Statele Unite, conspiraționismul ar avea, după Kay, alte surse ideologice decât în Europa, și anume „curentul apocaliptic religios, populismul politic și dezvoltarea tehnologică rapidă”⁸. Dar această combinație a produs, constată autorul, același gen de consecințe ca în Europa. Astfel, atât în Europa, cât și în Statele Unite, au proliferat scrierile care au demonizat niște elite ce ar conspira împotriva maselor, ceea ce a încurajat globalizarea populismului politic bazat pe teorii ale conspirației.

Kay consideră că lucrarea paradigmatică, ce oferă un tipar (*blueprint*) general al teoriilor conspirației, este *Protocoalele înțelepților Sionului*. În această scriere regăsim, crede el, toate elementele caracteristice teoriilor conspirației: singularitatea, adică „nevoia de a imputa toate relele unei singure surse atotputernice”⁹, răul nelimitat, lăcomia, hiper-competența și logica lui *cui bono*. Sursa singulară a răului nelimitat este un grup secret privit ca o „diaboligarhie”, care are atât capacitatea, cât și voința de a comite nenumărate fapte rele pentru a-și atinge obiectivele politice egoiste și malefice. Asemenea grupuri pot fi evreii și masonii, dar și, în Statele Unite, Consiliul pentru Relații Externe (*Council on Foreign Relations*), grupul Bilderberg sau grupul neo-conservatorilor (grupul „neo-cons”) care ar fi pus la cale atacul de la 11 septembrie 2001 pentru a avea un pretext pentru ca SUA să invadeze ulterior Irakul.

Asemenea grupuri ar dori în mod lacom, în viziunea conspiraționiștilor, să controleze resurse, care sunt fie materializate în aur, ca în trecut, fie în petrol, ca în zilele noastre¹⁰. Diaboligarhii ar fi niște genii ale răului, atât de experți în arta de a face răul în mod inteligent și disciplinat încât l-ar face invidios și pe Machiavelli. Evident, acești experți conspirativi ar fi beneficiarii financiari și politici ai propriei cabale, conform logicii lui *cui bono*.

O presuposiție a tuturor teoriilor conspirației este că o tragedie se produce întotdeauna intenționat, ca urmare a planului unui grup de beneficiari. O premisă a acestui gen de teorie este că nici un efect nu este neintenționat sau că determinismul este absolut. A refuza consecințele neintenționate ale acțiunilor omezești înseamnă și că unica sarcină a teoriei politice este să explice ceea ce s-a întâmplat deja, fără capacitatea de a norma ceva nou și diferit sau de a formula predicții.

Kay explică receptivitatea unor „istorici ratați” față de teorii ale conspirației prin disonanța cognitivă între evenimentele istorice reale și propria lor ideologie. Un alt tip de oameni care poate adera la conspiraționism este, în raport cu observațiile sale, cel al sofiștilor care încearcă mereu să aibă dreptate și să fie mai presus de ceilalți, discutând despre evenimente tragice, precum atacul terorist de la 11 septembrie 2001, în termenii pur logici ai unei dezbateri de idei.

O precondiție psihologică a gândirii gnostice indicată de Voegelin este o frustrare sau o insatisfacție fundamentală în raport cu propria situație, care „poate fi atribuită faptului că lumea este în mod inerent prost organizată”¹¹.

Orice gnoză este dualistă, folosind un contrast puternic între grupul celor care cred în teoria conspirației și ceilalți, care nu cred, nu doar pentru că ar fi prost

8 Jonathan Kay, *Among the Truthers*, 33.

9 Jonathan Kay, *Among the Truthers*, 73.

10 Jonathan Kay, *Among the Truthers*, 85.

11 Eric Voegelin, *Science*, 64.

informați, ci și din cauza unei deficiențe mintale¹². O spune și Chip Berlet, care adaugă nevoia teoreticienilor conspirației de a demoniza grupul presupus conspirativ prin transformarea lui într-un țap ispășitor, recurgând la o mono-explicație ce omite complexitatea cauzelor reale ale tragediilor sau ale nedreptăților din societate¹³.

Conspirațiile omit, așadar, o serie de detalii care compun o descriere obiectivă, generalizând subiectiv niște interpretări bazate pe date mai mult sau mai puțin fictive, ce presupun o intenție malefică, dar nu exclud, pentru a fi credibile, un element de adevăr. De pildă, scenariul conspirativ al actorilor care au pledat pentru Brexit a fost că Uniunea Europeană ar folosi abuziv resursele britanice, împiedicând dezvoltarea mai accelerată a economiei din Regatul Unit. Elementul de adevăr invocat de propagandiștii pentru „Leave” a fost existența reală a imigranților, a căror „invazie” a fost pusă pe seama presiunilor Uniunii Europene de a-i accepta pe teritoriul britanic. Confuzia totală ce a urmat cu privire la Brexit, în principal din cauza deciziilor contradictorii ale Parlamentului britanic, a fost explicată de aceiași propagandiști tot prin culpabilizarea țapului ispășitor de la Bruxelles. În mod similar, președintele Donald Trump a explicat acordul climatic de la Paris (2015), din care SUA s-au retras în 2017, ca pe o conspirație globală de a încetini dezvoltarea economică a Statelor Unite.

Atunci când se impune în discursul politic dominant un scenariu conspirativ, în locul unei descrieri obiective a faptelor, se observă și o deteriorare a calității democrației: o parte din mass-media se angajează în concertul conspiraționist și cetățenii se lasă tot mai ușor convinși, din cauza persuasiunii presei și a site-urilor de Internet ale conspiraționiștilor, de teorii paranoice ale conspirației prin care politicieni populiști de la putere răspândesc convenabil ura și minciuna, în detrimentul informației corecte și obiective.

Vedem acest fenomen și în democrațiile mai fragile din Estul Europei în care politica mai multor guverne populiste se bazează în prezent pe apelul la teorii ale conspirației. În Polonia, de pildă, partidul conservator Lege și Justiție (PiS) aflat la putere susține o serie de teorii ale conspirației europene împotriva Poloniei, care este idealizată ca un leagăn al sfințeniei și moralității catolice pure amenințat de perversitatea vest-europenilor. În Ungaria, partidul conservator Fidesz și liderul său, premierul Viktor Orban, sunt de asemenea angajați în răspândirea oficială a unor teorii ale conspirației anti-Soros și anti-UE. În România, partidul pretins social-democrat PSD, care guvernează împreună cu partidul pseudo-liberal ALDE, folosește canalele mediatice ale posturilor de televiziune Antena 3 și România TV pentru a difuza o serie de știri false și teorii ale conspirației, de obicei îndreptate împotriva „soroșiștilor”, multinaționalelor, băncilor și președintelui Klaus Iohannis. De pildă, după ce Guvernul PSD-ALDE a încheiat proiectul legii bugetului pe 2019 cu o întârziere de aproape trei luni și legea a fost respinsă în prima ei formă de președintele Iohannis, care a sesizat Curtea Constituțională cu privire la modul în care a fost adoptată și la conținutul său normativ, PSD a răspândit, cu ajutorul canalelor de televiziune mai sus-amintite, scenariul că președintele Iohannis este împotriva bunăstării copiilor și pensionarilor, întârziind în mod calculat legea bugetului care le ar asigura mărirea de alocații și de pensii.

Întrebarea privind atacul public și politic la raționalitate prin teorii ale conspirației găsește la Jonathan Kay un răspuns în Cartea a IX-a a Republicii lui Platon, în care este prezentat celebrul mit al peșterii. Oamenii preferă încă să

12 Eric Voegelin, *Science*, 215.

13 Chip Berlet, *Toxic to Democracy: Conspiracy Theories, Demonization, and Scapegoating* (Somerville, MA: Political Research Associates, 2009), 4-5

„locuiescă”, crede el, în peștera în care nu au acces la adevăr și la informație corectă, ci doar la „umbre” și interpretări. Kay consideră că Internetul favorizează răspândirea globală a acestui fenomen. Mai departe, raționalitatea epistemică este relativizată, în optica sa, și cu ajutorul deconstructivismului ce înlocuiește obiectivitatea cu interpretarea subiectivă. Kay adaugă aici și tendința de a valoriza o agendă activistă, care urmărește împuternicirea diferitelor grupuri defavorizate în istorie, mai mult decât adevărul obținut printr-o cercetare obiectivă, și care este răspândită în învățământul universitar occidental de astăzi.

Mai devreme sau mai târziu, concluzionează el, această cultură a deconstrucției și activismului ce încurajează „corectitudinea subiectivă”, în detrimentul „erorii obiective”, avea să conducă la apariția conspiraționismului în conținutul programei predate la universități, înlocuind de pildă datele istorice cu interpretări contrafactuale considerate la fel de plauzibile¹⁴. Totuși, deși s-ar părea că o asemenea concluzie este favorabilă tezei că receptivitatea față de teorii ale conspirației este mai mare la dreapta spectrului politic, adică în rândul conservatorilor, în realitate zonele extremiste ale stângii și drepte împărtășesc afinitatea pentru conspiraționism¹⁵. De pildă, teoria conspirației neo-conservatorilor care ar fi pus cale atacul de la 11 septembrie 2001 pentru a avea un motiv să atace Irakul este produsul unor fabricanți de comploturi fictive din zona extremei stângi.

La ora actuală, pretutindeni în lume conservatorii par mai receptivi la conspiraționism – adică tocmai acei oameni care nu sunt atrași de deconstrucție și au de obicei o atitudine ostilă față de corectitudinea politică. De aceea, ipoteza lui Kay că educația post-modernă i-ar predispune, de una singură, pe oameni să adere la teorii ale conspirației nu rezistă. De pildă, britanicii din mediul rural care au votat „Leave” la referendumul pentru Brexit și americanii mai slab educați care au votat cu Donald Trump sunt în general mult mai conservatori decât globaliștii liberali care s-au opus Brexit-ului și, respectiv, decât cei care au votat cu Hillary Clinton în 2016. Acești conservatori occidentali par să aibă totuși o nevoie puternică de a-și explica insatisfacțiile sociale și economice prin teorii ale conspirației livrate generos de politicieni ca Donald Trump sau Nigel Farage.

Demonologia și limbajul dualist apocaliptic la care recurg de obicei politicienii populiști pentru a se legitima invocă presupusele intenții și acțiuni malefice ale țărilor ispășitori creați prin teorii ale conspirației. Iar raționalitatea ideologiei conservatoare nu este deloc același lucru cu raționalitatea științifică expusă de Karl Popper. În plus, așa cum vedem, acest tip de raționalitate este mereu expus ilogicii și iraționalității discursului populist, bazat pe trezirea fricilor și urilor de o alteritate demonizată. Conservatorii nu numai că nu se află nici ei în exteriorul peșterii lui Platon, dar pot fi și manipulați mai ușor să voteze cu candidați care le-ar oferi protecție împotriva unor dușmani imaginați sau hiperbolizați.

La fel ca în peștera lui Platon, „umbrele” adevărului pornesc, pentru toți cei receptivi la teorii ale conspirației, de la ceva care e în parte adevărat. De pildă, teoriile conspirației teroriste se bazează pe niște amenințări reale din partea unor grupuri insurgente, dar le amplifică dimensiunile, atribuindu-le fictiv un rol mult mai mare decât cel pe care îl au în realitate¹⁶. Ficțiunea conspirativă dobândește veridicitate datorită elementelor de adevăr pe care le conține și popularitate pe baza urilor și temerilor pe care le stimulează.

14 Jonathan Kay, *Among the Truthers*, 260-1.

15 Chip Berlet, *Toxic to Democracy*, 3-4.

16 Chip Berlet, *Toxic to Democracy*, 5.

Concluzii

Recursul la teorii ale conspirației și la demonologia fabricată cu ajutorul lor pare să fie o caracteristică constantă a efortului de legitimare a politicienilor populiști de astăzi. Faptul că aceste teorii avansează scenarii non-falsificabile, ce au o aură de certitudine și culpabilizează personaje sau grupuri detestate este seducător pentru cei care nu tolerează „haosul” psihologic sau disonanța cognitivă.

Deși este clar că fenomenul conspiraționismului de masă a apărut pe fundalul unui curent anti-raționalist și subiectivist, fiind favorizat de accesul la Internet și rețele sociale, nu se poate susține că o anumită orientare politică (liberală, progresistă și deconstructivistă, pe de o parte, sau conservatoare, pe de altă parte) i-ar predispune prin ea însăși pe indivizi să adere la explicații conspirative. Dacă în prezent se poate constata că mai curând conservatorii susțin demagogi ce simplifică apocaliptic realitatea și demonizează elitele progresiste, teoriile conspirației sunt deseori cultivate și în zona extremei stângi. Înclinația psihologică de a crede în explicații simpliste ale propriilor insatisfacții sociale și economice care culpabilizează anumite personaje sau grupuri pentru tot ce e resimțit ca frustrant sau ostil propriei concepții despre lume, care este de multe ori exploatată cinic de demagogi, pare să fie o cauză mai certă a succesului de care se bucură conspiraționismul și demonologia sa aferentă, în democrațiile de azi.

BIBLIOGRAFIE

Karl Raimund Popper, *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge* (London and New York: Routledge, 1963, 2002)

John W. McHoskey, 1995, „Case Closed? On the John F. Kennedy Assassination: Biased Assimilation of Evidence and Attitude Polarization”, *Basic and Applied Social Psychology* 17 (1995): 395-409

Andrei Ursu, Mădălin Hodor, Ronald O. Thomasson, 2018, „Cine a tras în noi după 22?”, *Noua Revistă de Drepturile Omului* 4 (2018)

Eric Voegelin, *Science, Politics, and Gnosticism* (Washington DC: Regnery, 1959, 1968)

Jonathan Kay, *Among the Truthers: A Journey through America's Growing Conspiracist Underground* (New York: Harper Collins, 2011)

Chip Berlet, *Toxic to Democracy: Conspiracy Theories, Demonization, and Scapegoating* (Somerville, MA: Political Research Associates, 2009)

Alegerea Adunării Constituante din 1914.

Poziționări privind reforma electorală și reforma agrară

■ VLADIMIR-ADRIAN COSTEA

[University of Bucharest]

Abstract

In this article we explain the main stakes of the electoral campaign held on the elections of 18, 20, 22 May 1914 [Chamber of Deputies] and 24, 26, 28 May 1914 [Senate], identifying the main themes present during the electoral debate. The electoral campaign in May 1914 generated significant consequences for the adoption of the two reforms, after the Legislative Assembly elected in February 1914 was dissolved after the draft Constitutional Review was finalized. The electoral campaign of May 1914 for the election of the Constituent Assembly was marked by the cleavage regarding the adoption or rejection of the agrarian reform and the electoral reform.

Keywords

the elections of May 1914; cleavage; agrarian reform; electoral reform

Prin intermediul acestui articol ne propunem să explicăm principalele mize ale campaniei electorale desfășurată cu ocazia scrutinului din 18, 20, 22 mai 1914 [CD], respectiv din 24, 26, 28 mai 1914 [S]. Obiectivul principal constă în identificarea principalelor teme prezente în cadrul dezbaterii electorale, având în vedere dispozițiile prevăzute în legea electorală din 1884 în legătură cu organizarea alegerilor. În prima etapă, vom realiza o analiză asupra dispozițiilor legii electorale din 1884, în vigoare în momentul organizării scrutinului din mai 1914. În a doua etapă, vom prezenta o imagine de ansamblu asupra dezbaterilor privind reforma electorală și reforma agrară, apărute în spațiul public românesc în perioada 1907-1914.

Am ales acest scrutin electoral raportându-ne la consecințele pe care campania electorală din mai 1914 le-a generat asupra procesului de adoptare a celor două reforme, după ce Adunarea legiuitoare aleasă în februarie 1914 a fost dizolvată, moment care a marcat finalizarea proiectului de revizuire a Constituției. Campania electorală din mai 1914 pentru alegerea Adunării Constituante s-a desfășurat prin raportare la clivajul privind adoptarea/respingerea reformelor agrare și electorale, cu mențiunea că aceste clivaje nu au fost specifice doar pentru alegerile din mai 1914, putându-le identifica într-un context mai larg, reprezentat de modernizarea statului român.

Începând cu secolul al XX-lea, regatul român dobândește din ce în ce mai vizibil un aspect european modern. Un exemplu elocvent în acest sens este reprezentat de rețeaua de căi ferate, care în 1906 avea întinderea de 3.180 km, din care 3.126 km aveau ecartamentul european normal de 1 m 436 mm (excepție făceau liniile Iași-Ungheni și Crasna-Huși care aveau distanța între șine de 1m 524 mm și respectiv 1 m).¹ Urmând remarca publicistului francez Edouard-René de Laboulay din 1883,² conform căruia gradul de civilizație al unei țări este influențat de numărul ziarelor care apar în respectiva țară, constatăm că în 1908 apăreau în țară 589 de publicații, ziare și reviste, împreună cu alte 69 de publicații ale românilor din afara granițelor Regatului. Acestea erau scrise în limba română, dar și în alte limbi (în franceză (4), germană (3), ebraică (1); grecește (1), ungurește (2)), fiind distribuite preponderent în Capitală, unde apăreau 250 de publicații, din care 17 ziare (cotidiene), în timp ce în Iași apăreau 31 de publicații, iar în Craiova și Galați apăreau 30 de publicații.³ Din acest motiv, istoricul Ion Bulei considera că presa devenise „o armă, un sprijin și o nădejde”.⁴

Modernizarea era realizată însă doar la suprafață, având în vedere puternica contradicție dintre structura socială a țării și aparența de belșug și civilizație.⁵ Pe de o parte, votul cenzitar reprezenta „o treaptă ce se cerea depășită”,⁶ în contextul în care în Europa se căutau soluții de schimbare precum în Ungaria.⁷ Pe de altă parte, sistemul agrar trebuia să fie și el restructurat, având în vedere că în 1905, conform unei statistici a lui Leonida Colescu, la o populație de 6.392.273 locuitori, 5.235.762 erau țărani, reprezentând 91,9% din populație.⁸ Pentru a înțelege mai bine semnificația acestui procent, menționăm că populația rurală deținea, la începutul veacului, în Franța o proporție de 62,6%, în timp ce în Olanda era de 62,7%, în Danemarca 60,5%, în Suedia 77%, în Irlanda 69%, în Prusia 54,8%, în Serbia 80%, în Ungaria 83%, iar în Rusia proporția era de 83,84%.⁹ Din suprafața arabilă a țării de 7.826.196 ha, țăraniile aveau în stăpânire o suprafață de 4.015.648 ha, adică 1.059.620 proprietăți, însă 1.015.302 dintre acestea, adică imensa majoritate, aveau o suprafață de până la 10 ha, potrivit datelor publicate de cercetătorul G. D. Creangă în lucrările *Proprietatea rurală și chestiunea țărănească* (1905) și *Proprietatea rurală în România* (1907).¹⁰

Mulți țărani nu aveau deloc pământ sau dispuneau de o suprafață insuficientă, în timp ce numărul proprietarilor mijlocii era foarte mic, iar marii proprietari care dețineau aproape jumătate din pământul arabil al țării erau în număr foarte restrâns,¹¹ motiv pentru care se impunea cu acuitate o redistribuire a proprietății. Proprietatea mijlocie lipsea, iar sarcinile proprietății mari nu puteau să fie distribuite pentru a deveni elementul cheie în transformarea capitalistă a agriculturii.¹² Ca urmare a dezvoltării conștiinței politice a țărănimii, pe fondul unei confuzii ideologice, au izbucnit puternice frământări în câteva județe, soldate cu revolte prin care țăraniile protestau împotriva abuzurilor, formulând, în plus, revendicări

1 Ion Bulei, *Viața în timpul lui Carol I*, (București: Tritonic, 2005), 9.

2 „Spuneți-mi câte ziare apar într-o țară și vă voi spune gradul de civilizație la care a ajuns”, Edouard-René de Laboulay, 1883, apud. Bulei, *Viața*, 124.

3 *Cifre extrase din Anuarul presei române și al lumii politice*, an III, București, f. a., p. 71, apud. Bulei, *Viața*, 124-125.

4 Bulei, *Viața*, 135.

5 Bulei, *Viața*, 49.

6 Bulei, *Viața*, 49.

7 Bulei, *Viața*, 49.

8 Bulei, *Viața*, 49.

9 Bulei, *Viața*, 49.

10 G. D. Creangă, în Bulei, *Viața*, 50.

11 Bulei, *Viața*, 50.

12 Bulei, *Viața*, 51.

pentru pământ în arendă și chiar primirea de proprietate din moșii particulare.¹³ N. Basilescu socotea că începând din 1902, România stătea, din punct de vedere social, „pe un vulcan gata să irupă”, datorită faptului că proprietatea latifundiară se cătuia țărănimea prin intermediul tocmelilor agricole.¹⁴

Pentru a evita escaladarea conflictelor sociale, Spiru Haret propunea în 1901 implementarea unei politici de susținere a emancipării economice și culturale a țărănimii, implicându-se pentru a dezvolta la sate „o vastă mișcare culturală prin biblioteci, cluburi, cămine culturale, gazete și reviste, cooperative și bănci populare”.¹⁵ În schimb, tot mai mulți latifundiarilor – printre care se afla și prințul Studza -, nu și-au pus în valoare în mod direct marile întinderi de pământ în schimbul unor sume de bani, preferând să le abandoneze unor mari arendași. Continuând tradiția Regulamentelor organice, arendașii au subarendat țăranilor parcele mici de pământ, percepând în schimbul acestora sume mari de bani. Condițiile de atribuire s-au înrăutățit, ceea ce a condus la dispariția liberei concurențe și la apariția unor „trusturi gigantice care speculau nevoia țăranilor de pământ”.¹⁶ Acest aspect a fost recunoscut de însuși Ioan Lahovari, ministrul Domeniilor, care a semnalat că în nordul Moldovei se formase „un fel de trust” care exercita stăpânirea „pe imense domenii, luate în arendă”. De asemenea, liberalul Emil Costinescu remarca că „sute de mii de suflete erau încinse în cercul de fier al trusturilor”.¹⁷

În ceea ce privește poziția partidelor politice, remarcăm că răscoalele, potrivit conservatorilor, erau cauzate de „instigațiuni”, în timp ce liberalii, prin intermediul lui Emil Costinescu, le ofereau o interpretare economică ca urmare a creșterii accentuate a arendării pământului și a apăsării extraordinare asupra țăranilor.¹⁸ Pornind de la optica prin intermediul căreia se raportau la răscoalele din 1907, partidele politice își defineau poziția asupra înlăturării reformelor, după cum urmează: Pe de o parte, partidul național-liberat, prin reprezentanții acestuia, „a menținut fără șovăire atitudinea sa fixată în chip precis îndată după campania din Bulgaria (...) necesitatea celor două reforme pentru consolidarea vieții noastre economice și politice”.¹⁹ Partidul național-liberal dorea fixarea unui maxim de proprietate, precum și împărțirea „prisosului în parcele suficiente pentru a asigura independența economică a țărănimii”.²⁰ În schimb, reforma electorală era definită „în sensul contopirii masei electorale orășenești cu cea rurală într'un singur colegiu, care să aducă astfel dispariția actualului abis între sate și orașe”.²¹ Pe de altă parte, partidul conservator era acuzat de către reprezentanții partidului național-liberal pentru că nu și-a fixat o poziție în raport cu cele două reforme, fiind astfel, acuzat de inconștientă față de programul din 1911, prin intermediul cărora conservatorii doreau păstrarea Constituției de la 1866.²² Prin intermediul lui Nicolae Iorga, șeful naționaliștilor, partidul țărănesc considera necesară revizuirea Constituției, cu condiția ca reformele să fie realizate de către partidul țărănesc.²³

Identificăm două poziții diametral opuse în raport cu descrierea situației țaranului român: Pe de o parte, într-un discurs rostit la Senat, I. Lahovari „susține

13 Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România, 1859-1918* (București: Albatros, 1995) 244.

14 Stan, *Putere*, 268-269.

15 Stan, *Putere*, 269.

16 Stan, *Putere*, 274.

17 Stan, *Putere*, 274.

18 Stan, *Putere*, 277.

19 „Cronică politică și parlamentară” în *Democrația*, revista cercului de studii al partidului național liberal, Anul I, Nr. 24, București (15 martie 1914): 1061.

20 „Cronică politică și parlamentară” în *Democrația*: 1061.

21 „Cronică politică și parlamentară” în *Democrația*: 1061.

22 „Cronică politică și parlamentară” în *Democrația*: 1062.

23 „Cronică politică și parlamentară” în *Democrația*: 1063.

nici mai mult, dar nici mai puțin că „se repetă prea des că țăranul român e nenorocit, în mizerie, nemâncat și slăbănog”. În contrast cu această poziție, reprezentanții partidului conservator-democrat considerau că: „țăranii noștrii par o colonie de prin Africa, neîmbrăcați și nespălați, că n’au școală și biserică”.²⁴ În pofida dezbaterilor contradictorii dintre liberali și conservatori cu privire la înfăptuirea efectivă a reformelor, pentru o bună perioadă de timp „legislația reformatoare trenea și, oricum, se îndrepta spre paliative”.²⁵ După potolirea tulburărilor sociale, trecând peste cuvântul regelui, conservatorii s-au cantonat în aceeași rigiditate, considerând că țăranii nu vor uita că represiunea fusese violentă și sângeroasă.²⁶

Legislația liberală menită a răspunde impactului răscoalei se limita, „sub presiunea unor agitații ale proprietarilor, arendașilor și cârciumarilor, dar ținând cont și de reticența regelui Carol I față de schimbările sociale de anvergură”,²⁷ la desființarea trusturilor arendărești. Liberalii propuneau înființarea Casei Rurale, ale cărei atribuții constau în cumpărarea de pământ în scopul vânzării acestuia țăranilor, precum și stabilirea unui prag minim, respectiv maxim, în privința tocmeșilor agricole. O altă propunere viza formarea izlazurilor comunale prin intermediul tranzacțiilor libere între marii proprietari și țărani.²⁸ Nu în ultimul rând, în ceea ce privește viața politică, nu trebuie să neglijăm observația lui Paul Bujor, profesor la Universitatea din Iași, potrivit căruia, corupția electorală era ridicată „la rangul de sistem”.²⁹

Legea electorală din 5 iunie 1884

Alegerile pentru Adunarea Constituantă din 18, 20, 22 mai 1914 [CD] și 24, 26, 28 mai 1914 [S] au fost organizate în baza legii electorale din 5 iunie 1884, care prevedea un sistem de vot cenșitar, corpul electoral fiind împărțit, în fiecare județ, în trei colegii pentru Adunarea Deputaților, respectiv în două colegii în fiecare județ pentru Senat (art. 2 și 7 din Legea electorală promulgată în ziua de 5 iunie 1884).

Din colegiul I al corpul electoralului pentru Adunarea/Camera Deputaților făceau parte toți cei care aveau „un venit funciar rural sau urban de cel puțin una mie două sute lei” (art. 3). În schimb, din colegiul II făceau parte cei care dețineau domiciliul și reședința în orașe și plăteau către Stat „o dare anuală directă de orice natură de cel puțin 20 lei” (art. 4), fiind scutiți de cens toți cei care făceau parte din următoarele categorii: „a) profesiunile libere; b) oficerii în retragere; c) pensionarii statului; d) cei care au absolvit cel puțin invetamentul primar” (art. 4). Din colegiul III făceau parte „toți cari nu sunt alegători în colegiul I și II și plătesc o dare cât de mică către Stat” (art. 5). Dintre aceștia, toți cei care știau să citească și să scrie și aveau un venit funciar rural de 300 de lei în sus, avau posibilitatea de a vota în mod direct în orașul de reședință sau indirect, prin intermediul alegerii delegatului în comunele lor (art. 5) Atât în colegiul II, cât și în colegiul III, învățătorii de la sate și preoții, precum și cei care plăteau o arendă anuală de cel puțin 1000 lei, *votau direct cu dispensă de cens*. Toți cei aflați la comune, „împreună cu alegătorii fără știință de carte și cari nu au venitul cerut”, votau în mod indirect, prin intermediul unui delegat ales de „50 de alegători”, cu mențiunea că „primarul, notarul, preceptorul, șeful de garnisonă, precum și ori-ce funcționar public nu vor putea fi aleși delegați” (art. 4 și 5).

24 „Cronică politică internă” în *România viitoare*, Anul IV, Nr. 3-4 (Februarie – Martie 1914): 175.

25 Stan, *Putere*, 295.

26 Stan, *Putere*, 295.

27 Stan, *Putere*, 296-297.

28 Stan, *Putere*, 296-297.

29 Paul Bujor, *Reforma electorală și agrară*, (Iași: Tipografia H. Goldner, 1913), 8.

În ceea ce privește corpul electoral pentru Senat, acesta era împărțit în fiecare județ în „două colegiuri”, după cum urmează: Din colegiul I făceau parte „acei ce au un venit funciar rural sau urban de cel puțin 2000 lei anual” (art. 8). În schimb, din colegiul II făceau parte „toți alegătorii direcți din orașe și din comunele rurale, cari au un venit funciar, rural sau urban, de la 2000 lei în jos până la 800, cum și comercianții și industriașii, care plătesc o patentă de clasa I-a sau a II-a” (art. 9). Universitățile din București și Iași trimiteau fiecare câte un membru în Senat, ales de către profesorii Universității respective (art. 12), în timp ce moștenitorul Tronului devenea membru de drept al Senatului în momentul îndeplinirii vârstei de optsprezece ani, putând să își exprime votul în Senat începând cu vârsta de 25 ani. Mitropolii și episcopii eparhioți erau membri de drept ai Senatului (art. 13).

O altă observație importantă se referă la condițiile de eligibilitate privind capacitatea electorală. Astfel, erau considerați alegători cei care îndeplineau simultan următoarele condiții: a) erau români din naștere sau au dobândit împământarea; b) aveau vârsta de 21 ani împliniți; c) îndeplineau condițiile cerute pentru a figura în unul din colegiile din Adunarea Deputaților și Senat (art. 16). Erau considerați incapabili de a fi alegători cerșetorii, cei puși sub interdicție judecătorească, precum și servitorii cu simbrie (art. 18), împreună cu persoanele condamnate pentru crime și pentru anumite delikte prevăzute de codul penal, precum și „persoanele în deobște cunoscute că țin case de prostituțiune sau joc de noroc” (art. 19). Mandatul de deputat sau senator nu era incompatibil cu profesia de profesor în învățământul superior și secundar, cu excepția celor care dețineau „funcția de inspector general ai instrucțiunii, revisor școlar sau director al unei din diversele stabilimente de învățământ” (art. 28). Profesiile de medic, inginer, arhitect și avocat erau compatibile cu mandatul de deputat sau senator, cu observația că în momentul alegerii, „medicii primari de județe, medicii de spitale rurale și avocații Statului vor fi datori să opteze între mandatul de deputat sau senator și funcțiunea ce o ocupă” (art. 29).

După finalizarea listelor electorale, fiecare alegător primea din partea primarului sau ajutoarelor sale o carte de alegător în care se menționa: 1) colegiul din care făcea parte; 2) numele și prenumele; 3) etatea; 4) profesiunea; 5) domiciliul. În cazul alegătorilor care nu știau să scrie și să citească, acest aspect era menționat pe cartea de alegător, precum și pe „originalul listei în dreptul numelui seu” (art. 59). În absența cărții de alegător sau a unei hotărâri judecătorești, alegătorul nu își putea exercita dreptul de vot. Ca urmare a faptului că fiecare alegător avea dreptul de a contesta identitatea oricărei persoane care se prezenta la vot, persoana căreia îi era contestat dreptul la vot, în cazul în care știa să scrie și să citească, trebuia să reproducă iscălitura în fața membrilor biroului și al alegătorilor prezenți (art. 64). Un aspect surprinzător care ne atrage atenția constă în arderea buletinelor necontestate în prezența alegătorilor, „îndată după proclamarea unui vot” (art. 110).

Atribuirea mandatelor de deputat și senator se realiza cu majoritatea absolută a voturilor exprimate (art. 109). Potrivit art. 68, delegații colegiului III erau aleși cu majoritatea relativă, cu cel puțin 10 zile înainte de ziua hotărâtă pentru alegerea deputaților. Alegerea delegaților se efectua din nou cu ocazia alegerilor generale sau parțiale. Universitățile din București și Iași formau fiecare în parte câte un colegiu pentru a alege un senator dintre profesori (art. 112) cu majoritatea absolută a membrilor prezenți (art. 114). În cazul în care nu se obținea majoritatea absolută, la balotaj era ales senator profesorul care obținea majoritatea relativă a voturilor exprimate. În caz de partitate, era ales profesorul „cel mai vechi” (art. 114). Deputații sau senatorii aleși în mai multe colegii trebuiau să opteze pentru un loc în cele două Camere, în termen de zece zile de la verificarea mandatelor, în caz contrar, Adunarea decidea prin vot atribuirea mandatelor acestora (art. 136).

Reforma electorală

Pentru a înțelege mai bine dezbaterile asupra reformei electorale, este important să încadrăm această dezbateri într-un context mai larg, pentru a identifica factorii care au influențat poziția partidelor politice cu privire la această problemă. În acest sens, remarcăm că însăși natura regimului politic a fost supusă reflecției ca urmare a modului violent de exprimare a nemulțumirilor sociale. Chiar dacă regimul politic se configura, potrivit normelor constituționale, drept unul dintre cele mai liberale, „sistemul electoral censitar și, mai ales, caracterul formal al unor instituții, cu precădere al magistraturii și administrației locale”, atenuau caracterul democratic al acestuia,³⁰ având în vedere că un număr restrâns de electori decideau soarta unui deputat în primele două colegii, în timp ce în colegiul III influența administrației, cu deosebire a prefecturilor, era decisivă în stabilirea rezultatelor alegerilor.³¹

Ca urmare a acestui aspect, la 25 noiembrie 1907, N. Răutu afirma în Cameră că „România era o democrație doar în aparență”, deoarece „era condusă de o «oligarhie» alcătuită din cel mult o mie de mari proprietari care posedau totul în țară”.³² În același discurs, N. Răutu menționa că „țărănimia nu dispunea de o reprezentare parlamentară adecvată, cei 38 de deputați în numele ei neacționând ca atare decât cu rare excepții”.³³ În plus, în 1908, C. Stere propunea reabilitarea programului revoluției de la 1848, „realizând prin votul universal o autentică, puternică și sănătoasă «democrație agrară»”.³⁴ Conservatorii priveau însă cu neliniște difuzarea ideilor privind schimbarea constituțională prin intermediul abolirii votului censitar pe colegii. Liderii conservatori P. P. Carp și N. Filipescu considerau că „democrația politică era un lux, iar nu o necesitate”, întrucât societatea românească era imatură, iar aplicarea acesteia ar fi provocat „un dezastru chiar pentru stat”.³⁵

Ca urmare a depunerii de către Ionel Brătianu în februarie 1908 a unui proiect de lege privind introducerea colegiului unic la nivelul consiliilor județene, regele Carol I preia această idee la 15 noiembrie 1908, pe care o transpunea în *Mesajul către Corpurile legiuitoare*, considerând aplicarea acesteia drept „un mijloc practic de educațiune cetățenească”.³⁶ Amintim în acest sens demersul prealabil pe lângă rege al lui Ionel Brătianu, prin intermediul căruia Brătianu accentuase ideea pregătirii morale a românilor în vederea îndeplinirii reformelor. Deoarece regele considera că reformele mai puteau fi amânate cel puțin un deceniu, în încercarea de a-i obține acordul, „șeful liberal arătase că numai el putea prezida reformele fără «sguduiuri»”.³⁷

La 7/20 septembrie 1913, într-un moment de liniște internă, după ce l-a convins pe suveran că majoritatea statelor se îndreptau spre adoptarea sufragiului universal, Ionel Brătianu a publicat în *Viitorul* „scrisoarea-program de reforme agrară și electorală a Partidului Național Liberal, considerate de contemporani drept «o lovitură de trăsnet neașteptată»”.³⁸ O lună mai târziu, la 7/20 octombrie, Ionel Brătianu primea acceptul Congresului liberal pentru programul de reforme. În țară ideile lui Brătianu se bucurau de „un puternic răsunet chiar în medii sătești”, predominând opinia conform căreia „marea proprietate se dovedise falimentară

30 Stan, *Putere*, 297.

31 Stan, *Putere*, 297.

32 Stan, *Putere*, 297.

33 Stan, *Putere*, 297.

34 Stan, *Putere*, 298.

35 Stan, *Putere*, 298.

36 Stan, *Putere*, 298.

37 Stan, *Putere*, 316-317.

38 Stan, *Putere*, 317.

și neviabilă economic, nereușind să-și asocieze interesele țăranilor”.³⁹ Cele două partide guvernamentale se delimitează de poziția partidului liberal. Pe de o parte, programul conservator alcătuit de Titu Maiorescu și Alexandru Marghiloman în noiembrie-decembrie 1913 respingea exproprierea latifundiilor, considerând o „utopie” înzestrarea cu pământ a oricărui sătean muncitor.⁴⁰ Pentru a preconiza o țărănie înstărită, conservatorii propuneau realizarea unei selecții în procesul dezvoltării agriculturii,⁴¹ considerând, totodată, că schimbarea sistemului electoral era neavenită, deoarece „colegiile erau garanția sistemului constituțional”.⁴² Pe de altă parte, partidul Conservator-Democrat considera necesară revizuirea legii electorale, „prin extinderea ponderii active a corpului electoral, întărirea Senatului și reprezentarea proporțională”, menținând, totodată, existența a două colegii. În ceea ce privește reforma agrară, conservator-democrații optau pentru „distribuirea de pământ prin plata imediată a loturilor”, aceasta fiind realizată din necesitatea dezvoltării micii proprietăți, fără a admite exproprierea, pe care o considerau „o confiscare”.⁴³ Atât conservatorii, cât și conservatorii-democrați considerau drept inadmisibilă exercitarea votului într-un colegiu unic, întrucât, așa cum afirmase Gr. G. Cantacuzino la 12 decembrie 1913, acesta nu dăduse rezultatele dorite în nici una dintre „țările culte ale Europei” în care fusese implementat.⁴⁴

O poziție rigidă o întâlnim și în cazul lui Titu Maiorescu, care considera că o democratizarea politică era inoportună având în vedere imaturitatea României din acea perioadă. În contrast cu această poziție, la 20 decembrie 1913, Vintilă Brătianu critica utilizarea sistemului electoral censitar, deoarece marii proprietari erau cei împuterniciți să se ocupe de interesele țării, în timp ce „turma cea mare era ținută la distanță”.⁴⁵

Un alt exemplu elocvent este reprezentat de situația politică a femeilor, subliniată într-un articol din revista *Razna*, publicat în ianuarie 1914.⁴⁶ Autorul acestui articol preia observația profesorului universitar Densusianu, conform căruia:

„votul universal, așa cum îl concepe politicianii obișnuiți, are marele defect că dă drepturi electorale *oricărui* bărbat, fie el cât de inferior din punct de vedere cultural și lăsa deoparte *toate* femeile, fie ele cât de nobile și de instruite cu putință”.⁴⁷

În cadrul dezbaterii privind reforma electorală, partidele politice neglijau statutul femeii în societate, căzând – în mod tacit – de acord asupra faptului că reforma electorală nu trebuie să vizeze, cel puțin pentru o anumită perioadă, situația femeilor.

În ceea ce privește dezbaterile din Corpurile legiuitoare, menționăm propunerea lui M. Orleanu, depusă la Cameră la 24 februarie 1914, privind modificarea Constituției:

„exproprierea unei părți din marile proprietăți, abolirea sistemului electoral censitar și reconfigurarea Corpurilor legiuitoare, reprezentarea

39 Stan, *Putere*, 317.

40 Stan, *Putere*, 317.

41 Stan, *Putere*, 317.

42 Stan, *Putere*, 317.

43 Stan, *Putere*, 317-318.

44 Stan, *Putere*, 319.

45 Stan, *Putere*, 320.

46 Virgil I. Bărbuț, „Revizuirea Constituției și situația politică a femeilor”, în *Razna*, revistă bilingvă enciclopedică, Anul I, Nr. 7 (20 ianuarie 1914): 196.

47 Virgil I. Bărbuț, „Revizuirea”, 196.

minorităților, eliminarea restricțiilor privind reuniunile publice sub «cerul liber», introducerea principiului inamovibilității magistraturii”.⁴⁸

Aceste propuneri s-au regăsit în raportul de revizuire a Constituției prezentat de C. Stere la 27 februarie 1914,⁴⁹ în contextul în care prevederile Constituției nu mai corespundeau realităților socio-economice. Un exemplu frapant este reprezentat de faptul că din numărul total de 7.243.000 de locuitori, circa 6.000.000 trăiau la țară, în timp ce 1.243.000 se aflau în orașe, dimensiunea corpului electoral ajungând la 600.000 de alegători, deputații fiind astfel aleși în unele cazuri de către un număr de 55-80 de alegători.⁵⁰ N. Filipescu și C. C. Arion le numeau „reformă cu dinamită”,⁵¹ în timp ce Nicolae Iorga era contrariat pentru că liberalii veneau cu propuneri „sub cel mai revoluționar aspect”.⁵² N. Filipescu considera că introducerea colegiului unic va determina distrugerea autonomiei electorale, „amestecându-se elemente slabe și coruptibile cu oameni tari și incoruptibili”.⁵³ Pornind de la necesitatea schimbării legii electorale, Take Ionescu a propus formula celor două colegii, motivând că existența unui singur colegiu ar fi însemnat dominația satelor înapoiate asupra orașelor mai evaluate, întrucât țărani „nu asimilează decât sporadic principiile constituționale”.⁵⁴

La finalul dezbaterilor din Corpurile legiuitoare, majoritatea voturile exprimate au fost în favoarea modificărilor constituționale propuse. Astfel, la 5 martie 1914 a fost acceptată prin vot modificarea Constituției,⁵⁵ în timp ce la 27 martie cu 133 de voturi pentru și 6 voturi contra, se consacră revizuirea acesteia.⁵⁶ Ulterior, a urmat prezentarea *Mesajului Regal de dizolvare a Corpurilor legiuitoare* de către Ionel Brătianu, după ce a obținut acordul Parlamentului pentru revizuirea Constituției.⁵⁷

Reforma agrară

Pentru a înțelege „diferența enormă și din ce în ce mai accentuată între cele două pătri sociale cari s’au separate la 1864”, precum și traiectoriile diferite pe care acestea le-au urmat, menționăm că „pătura țărănească”, chiar dacă fusese eliberată și împrăștiată, nu dispunea de cultura politică⁵⁸ necesară pentru a urma aceeași traiectorie de modernizare urmată de „pătura de sus”.⁵⁹ În cazul în care „pătura țărănească” ar fi încercat să urmeze această traiectorie, „ea n’ar fi fost decât

48 *Monitorul Oficial*, Nr. 4, 26 februarie 1914, p. 24, apud. Stan, *Putere*, 326-327.

49 *Monitorul Oficial*, Nr. 7, 27 februarie 1914, pp. 63-71, apud. Stan, *Putere*, 326-327.

50 Stan, *Putere*, 327-328.

51 A se vedea Nicolae Filipescu, *Exproprierea și reforma electorală*, 1914, 6; Constantin C. Arion în *Monitorul Oficial*, Nr. 4, 24 februarie 1914, 25.

52 *Monitorul Oficial*, Nr. 11, 6 martie 1914, pp. 120-121, apud. Stan, *Putere*, 328-329.

53 Filipescu, *Exproprierea*. 34, apud. Stan, *Putere*, 332-333.

54 Stan, *Putere*, 334.

55 *Monitorul Oficial*, Nr. 12, 7 martie 1914, p. 137, apud. Stan, *Putere*, 334-335.

56 *Monitorul Oficial*, Nr. 30, 29 martie 1914, p. 359, apud. Stan, *Putere*, 334-335.

57 Stan, *Putere*, 335.

58 „Când vorbim de cultura politică a unei societăți, ne referim la sistemul politic, așa cum a fost internaționalizat în cunoștințe, sentimente și evaluări ale populației sale. [...] Cultura politică a națiunii este distribuția particulară a *pattern*-urilor din orientările către obiecte politice, așa cum se realizează aceasta între membrii națiunii”, în Gabriel Almond și Sidney Verba, *Cultura civică*, traducere și studiu introductiv de Dan Pavel (București: DU Style, 1996 [1963]), 44-45.

59 Profesor Dr. Toma Ionescu, Senator, Rectorul Universității din București. A se vedea Dr. Toma Ionescu, *Reforma Agrară. Reforma electorală. Discurs rostit în ședința Senatului dela 21 aprilie 1914* (București: Imprimeria Statului, 1914), 6.

o greutate și o piedică în marșul vertiginos al păturii de sus”.⁶⁰ Începând din 1864, progresul „păturii de sus” accentua distanța față de „pătura țărănească”, deoarece cultura politică reprezenta „o cauză naturală și inevitabilă” cu privire la îngreunarea progresului „păturii țărănești”.⁶¹

Având în vedere acest aspect, senatorul conservator-democrat Dr. Toma Ionescu considera că „pătura de sus” se putea face vinovată pentru că „n’a știut la timp să se uite înapoi”.⁶² Din acest motiv, conservatorii-democrați propuneau „crearea unei pături țărănești intermediare între țăranul muncitor și între marele proprietar”.⁶³ Conservatorii-democrați menționau că existau „straturi sociale” diferite care solicitau realizarea reformelor, deoarece țăranul nu era interesat de dobândirea dreptului de vot pentru că „nici nu știe că va să zică votul”.⁶⁴ În timp ce reforma agrară se realiza de jos în sus, reforma electorală trebuia realizată în sens invers, de sus în jos.⁶⁵

Campania electorală

Dizolvarea Parlamentului a avut loc în ședința de la Cameră din 22 aprilie 1914, după a treia citire a propunerii de revizuire a Constituției,⁶⁶ ca urmare a mesajului de dizolvare a Corpurilor legiuitoare rostit de către primul-ministru Ion I. Brătianu, alegerile fiind fixate: pentru Cameră – Colegiul I la 18 mai, Colegiul II la 20 mai, Colegiul III la 22 mai (alegerile pentru delegații de la colegiul III sunt fixate începând cu 11 mai); pentru Senat – Colegiul I la 24 mai, colegiul II la 26 mai, iar colegiile universitare la 28 mai; urmând ca noile adunări legiuitoare să fie convocate în sesiune extraordinară la 5 iunie 1914.⁶⁷

Un prim aspect important care ne atrage atenția din discursurile rostite în ședința Camerei din 22 aprilie 1914 vizează „chestiunea falsificării vinurilor”, generată de acuzația deputatului Luca Elefterescu potrivit căruia „s’a introdus în țară o mare cantitate de stafide pentru fabricarea vinului”, acesta protestând vehement asupra faptului că ministrul de finanțe nu i-a oferit un răspuns pentru cele două interpelări adresate, precum și pentru că proiectul de lege contra falsificării vinurilor nu a fost pus pe ordinea de zi, chiar dacă era depus de două luni.⁶⁸ Cel de-al doilea aspect relevant este reprezentat de discursul primului ministru Ioan I. Brătianu care evidențiază iminenta dizolvare a celor două Camere:

„Nu vă mai spun «domnilor deputați» fiindcă nu mai sunteți. Înainte de a ne despărți țin să vă mulțumesc în numele guvernului pentru concursul ce ni l’ați dat. Nu am părere de rău pentru îngroparea acestui parlament fiindcă el a fost sămânța care trebuia îngropată ca să dea roade. Ați făcut o operă mare și frumoasă, o operă care va rămâne în istorie ca momentul consolidării noastre sociale”.⁶⁹

60 Ionescu, *Reforma Agrară*, 6.

61 Ionescu, *Reforma Agrară*, 6.

62 Ionescu, *Reforma Agrară*, 8.

63 Ionescu, *Reforma Agrară*, 16.

64 Ionescu, *Reforma Agrară*, 32.

65 Ionescu, *Reforma Agrară*, 32.

66 „Cronică Parlamentară. Dizolvarea Parlamentului. Discursuri semnificative”, în *Democrația*, revistă economică, politică și socială a cercului de studii al Partidului Național-Liberal, Em. Porumbaru, I. Procopiu, C. Banu, Vintilă I. Brătianu, G. G. Danielopol, I. G. Duca, apare de la 1 la 15 ale fiecărei luni, Anul II, Nr. 3 (1 mai 1914): 131.

67 „Dizolvarea Parlamentului” în *Dimineața*, Anul XI, Nr. 3641 (24 aprilie 1914): 5.

68 „Dizolvarea Parlamentului” în *Dimineața*, Anul XI, Nr. 3641 (24 aprilie 1914): 5.

69 „Dizolvarea Parlamentului” în *Dimineața*, Anul XI, Nr. 3641 (24 aprilie 1914): 5.

În același timp, remarcăm angajamentul pe care Ioan I. Brătianu îl făcea în numele Partidului Național-Liberal cu privire la împiedicarea actelor de dezordine și violență, pentru a asigura libertatea alegătorilor de a-și exprima dreptul la vot:

„Intru cât ne privește, vom face, cum am făcut că alegerile să fie libere, excepțional de libere. Legea votată de majoritate e o dovadă că suntem hotărâți că alegerile să se facă în cea mai deplină libertate.

Dar vom împiedica actele de dezordine și violențele cari ar putea împiedica libera expresie a țarei.

Curentul general, voința unanimă a pentru reforme”.⁷⁰

Numeroase sesizări privind neregulile prin intermediul cărora alegătorilor le-a fost îngrădită libertatea de a-și exprima opțiunea politică în alegerile din mai 1914 au contrazis angajamentul lui Ioan I. Brătianu. Deși alegătorii beneficiau în ziua votului de călătorie gratuită cu trenul,⁷¹ „o lege nouă electorală, a îngreuiat scoaterea cărților de alegător”, în scopul de a oferi o garanție suplimentară că „adevărații cetățeni vor vota”⁷²:

„Înainte, orice bătaș, orî gardist, care a votat la alegerile trecute cu o carte străină, putea în baza acestei cărți să-și ridice cartea cea nouă a d-tale ori a mea, cetățene. Astăzi se cere neapărat ca alegătorul său să fie cunoscut de către judecător, sau să aibă cu el doi alegători cunoscuți de către judecătorul de pace, dela judecătoria cea mai apropiată localului său de vot, orî să prezinte un certificat de identitate, pe hârtie netimbrată, dela comisarul secției domiciliului său, orî a domiciliului politic unde votează”.⁷³

Incidentele nu au lipsit pe durata campaniei electorale, precum și în zilele destinate alegerilor pentru cele două Camere. Un exemplu elocvent în acest sens este reprezentat de faptul că în ziua alegerilor pentru Colegiul I de Cameră, în județul Ilfov a reușit să voteze „un alegător care era bolnav de ochi”.⁷⁴ Un alt exemplu semnificativ este reprezentat de violența utilizată de forțele de ordine, care au încercat să împiedice alegătorii să-și exprime dreptul la vot:

„La orele 3 d. p. d. avocat Sturza însoțit de un grup de alegători conservatori văzându-se împiedicați să-și exercite dreptul de vot de către agenții liberali, au intrat cu forța în raza de vot. În momentul acela alegătorii conservatori au fost atacați de vreo 100 agenți liberali. A urmat atunci o încăerare generală în timpul căreia agenții liberali scoțând parii de la pomi au lovit cu ei pe alegători. În învălmășeală au fost descărcate mai multe focuri de revolver. Șase persoane au fost grav rănite. Unul dintre răniți are ochiul scos, un altul figura sdobită, iar ceilalți capete sparte și numeroase leziuni pe corp. Numeroși alegători conservatori au fost aruncați de agenții liberali în apa Dâmboviței”.⁷⁵

70 Discursul primului-ministru Ioan I. Brătianu, susținut în sesiunea din 22 aprilie 1914, publicat în „Cronică Parlamentară. Dizolvarea Parlamentului. Discursuri semnificative”, în *Democrația*, revistă economică, politică și socială a cercului de studii al Partidului Național-Liberal, Em. Porumbaru, I. Procopiu, C. Banu, Vintilă I. Brătianu, G. G. Danielopol, I. G. Duca, apare de la 1 la 15 ale fiecărei luni, Anul II, No. 3, Joi, 1 mai 1914, p. 133.

71 „Călătoria gratuită a alegătorilor”, în *Dimineața*, Anul XI, Nr. 3648 (2 mai 1914): 3.

72 *Dimineața*, Anul XI, Nr. 3651 (4 mai 1914): 3.

73 *Dimineața*, Anul XI, Nr. 3651 (4 mai 1914): 3.

74 „Un incident nostim”, în *Dimineața*, Anul XI, Nr. 3636 (20 mai 1914): 5.

75 „Marele scandal din Tabaci”, în *Minerva*, apare dimineața cu ultimele știri din țară și străinătate, Anul VI, Nr. 1955 (23 mai 1914): 5.

Într-o lucrare publicată de Vasile G. Morțun, ministru de interne, după alegerile din mai 1914, intitulată *Alegerile pentru Constituanta din 1914*, regăsim numeroase declarații semnate de alegători prin intermediul cărora aceștia recunosc că au primit sume de bani pentru a vota cu un anumit candidat.⁷⁶

Un alt aspect important pe care îl observăm cu ocazia acestor alegeri constă în reclama electorală utilizată de candidați prin intermediul ziarelor politice pe care alegătorii le primeau gratuit în fiecare zi: *Viitorul, Eoca, Adevărul, Dimineața, Națiunea, Românul, L'Independence, Democrația, La Politique, Conservatorul, Presa, Acțiunea, La Roumanie, Neamul Românesc, Vegetarianul, Scapetul român, Cuvântul Adventist, Evreul pământean, Feriți-vă de jidani, etc.*⁷⁷ Reclama electorală era ilustrată pe placardele cu litere mari afișate pe toate străzile de către partidul conservator, prin intermediul cărora alegătorii erau îndemnați să voteze împotriva reformei colegiului unic.⁷⁸

Alcătuirea Constituantei după alegerile din mai 1914

Pentru Camera Deputaților au fost aleși: 143 liberali; 2 liberali dizidenți (D. Iarca și Leonte Moldoveanu); 21 conservatori; 18 conservatori-democrați; 2 naționaliști (N. Iorga și A. C. Cuza), 2 independenți (Const. Mille și N. Fleva). Din totalul de 188 de deputați aleși, 3 deputați au fost aleși în câte două județe: V. G. Morțun a fost ales la Dâmbovița și la Roman; I. G. Duca la Suceava și la Vâlcea; Al. Marghiloman la Ilfov și la Ialomița.⁷⁹

Pentru Senat au fost aleși: 80 liberali; 22 conservatori; 13 conservatori-democrați; 2 liberali dizidenți (Cavadia și At. Stoianescu). Din totalul de 117 de senatori aleși, Em. Porumbescu a fost ales la Huși în ambele colegiile, în timp ce N. Filipescu a fost ales atât în Cameră, cât și în Senat.⁸⁰

Liberalii au obținut majoritatea în Cameră, având 15 mandate de deputați peste numărul necesar de 2/3 (128 deputați) pentru a impune Constituantei reformele preconizate în programul său electoral. Din cei 21 conservatori antirevizioniști, nici unul nu a fost ales în Colegiul al III-lea, în timp ce 17 dintre aceștia au fost aleși în Colegiul I, iar 4 conservatori au fost aleși în Colegiul al II-lea.⁸¹

La Senat liberalii au obținut 81 de mandate, însă majoritatea de 2/3 necesară pentru realizarea reformelor era de 84 voturi (Principele moștenitor și cei 8 episcopi erau senatori de drept).⁸²

În ceea ce privește rezultatele înregistrate în cele două colegii universitare,⁸³ constatăm că în București au fost doi candidați: din cele 92 de voturi exprimate, un singur vot a fost anulat, candidatul conservator-democrat Dr. Toma Iancu obținând 62 voturi, în timp ce candidatul conservator Emin Pangeati a obținut 29 de voturi.

76 Vasile G. Morțun, Ministru de interne, „Alegerile pentru Constituanta din 1914, Cuvântare rostită în Adunarea Deputaților în ședința dela 20 iulie 1914, cu ocazia discuției generale asupra adresei în răspuns la Mesagiu”, București (1914): 43.

77 „In preajma alegerilor. Pasiunea luptei în Capitală – cu cine votăm? – Reclama electorală”, în *Minerva*, apare dimineața cu ultimele știri din țară și străinătate, Anul VI, Nr. 1945 (18 mai 1914): 3.

78 „Manifestele electorale”, în *Seara*, ziar politic cotidian, Anul IV (27 aprilie 1914): 1.

79 „Alcătuirea Constituantei”, în *Dimineața*, Anul XI, Nr. 3681 (4 iunie 1914): 3.

80 „Alcătuirea Constituantei”, în *Dimineața*, Anul XI, Nr. 3681 (4 iunie 1914): 3.

81 „Cronică politică”, în *Democrația*, revistă economică, politică și socială a cercului de studii al Partidului Național-Liberal, Em. Porumbaru, I. Procopiu, C. Banu, Vintilă I. Brătianu, G. G. Danielopol, I. G. Duca, apare de la 1 la 15 ale fiecărei luni, Anul II, Nr. 5 (1 iunie 1914): 216.

82 „Cronică politică”, în *Democrația* (1 iunie 1914): 216.

83 *Monitorul Oficial*, Parte Neoficială – „Rezultatul alegerilor colegiilor universitare din București și Iași”, Regatul României, Nr. 45 (30 Maiu 1914): 2163.

La Iași, liberalul Paul Bujor a fost singurul candidat și a obținut toate cele 46 de voturi exprimate.

Concluziile cercetării

Alegerile din mai 1914 au reprezentat un moment important în vederea adoptării reformei electorale și a reformei agrare. Adunarea Constituantă aleasă în urma alegerilor din mai 1914 și-a întrerupt activitatea până în mai 1917, în contextul izbucnirii Primului Război Mondial. După reluarea activității, a fost modificat articolul 19 din Constituție pentru a permite exproprierea pentru cauze de utilitate națională, iar în 1918 a fost introdus votul universal masculin prin Decret-lege. Necesitatea adoptării celor două reforme a survenit pe fondul escaladării conflictelor sociale, devenite din ce în ce mai vizibile ca urmare a protestelor și revendicărilor țăranilor, nemulțumiți de abuzurile la care erau supuși.

În acest context, campania electorală din mai 1914 a fost caracterizată de poziționarea candidaților și partidelor politice în raport cu cele două proiecte de reformă Constituțională, însă nu au lipsit atacurile la adresa contracandidaților, precum și încălcarea dispozițiilor prevăzute în legea electorală din 1884. Listele electorale neactualizate, fraudarea alegerilor, îngrădirea dreptului alegătorilor de a-și exercita dreptul la vot, utilizarea violenței fizice de către autoritățile statului, precum și folosirea unui limbaj vulgar, agresiv, în cadrul articolelor publicate în ziarele și revistele românești, reprezintă principalele încălcări pe care le-am surprins în cadrul cercetării noastre. Acest aspect evidențiază nivelul de cultură politică al alegătorilor și candidaților, dezbaterile privind adoptarea reformelor putându-le identifica doar în cercul restrâns al intelectualilor. În același timp, propaganda expusă prin intermediul ziarelor confirmă observația istoricului Ion Bulei, potrivit căruia exista o puternică contradicție între structura socială a țării și aparența de belșug și civilizație, motiv pentru care modernizarea era realizată doar la suprafață.

BIBLIOGRAFIE

I. Surse principale:

- Legea electorală din 5 iunie 1884*, Tipografia Curtei Regale, pr. Th. Balassan, Iași, 1884;
- Monitorul Oficial*, Parte Neoficială – „Rezultatul alegerilor Colegiului I de Cameră, Regatul României”, Nr. 36, 19 Mai 1914;
- Monitorul Oficial*, Parte Neoficială – „Rezultatul alegerilor Colegiului II de Cameră”, Regatul României, Nr. 38, 21 Mai 1914;
- Monitorul Oficial*, Parte Neoficială – „Rezultatul alegerilor Colegiul II de Cameră - județele Iași și Ilfov”, Regatul României, Nr. 39, 23 Mai 1914;
- Monitorul Oficial*, Parte Neoficială – „Rezultatul alegerilor Colegiului III de Cameră”, Regatul României, Nr. 39, 23 Mai 1914;
- Monitorul Oficial*, Parte Neoficială – „Rezultatul alegerilor Colegiului I Senat”, Regatul României, Nr. 41, 25 Mai 1914;
- Monitorul Oficial*, Parte Neoficială – „Rezultatul alegerilor Colegiului II Senat”, Regatul României, Nr. 42, 27 Mai 1914;
- Monitorul Oficial*, Parte Neoficială – „Rezultatul alegerilor în balotaj al colegiului I de Cameră al județelor Covurlui, Mehedinți și Vlașca”, Regatul României, Nr. 42, 27 Mai 1914;
- Monitorul Oficial*, Parte Neoficială – „Rezultatul alegerilor în balotaj pentru colegiului II de Cameră din județele Brăila, Făloiu, Ilfov, Mehedinți și Vlașca”, Regatul României, Nr. 44, 29

Mai 1914;

Monitorul Oficial, Parte Neoficială – „Rezultatul alegerilor colegiilor universitare din București și Iași”, Regatul României, Nr. 45, 30 Mai 1914.

II. Surse secundare:

ALMOND, Gabriel și VERBA, Sidney, *Cultura civică*, traducere și studiu introductiv de Dan Pavel, DU Style, București, 1996 [1963].

BUJOR, Paul, *Reforma electorală și agrară*, Tipografia H. Goldner, Iași, 1913;

BULEI, Ion, *Viața în vremea lui Carol I*, Tritonic, București, 2005;

IONESCU, Toma, *Reforma Agrară. Reforma electorală. Discurs rostit în ședința Senatului dela 21 aprilie 1914*, Imprimeria Statului, București, 1914;

MORTUN, Vasile G., Ministru de interne, „Alegerile pentru Constituanta din 1914, Cuvântare rostită în Adunarea Deputaților în ședința dela 20 iulie 1914, cu ocazia discuției generale asupra adresei în răspuns la Mesagiul”, București, 1914;

STAN, Apostol, *Putere politică și democrație în România, 1859-1918*, Ed. Albatros, București, 1995.

III. Ziare:

Adevărul, Director Constantin Mille, București, Anul XXVII-a, aprilie-mai 1914;

Dimineața, Adevărul de dimineață, Director Constantin Mille, București, Anul XI, aprilie - mai 1914;

Minerva, apare dimineața cu ultimele știri din țară și străinătate, girant resp. I. Antonescu, București, Anul VI, aprilie-mai 1914;

Națiunea: apare zilnic la orele 5 seara, girant-responsabil Gh. Panaitescu, București, Anul I, aprilie-mai 1914;

Neamul Românesc pentru popor, iese în fiecare miercuri, Anul al V-lea, aprilie-mai 1914;

Românul, director Vasile Goldis, Arad, Anul IV, aprilie-mai 1914;

Seara, ziar cotidian independent apare seara cu ultimele știri telegrafice și telefonice din țară și străinătate, București, Anul IV, aprilie-mai 1914;

Unirea, Foaie bisericească-politică, Apare: Marța, Joia și Sâmbăta, Blaj, Anul XXIV, mai 1914;

Viitorul, ziar de dimineață, administrator Constantin C. Zamfirol, București, Anul VIII, aprilie-mai 1914.

IV. Reviste:

Democrația, revista economică, politică și socială a cercului de studii al Partidului Național-Liberal, Em. Porumbaru, I. Procopiu, C. Banu, Vintilă I. Brătianu, G. G. Danielopol, I. G. Duca, apare de la 1 la 15 ale fiecărei luni, București, Anul II, aprilie-mai 1914;

Furnica, G. Ranetti și N. D. Țăranu, Anul X, aprilie-mai 1914;

Razna, revistă bi-lunară enciclopedică, București, Anul I, ianuarie 1914;

România viitoare, revistă politică și literară, director Al. A. Badareu, București, Anul IV, Februarie – Martie 1914.

Violența la locul de muncă asupra imigrantelor române din Sicilia¹

■ ANIȚA GRIGORIU

[Spiru Haret University, Bucharest]

Abstract

The present study aims at analyzing the violence acts faced by Romanian immigrants in Italy at work. Most times, the Italian press was focused on reported assaults committed by Romanian immigrants and neglected abuses they are subjected to in the Peninsula. But here, since 2014, after several investigations published in the Italian media, public opinion is informed of the situation of thousands of Romanian women in Sicily, exploited and raped at work. Romanian immigrant women are seen as slaves for the Sicilians farms owners for whom they work. The research is based on press materials published in Gazeta Românească, and articles in the Italian press, over the period 2014-2015. The research has a practical implication, can be employed in related fields of communication sciences and media – social type, public policy – and addresses the researchers and policy makers in this field.

Keywords

workplace violence; immigrant;
public policy; aggressivity

Femeile din România, cel mai numeros grup de imigranți din Italia

Italia reprezintă una dintre atracțiile imigrației din Europa, cetățenii români constituind în prezent cel mai numeros grup de imigranți din Peninsula. Potrivit raportului anual realizat de Institutul Național de Statistică din Italia, datele privind populația de rezidenți români în Italia, pe sexe, la 1 ianuarie 2015, arată că dintr-un total de 1.131.839 de rezidenți, 487.203 de persoane sunt de sex masculin, iar 644.636 de persoane sunt de sex feminin. Datele denotă nu doar un număr mai mare de femei decât de bărbați, ci și faptul că femeile române sunt cele mai numeroase imigrante din Italia, după naționalitate.

Migrația este feminizată ca urmare a dreptului femeii de a pătrunde pe piața muncii internaționale și se face remarcată în țările în care rata șomajului este în creștere². Domeniile de lucru cele mai căutate pentru femei sunt în

1 Acest articol a apărut în limba engleză cu titlul „The Violence at work. Case study: Romanians in Italy”, *Annals of Spiru Haret University. Journalism Studies*, 19(1), 41-48 (Bucharest: România de Măine Foundation Press, 2018).

2 Alina Anghel, *Violență și sclavie modernă. Traficul de femei – perspectivă sociologică* (București: Universitară, 2011).

asistența socială: îngrijirea bătrânilor, bolnavilor sau copiilor, mai exact ocupație exercitată de o *badantă*, în menajerie și agricultură. De cele mai multe ori, femeile migrează cu scopul de a se realiza și dezvolta personal și profesional, de a scăpa de sărăcie, dar și „pentru a se elibera de povara căsnicilor abuzive, de tradițiile patriarhale care le limitează libertatea și oportunitatea (...) Nu întotdeauna visurile sunt îndeplinite. Femeile ajunse în țările de destinație se confruntă cu o serie de probleme majore care destructurează întreaga imagine despre viitorul personal”³.

Violența la locul de muncă. Clarificări conceptuale

Creșterea numărului de imigranți într-un stat conduce la apariția de probleme sociale și la acte de violență. De pildă, o segregare importantă la nivel de locuință poate limita raporturile sociale dintre migranți și autohtoni conducând la neînțelegeri⁴. Imigranții sunt deseori victime, deoarece ei locuiesc în cartiere sărace în care actele de violență și abuzurile sunt frecvente. În general, atunci când vorbim despre violența la locul de muncă, asupra angajatorului planează posibilitatea unei acțiuni în justiție. Acest fapt, de obicei, ar trebui să fie un temei pentru care angajatorul să cunoască bine procedurile și să le respecte pentru a evita sau preîntâmpina un astfel de act. De asemenea, angajatul, care de cele mai multe ori este victimă, are obligația să se informeze cu privire la drepturile lui și să evite abuzurile, ori, după caz, să le reclame.

Violența are multiple înțelesuri și este prezentă deseori în viața individului și a grupurilor sociale. Potrivit autoarelor Ana Muntean și Anca Munteanu, violența încadrează două poziții precise: una a sursei de violență, identificată cu agresorul (călău, tortionar, terorist, criminal, autocrat sau tiran etc.) și alta a victimei, care poate fi ținta violenței sau poate suporta violența, chiar dacă nu îi este direct adresată. În ceea ce privește agresorul, în afară de intenție, gravitatea actului de violență ia în calcul forța fizică sau puterea cu care acesta amenință sau atacă victima, iar accesul agresorului la victimă sporește gradul de pericol și de traumă. În funcție de contextul socio-cultural, victima poate apela la serviciile de prevenție și intervenție în situații de violență, la legile și politicile sociale existente. Reprezentarea socială cu privire la violență, specifică unei anumite culturi, influențează recunoașterea violenței, raportarea față de ea, tolerarea sau chiar promovarea ei⁵.

Berkowitz⁶ extinde conceptul în domeniul științelor sociale și definește violența ca un comportament individual, ca o formă gravă de agresiune fizică, de maltratare a unei alte ființe umane, orientată spre dominare. Această definiție largă cuprinde atât acte de abuz în cadrul familial, cât și în cadrul unor grupuri sociale sau a unui individ la locul de muncă. Susanne Karstedt și Manuel Eisner⁷ se întrebă dacă se poate găsi o teorie generală a violenței umane. Acești autori supun cercetării existența unor reguli generale de manifestare, în anumite condiții, a violenței. Bufacchi⁸ sesizează două concepte ale violenței umane: unul „minimalist”, în care violența este văzută ca o forță distructivă intenționată și altul „comprehensiv”, în care violența se situează în raport cu nevoile umane, ca o violare, cu sau fără

3 Anghel, *Violență*, 111-112.

4 Roberta Cohen, Francis M. Deng, *Masses in Flyght: The Global Crisis of Internal Displacement* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 1998).

5 Ana Muntean și Anca Munteanu, *Violență, traumă, reziliență* (Iași: Polirom, 2011), 13.

6 Leonard Berkowitz, *Aggression. Its causes, Consequences and Control* (New York: McGraw-Hill, 1993).

7 Susanne Karstedt și Manuel Eisner, „Is a General Theory of Violence Possible?”, *International Journal of Conflict and Violence* 3(2009): 4-8.

8 Vittorio Bufacchi, „Two Concepts of Violence”, *Political Studies Review* 3 (2005): 193-204.

intenție, a drepturilor omului de a avea acces la cele necesare satisfacerii nevoilor inerente naturii umane. Aici intervine necesitatea funcționării legilor, menite să protejeze și să promoveze drepturile omului și nevoile umane pentru o dezvoltare și o funcționare sănătoasă.

Violența la locul de muncă este întâlnită în diverse forme, de la limbaj abuziv, intimidări și amenințări la agresiune fizică și chiar omucidere. Cercetări aprofundate despre acest subiect aflăm pe parcursul ultimelor douăzeci de ani⁹. Așadar, în studiul de față voi aborda conceptul de violență în sensul de intenție distructivă, formă de agresivitate manifestă și violare a drepturilor omului.

Cele mai multe incidente de violență la locul de muncă apar în activități care implică vânzări cu amănuntul, aplicarea legii, activități de predare, sănătate, de transport și de securitate privată¹⁰. Incidența ridicată a violenței la locul de muncă într-un anumit sector de activitate sau într-o anumită regiune implică cercetări amănunțite, anchete și crește posibilitatea ca autoritățile să intervină în protejarea angajaților împotriva violenței și a abuzurilor.

În general, se disting patru factori care conduc la manifestarea violenței la locul de muncă¹¹:

1. factori care țin de deficiențe la nivel de instituție (organizare internă);
2. factori care țin de agresor;
3. factori care țin de victima (personalitate);
4. factori care țin de grupul social și comunitate.

Ca metode de prevenire a violenței la locul de muncă, Dannie B. Fogleman¹² propune angajaților următoarele acțiuni: respectarea cu atenție a procedurilor de angajare; menținerea unei atmosfere de respect și comunicare; încurajarea integrității la locul de muncă; stabilirea procedurilor de securitate; elaborarea unei strategii de management; stabilirea de politici scrise; antrenarea supravegheătorilor și managerilor în intervenții de criză; considerarea unui program alternativ de soluționare a litigiilor; punerea la dispoziția angajaților a programelor de asistență; elaborarea procedurilor pentru organizarea unei reuniuni disciplinare. Această listă de metode poate ajuta doar într-o anumită măsură, căci „în cazul în care o persoană este determinată să comită violență, nici una dintre măsuri nu este de natură să-l oprească.”¹³

Imigrantele române din Sicilia în atenția mass-mediei din Italia

Sursele oficiale arată că în Sicilia trăiesc 50.772 de imigranți români, dintre care 30.145 sunt femei (istat.it). Cea mai importantă provincie din Sicilia unde sunt concentrați români este Racusa, localitate situată în sudul Siciliei, cu o populație de 318.983 de locuitori în 2015. Aici se află circa 7.000 de imigranți români, dintre care, mai mult de jumătate sunt femei, însă statisticile neoficiale spun că numărul real

9 Annie Hogh, Eija Viitasara, „A systematic review of longitudinal studies of nonfatal workplace violence”, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 14 (2005): 291–313, n. 3.

10 Corinne Peek-Asa, Carol W. Runyan, Craig Zwerling, „The role of surveillance and evaluation research in the reduction of violence against workers”, *American Journal of Preventive Medicine* 20 (2001):141–148.

11 Stale Einarsen, „The nature and causes of bullying”, *International Journal of Manpower* 20 (1999): 16–27.

12 Dannie B. Fogleman, „Minimizing the Risk of Violence in the Workplace”, în *Employment Relations Today* (John Wiley & Sons: Spring, 2000): 91-96

13 Bruce T. Blythe, Teresa Butler Stivarius, „Defusing Threats of Workplace Violence”, în *Employment Relations Today*, Wiley Periodicals: Published online in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com), (2004): 63-70, 64.

de imigranți români este de trei ori mai mare. Principala ocupație a localnicilor este agricultura, regiune renumită pentru producția de roșii, care face exporturi în întreaga Europă, fapt care reprezintă anual o cerere a mâinii de lucru pe piața străină.

Tabel 1.

Populația de rezidenți români în Sicilia pe sexe, în perioada 1 ianuarie 2007-1 ianuarie 2015

Data înregistrării	Populația de rezidenți români în Sicilia pe sexe		
	Bărbați	Femei	Total
1 ianuarie 2007	759	2.574	3.333
1 ianuarie 2008	6.648	10.822	17.470
1 ianuarie 2009	10.737	16.870	27.607
1 ianuarie 2010	13.655	20.578	34.233
1 ianuarie 2011	16.301	24.000	40.301
1 ianuarie 2012	14.150	21.911	36.061
1 ianuarie 2013	16.383	24.624	41.007
1 ianuarie 2014	19.319	28.695	48.014
1 ianuarie 2015	20.627	30.145	50.772

Sursa: ISTAT.it

Table 2.

Populația de rezidenți români în Provincia Racusa pe sexe

Data înregistrării	Populația de rezidenți români în Provincia Racusa pe sexe		
	Bărbați	Femei	Total
1 ianuarie 2007	75	186	261
1 ianuarie 2008	787	1.027	1.814
1 ianuarie 2009	1.334	1.659	2.993
1 ianuarie 2010	1.898	2.200	4.098
1 ianuarie 2011	2.417	2.752	5.169
1 ianuarie 2012	2.058	2.429	4.487
1 ianuarie 2013	2.503	2.937	5.440
1 ianuarie 2014	2.934	3.575	6.509
1 ianuarie 2015	3.149	3.835	6.984

Sursa: ISTAT.it

Situația a mii de femei românce lucrătoare în fermele din Racusa a fost adusă în atenția opiniei publice și autorităților italiene de către revista italiană *L'Espresso*, în numărul din 15 septembrie 2014, prin ancheta intitulată „Violate în tăcerea câmpurilor din Ragusa, Noua oroare a sclavelor românce”, semnată de jurnalistul Antonello Mangano. Ancheta întreprinsă de *L'Espresso* arată o lume ce pare desprinsă din epoca feudală, în care femeile românce sunt tratate ca niște „sclave” de către patronii lor italieni, care se comportă ca niște stăpâni cu drept de viață și de moarte asupra lor, prin recurgerea la violență în diverse forme.

Pornind de la această devaloare, pentru a înțelege mai bine fenomenul violenței la locul de muncă asupra imigrantelor românce, am ales spre analiză texte apărute în *Gazeta Românească*, cel mai citit ziar românesc din Italia, din anii 2014 și 2015, care fac referire la situația româncelor din Sicilia, în explicitarea cărora întâlnim diverse acte de violență la care victima este supusă de către agresor. Obiectivele propuse în acest studiu vizează două puncte de referință: atitudinea angajatelor românce la locul de muncă și atitudinea patronului față de angajatele sale. Ipoteza

de lucru are în vedere următorul algoritm: lipsa de încredere în autoritățile locale și a unei implicații concrete în rezolvarea problemelor le determină pe lucrătoarele românce din Sicilia să nu-și denunțe patronii agresori.

Ziarul *Gazeta Românească* a relatat pe larg situația în care se află mii de românce care lucrează în fermele din Sicilia. În 2014, după ancheta întreprinsă de *L'Espresso*, *Gazeta Românească* a redactat 10 articole despre violența și abuzurile la care sunt supuse româncele, iar în 2015 - 15 articole. În majoritatea cazurilor româncele din Sicilia poartă apelativul de „slave”, din cauza condițiilor în care lucrează, a abuzurilor și a actelor de violență la care sunt supuse de către patronii lor. În accepțiunea de bază, potrivit lui Cohen¹⁴ sclavii se află „în imposibilitatea de a avea orice capacitate care să îi ghideze în exteriorizarea propriilor gânduri, dorințe sau a modului de a acționa. Totul se realiza cu acordul celui care îi era stăpân și avea drept de viață și de moarte asupra trupului și sufletului acestuia”. Așadar, în serele din Sicilia întâlnim o formă de sclavie modernă practică de fermierii italieni.

În urma analizei materialelor de presă reiese că drepturile și libertățile fundamentale ale imigrantelor românce în Italia sunt încălcate sistematic. Femeile românce care lucrează în fermele din Ragusa sunt supuse unor violențe fizice, psihice și verbale chiar și în fața propriilor copii, iar abuzurile sexuale pe care acestea le îndură sunt la cote alarmante. Din cauza violenței sexuale, localitatea Vittoria, acolo unde româncele merg să avorteze, ocupă primul loc din Italia în clasamentul avorturilor, deoarece „aroganța masculină a patronilor îi determină să nu folosească prezervativul”¹⁵. Un studiu efectuat de Associazione Diritti Umani¹⁶ arată că în Vittoria, localitate aflată în Provincia Racusa, medicii refuză să facă întreruperi de sarcină femeilor din motive de conștiință. Ele apelează fie la ginecologi din afara spitalului care vin în Vittoria o dată pe săptămână, fie la persoane neautorizate pentru acest tip de intervenție. Chiar și așa, localitatea este în top ca număr de avorturi, proporțional cu numărul de locuitori: circa 6 avorturi pe săptămână¹⁷ într-o localitate cu 63.092 de locuitori¹⁸.

Violențele psihice la care sunt supuse româncele de către patronii lor italieni sunt, poate, cel mai greu de îndurat. Potrivit mărturiilor făcute de angajate, proprietarii fermelor le amenințau deseori și le intimidau pentru a nu fi denunțați autorităților: „nu te plătesc pentru cât ai lucrat”, „te concediez”, „dacă spui cuiva, te omor”, „îți iau copiii, dacă nu te conformezi”, „îți otrăvesc copiii”, „nu-ți dau să mănânci”, „nu-ți duc copiii la școală”. Așadar, raportul angajată-patron este unul de supunere totală, după bunul plac al angajatorului, în timp ce angajata este umilită, violată și amenințată, trăind într-o continuă teroare. Pe lângă violențele pe care sunt obligate să le suporte din partea patronilor, femeile românce sunt și exploatate la locul de muncă, fiind plătite cu 20-25 de euro pe zi, încălcându-se astfel Contractul Național de Muncă Italian și cazate în condiții greu de rezistat: în magazine, barăci, grajduri dezafectate sau foste puncte de pază, cu încăperi lipsite de apă curentă. Cel care a anunțat pentru prima dată autoritățile italiene, în 2011, despre

14 Cohen, David, „Consent and sexual Relations in Classical Athens”, în A. E. Laiou (Ed.), *Consent and Coercion to Sex and Marriage in Ancient and Medieval Societies* (Washington, D. C.: Dumbarton Oaks, 1993), 5-16.

15 „Cazul miilor de românce violate în Sicilia a ajuns în Corriere: 6 avorturi pe săptămână. Românii nu constituie o comunitate capabilă să se apere”, *Gazeta Românească*, 24 octombrie 2014, <http://www.gazetaromaneasca.com/>, accesat la 26 martie 2017.

16 „Oroare pe câmpurile din Racusa, româncele exploatate și violate, denunțul revistei *L'Espresso*”, *Gazeta Românească*, 6 octombrie 2014, <http://www.gazetaromaneasca.com/>, accesat la 26 martie 2017.

17 „Cazul miilor de românce...”, *Gazeta Românească*, 24 octombrie 2014.

18 Potrivit ISTAT.it.

violența și abuzurile sexuale la care au fost supuse mii de românce venite să lucreze în fermele din Sicilia este preotul catolic Beniamino Sacco.

Analiza cazurilor de violență la locul de muncă asupra imigrantelor românce din Sicilia arată că aspectele pe care le evaluează acestea înainte de a părăsi locul de muncă țin de: posibilitatea găsirii unui nou loc de muncă pentru a se putea întreține, găsirea unei locuințe în care să se simtă în siguranță, asigurarea resurselor financiare pentru ele și familie, suportul emoțional necesar pentru a putea trece peste traumele produse de patronul agresiv, încrederea în autorități pentru siguranța propriei persoane și a familiei. Din cauza amenințărilor și a abuzurilor la care sunt supuse de către patroni, cele mai multe dintre imigrante se tem să solicite ajutorul autorităților. Deseori, angajatorii le determină să tacă, șantajându-le că vor fi concediate și supuse unor acte de violență mai mari decât cele precedente, atât ele, cât și familiile lor. În fapt, politicile privind abuzurile sexuale prevăd sancțiuni mai mari pentru continuarea abaterilor disciplinare¹⁹. Când victimele nu au încredere în reprezentanții legii și se tem de agresor, nu mai semnaleză abuzurile și din acest motiv crește vulnerabilitatea lor. Impactul asupra relațiilor sociale și interpersonale are ca efecte teama de oameni noi, retragerea din viața socială, lipsa de încredere, dificultăți de relaționare²⁰. Prin violență, victima este desființată, redusă la starea de obiect, lipsită de încredere în propriile forțe, iar spațiul său vital este invadat de agresor. Așa cum menționează Collins²¹, după distrugerea socială și emoțională urmează, în general, distrugerea fizică.

Reacții din partea societății civile și autorităților

În semn de protest față de abuzurile la care sunt supuse româncele, după ce povestea lor a ajuns în mass-media, prin denunțul revistei *L'Espresso*, italienii au refuzat să mai cumpere roșii siciliene²². De asemenea, diverse țări unde se exportau aceste produse au procedat la fel.

În octombrie 2014, deputați din diferite partide (PD, SEL, M5S) au avut interpelări în Parlament, condamnând „episoadele de violență cruntă”²³ și abuzurile la care sunt supuse imigrantele românce în Sicilia de patronii lor. Președinta Federației Străinilor din Italia a solicitat: „protecția româncelor; obligația Italiei de a le pune la adăpost pe femei, împreună cu copiii lor; însoțirea acestora în structuri protejate; daune fizice, morale și psihologice suferite în valoare de 50 de milioane de euro”²⁴. De asemenea, problematica violenței asupra imigrantelor românce din Sicilia a

19 Carmen Paludi, Michel Paludi, „Developing and Enforcing Effective Policies, Procedures, and Training Programs for Educational Institutions and Businesses”, in *Academic and Workplace Sexual Harassment: A Handbook of Cultural, Social Science, Management, and Legal Perspectives*, ed. M. Paludi and C. Paludi (Westport, CT: Praeger, 2003).

20 Kathy A. Hanisch, Charles L. Hulin, „Job Attitudes and Organizational Withdrawal: An Examination of Retirement and Other Voluntary Withdrawal Behaviors”, *Journal of Vocational Behavior*, 37(1990): 60–78.

21 Randall Collins, „Micro and Macro Theories of Violence”, *International Journal of Conflict and Violent*, vol. 3(2009): 10, n.1.

22 „Solidaritate internațională cu româncele sclave din Ragusa, unele țări nu mai cumpără roșii din Sicilia”, *Gazeta Românească*, 11 noiembrie 2014, <https://www.gazetaromaneasca.com/observator/actualitate/solidaritate-internaional-cu-romancele-sclave-din-ragusa-unele-ri-nu-mai-cumpr-roii-din-sicilia/>, accesat la 30 martie 2017.

23 „Mii de românce violate la Racusa, ministerul de Interne italian răspunde”, *Gazeta*, 24 octombrie 2014, <http://www.gazetaromaneasca.com/observator/observator/prim-plan/mii-de-romance-violate-la-ragusa-ministerul-de-interne-italian-rspunde.html>, accesat la 30 martie 2017.

24 „Mii de românce violate...”, *Gazeta*, 24 octombrie 2014.

intrat în atenția reprezentanților Consiliului European în Italia, în data de 20 februarie 2015, prin intervenția lui Leontin Cojocă, coordonator Regional Toscana al CNCRI și președinte al asociației CASCRI (Centrul de Asistență și Servicii a Cetățenilor Români în Italia), care a solicitat intervenția directă a Consiliului European în vederea aplicării și respectării drepturilor omului și a combaterii fenomenului de sclavie sau servitute. Astfel, în cazul românelor abuzate s-a cerut „necesitatea acestora de o mai mare grijă și siguranță, atât la nivel instituțional, cât și la nivel interpersonal, având în vedere în mod deosebit problematica violențelor fizice cât și psihice suferite de către acestea la nivel social și lucrativ”²⁵.

Cazul pare să fie închis din lipsă de probe, deoarece în urma verificărilor efectuate de Ambasada României în Italia și de Consulatul Român nu au fost înregistrate plângeri ale victimelor. Operatorii de teren care s-au ocupat de caz sunt însă de părere că denunțurile de violență sunt puține sau lipsesc pe motiv că „cine trăiește segregat, cu greu poate denunța violențele”²⁶.

Numeroase organizații văd necesar prevenirea și combaterea violenței la locul de muncă, însă nu se poate spune că majoritatea lor au politici eficiente și proceduri pentru a face față acestei probleme. Cu toate acestea, potrivit autorilor Michele A. Paludi, Rudy V. Nydegger, Carmen A. Paludi Jr.²⁷, este rezonabil să presupunem că înființarea unor programe performante, a unor medii de lucru mai sigure și o formare mai bună pot și ar trebui să reducă frecvența violenței la locul de muncă.

Aceste abuzuri apar pe fondul lipsei unor politici ferme care să le interzică patronilor agresori să-și continue activitatea, precum și a neimplicării prompte din partea autorităților. Statul italian, prin Prefectura din Ragusa, ca reprezentant al Guvernului în teritoriu, nu a luat nicio măsură concretă pentru protejarea românelor abuzate. Violența asupra imigranților la locul de muncă este întreținută ca urmare a necunoașterii reglementărilor legale și legislative în materie de muncă, a drepturilor femeilor într-un stat european, în lipsa de informare și, nu în ultimul rând, în lipsa unui mecanism de tutelă a statului pentru cetățenii săi aflați pe teritoriul altui stat.

Violența împotriva femeilor la locul de muncă este o problemă a societății, nu doar a actorilor direct implicați, de aceea atitudinea societății este extrem de importantă. Comunitățile locale prin reprezentanții lor, presa și diversele organizații civile pot semnala tergiversarea rezolvării acestor cazuri sau absența unor măsuri care să descurajeze abuzurile asupra femeilor ce revin autorităților responsabile cu respectarea drepturilor și libertăților omului.

BIBLIOGRAFIE:

Anghel, Alina, *Violență și sclavie modernă. Traficul de femei – perspectivă sociologică*, (București: Universitară, 2011).

Berkowitz, Leonard, *Aggression. Its causes, Consequences and Control* (McGraw-Hill: New York, 1993).

Blythe, Bruce T., Stivarius, Teresa Butler, „Defusing Threats of Workplace Violence”, *Em-*

25 „Sclavia femeilor române din Sicilia în atenția reprezentanței Consiliului European în Italia”, *Gazeta*, 24 februarie 2015, <http://www.gazetaromaneasca.com/integrare/integrare/voci-din-comunitate/sclavia-femeilor-romance-din-sicilia-in-atenia-rezentantanei-consiliului-european-in-italia.html>, accesat la 30 martie 2017.

26 „Deputați italieni în apărarea românelor: «Sunt necesare măsuri mai coerente»”, *Gazeta*, 11 mai 2015, <http://www.gazetaromaneasca.com/focus/focus/diaspora/deputai-italieni-in-apararea-romancelor-lsunt-necesare-msuri-mai-coerenter.html>, accesat la 30 martie 2017.

27 Michele A. Paludi, Rudy V. Nydegger, Carmen A. Paludi Jr., *Understanding Workplace Violence* (Westport, Connecticut, London: PRAEGER, 2006).

- ployment Relations Today*, Wiley Periodicals: Published online in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com), 2004, 63-70.
- Bufacchi, Vittorio, „Two Concepts of Violence”, *Political Studies Review*, 3 (2005), 193-204.
- Cohen, David, „Consent and sexual Relations in Classical Athens”, in A. E. Laiou (Ed.), *Consent and Coercion to Sex and Marriage in Ancient and Medieval Societies* (Washington, D. C.: Dumbarton Oaks, 1993), 5-16.
- Cohen, Roberta, Deng, Francis M., *Masses in Flyght: The Global Crisis of Internal Displacement* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 1998).
- Collins, Randall, „Micro and Macro Theories of Violence”, *International Journal of Conflict and Violence*, vol. 3(2009): 60-74, n.1.
- Einarsen, Stale, „The nature and causes of bullying”, *International Journal of Manpower*, vol. 20 (1999): 16-27.
- Fogleman, Dannie B., „Minimizing the Risk of Violence in the Workplace”, *Employment Relations Today*, John Wiley & Sons: Spring, 2000, 83-99.
- Hanisch, Kathy A., Hulin, Charles L., „Job Attitudes and Organizational Withdrawal: An Examination of Retirement and Other Voluntary Withdrawal Behaviors”, *Journal of Vocational Behavior*, 37 (1990): 60-78.
- Hogh, Annie, Viitasara, Eija, „A systematic review of longitudinal studies of nonfatal workplace violence”, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 14 (2005): 291-313, n.3.
- Karstedt, Susanne, Eisner, Manuel, „Is a General Theory of Violence Possible?”, *International Journal of Conflict and Violence*, 3 (2009): 4-8, n. 1.
- Muntean, Ana, Munteanu, Anca, *Violență, traumă, reziliență* (Polirom: Iași, 2011).
- Paludi, Carmen, Paludi, Michele, „Developing and Enforcing Effective Policies, Procedures, and Training Programs for Educational Institutions and Businesses”, in *Academic and Workplace Sexual Harassment: A Handbook of Cultural, Social Science, Management, and Legal Perspectives*, ed. M. Paludi and C. Paludi (Westport, CT: Praeger, 2003).
- Paludi, Michele A., Nydegger, Rudy V., Paludi Jr., Carmen A., *Understanding Workplace Violence* (Westport, Connecticut, London: Praeger, 2006).
- Peek-Asa, Corinne, Runyan, Carol W., Zwerling, Craig, „The role of surveillance and evaluation research in the reduction of violence against workers”, *American Journal of Preventive Medicine*, vol. 20 (2001): 141-148.

WEBGRAFIE:

ISTAT.it

www.gazetaromaneasca.com

http://espresso.repubblica.it/

Instabilitatea ministerială afectează continuitatea decizională?

Cele mai remaniate cabinete și guvernări din România după 1989

■ IONELA GAVRIL

[Independent Researcher]

Abstract

Does ministerial instability adversely affect the continuity of the decision-making process in Romania? Although the normative premises of many studies in the literature give an affirmative answer to the question above, an empirical study on the Romanian ministerial reshuffles after 1989 shows that ministerial instability does not create the premises for discontinuity at decision-making level, given that almost 40% of those replacing the reshuffled ministers come from staff who previously served in the government (state secretaries or ministers). Given this empirical conclusion that ministerial instability does not necessarily lead to the lack of continuity in government decision-making, then what determines ministerial stability or instability?

Keywords

government instability; government performance; ministers; Romania; lack of continuity; decision-making process; ministerial reshuffles

Există o instabilitate ministerială ridicată în România? Câteva precizări metodologice și conceptuale

Pe fondul remanierii guvernamentale, din noiembrie 2018, media a scos în evidență gradul mare de instabilitate ministerială sau a cabinetelor din timpul guvernării PSD-ALDE, prin schimbarea, în numai 22 de luni, a trei premieri și a 31 de miniștri. S-a insistat pe faptul că, prin această remaniere, guvernarea actuală a atins cea mai mare instabilitate ministerială de după 1989, conducând astfel la o lipsă de continuitate decizională. Literatura de specialitate s-a aplecat într-o mai mică măsură asupra relației dintre stabilitatea/instabilitatea ministerială sau a cabinetelor și continuitatea decizională și s-a concentrat mai mult pe relația dintre instabilitatea ministerială/ a cabinetelor și conceptul de performanță instituțională/ guvernamentală.

Când vorbim despre continuitate decizională la nivel ministerial ne referim mai puțin la procesul în sine de luare a deciziilor, cât la un tip de continuitate decizională funcțională¹, prin care

1 Conceptul de continuitate decizională în sensul de acumulare de experiență executivă apare la autori precum: Mattei Dogan, Peter Campbell, „Le personnel ministeriel

se transmite un know-how instituțional/guvernamental, prin intermediul actorilor implicați (secretari de stat, miniștri) care au aprofundat mecanismele decizionale, fiind astfel deținători ai unei acumulări de experiență executivă. Această acumulare de experiență guvernamentală poate fi benefică în asigurarea continuității la nivelul adoptării și implementării deciziei și, mai departe, în menținerea continuității pe zona de politici publice.

Pentru a măsura nivelul instabilității ministeriale din România și a avea un tablou al celor mai remaniate și al celor mai puțin remaniate cabinete și guvernări de după 1989, am inventariat, într-o primă etapă, toate remanierele de după 1989. Într-o a doua etapă, pentru a vedea dacă se poate stabili o relație de cauzalitate între instabilitatea guvernamentală și lipsa de continuitate decizională, am ales ca indicator **rata de înnoiere a miniștrilor care îi înlocuiesc pe cei remaniați** din guvernele postdecembriste. Am ales calcularea acestui indicator, pentru a vedea dacă noii miniștri care iau locul celor remaniați au mai fost anterior miniștri sau secretari de stat, ocupând poziții din eșalonul 1 și 2 guvernamental. Odată ajunși în funcția ministerială în locul miniștrilor remaniați, aceste persoane care au mai fost anterior pe una dintre cele două poziții știu care este traseul actelor în minister, au deprins mecanismele decizionale, au ceea ce am numit acumularea de experiență executivă.

Inventarul remaniierilor din perioada 1989-2018 arată că guvernele PSD-ALDE, investite de parlament ca urmare a alegerilor parlamentare din decembrie 2016, au avut cel mai mare număr de remanieri. Prin opoziție, guvernarea cu cel mai mic număr de miniștri schimbați a fost cea de după alegerile din 2012, în care prim-ministru a fost Victor Ponta (dec. 2012-nov. 2015): 12 remanieri în 35 de luni. La nivel de guverne, cabinetul cu cea mai mică rată anuală de remanieri a fost Guvernul Mugur Isărescu, cu un scor de 2,18 (Anexă: echivalentul a 2 remanieri în 11 luni), în timp ce cabinetul cu cea mai mare rată de remanieri a fost Guvernul Sorin Grindeanu, cu un scor de 14 (Anexă: echivalentul a 7 remanieri în 6 luni).

În intervalul 1989-2018, în România s-au înregistrat 161 de remanieri ministeriale, acest inventar, corelat cu alte studii comparative arătând un grad ridicat de instabilitate ministerială, dublat de o tendință de creștere a fenomenului în anii 2017 și 2018. Pentru perspectiva comparată, amintim un studiu recent² care arată că România are printre cele mai mari instabilități ministeriale și la nivel de prim-ministru între nouă state luate în discuție: România, Germania, Marea Britanie, Franța, Italia, Spania, Bulgaria, Polonia, Ungaria. Un alt studiu din 2000, care analizează doar instabilitatea cabinetelor, efectuat pe țări din Europa Centrală și de Est care include și România, relevă că aceasta din urmă avea o instabilitate guvernamentală dintre cele mai ridicate (locul 5 din 17, cu o durată a cabinetelor de 390 de zile³).

en France et en Grande Bretagne", *Revue Francaise de Sciences Politiques* VII (2), (1957): 313-345; John D. Huber, Cecilia Martinez-Gallardo, „Cabinet Instability and the Accumulation of Experience: The French Fourth and Fifth Republics in Comparative Perspective”, *British Journal of Political Science* 34 (1), (2004): 27-48; Alexandra Ionașcu, „Instabilitate du personnel gouvernemental et continuite decisionnelle en Roumanie postcommuniste”, *Studia Politica: Romanian Political Science Review* 6 (2), (2006): 329, https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/56152/ssoar-sp-rpsr-2006-2-ionascu-Instabilitate_du_personnel_gouvernemental_et.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-sp-rpsr-2006-2-ionascu-Instabilitate_du_personnel_gouvernemental_et.pdf.

2 „Instabilitate guvernamentală cronică. Cifrele care arată de ce România are una dintre cele mai ridicate instabilități guvernamentale europene, în ultimii 27 de ani” (Studiu al Centrului pentru Promovarea Participării și Democrației SNSPA, București, iulie 2017). Studiul a fost realizat pe nouă state (România, Germania, Marea Britanie, Franța, Italia, Spania, Bulgaria, Polonia, Ungaria) și pe un număr limitat de ministere: Externe, Interne, Educație (și Cercetare, după caz), Sănătate, Apărare, Transporturi, <http://civicparticipation.ro/wp-content/uploads/2017/07/Instabilitate-guvernamentala-cronica-Studiu-CPD.pdf>.

3 Philipp Harfst, „Government Stability in Central and Eastern Europe. The Impact of Parliaments

Această dinamică guvernamentală/ministerială crescută este însă de natură să provoace, în mod necesar, și o lipsă de continuitate decizională? Pentru a răspunde la această întrebare, vom urmări două tipuri de analiză cantitativă pe care le-am amintit și mai sus: inventarul numărului de remanieri, atât la nivelul fiecărei guvernări, cât și la nivelul fiecărui cabinet în parte și o statistică cu privire la gradul de înnoire al persoanelor care înlocuiesc miniștrii remaniați (sunt persoane noi în sfera guvernamentală sau au mai deținut înaintea funcției în eșalonul 1 au 2 al guvernului: miniștri/secretari de stat)?

Cele mai remaniate și cele mai puțin remaniate guvernări de după 1989

A doua cea mai remaniată guvernare, după cea din 2016-2018, este guvernarea 2004-2008, care l-a avut ca prim-ministru pe Călin-Popescu-Tăriceanu (26 remanieri). Urmează, în top, guvernul condus de Nicolae Văcăroiu, în intervalul 1992-1996, cu 22 de remanieri, și guvernarea de coaliție 1996-2000⁴ cu 21 de remanieri. Perioadele cu cele mai puține remanieri au fost cea din 2012-2015 (Guvernele Victor Ponta), cu 12 remanieri, și cea din 2008-2012 (Guvernele Emil Boc), cu 14 remanieri. De notat că cele 12 remanieri din Guvernele Victor Ponta au fost calculate la o perioadă de 35 de luni, iar cele 14 din perioada Guvernului Emil Boc la 37 de luni (Guvernul Emil Boc a fost înlocuit de Guvernul Mihai Răzvan Ungureanu, iar Guvernul Victor Ponta de Guvernul Dacian Cioloș), față de 48 de luni cât am calculat pentru perioadele 2004-2008, 1996-2000, când ciclurile postelectorale au fost complete. Pentru a avea tabloul complet, în timpul guvernării 2000-2004 (prim-ministru - Adrian Năstase), am contabilizat 18 remanieri, iar în perioada de tranziție 1990-1992, 5 remanieri.

Nu se poate observa, în cifrele de mai sus, vreun pattern solid pe anumite criterii, ca de exemplu, numărul de partide aflate la guvernare sau ideologia partidelor din guvern. Pe criteriul guverne monocolor vs. guverne de coaliție, nu se poate stabili nicio distincție: guvernarea 1996-2000, de coaliție, a avut 21 de remanieri, în timp ce guvernarea monocoloră din intervalul 1992-1996 a avut un număr apropiat de remanieri: 22. Un traseu oarecum asemănător par să-l fi parcurs guvernele conduse de Emil Boc (2004-2008) și cele conduse de Victor Ponta (2012-2015). Într-un număr comparabil de luni (37 – Emil Boc și 35 – Victor Ponta), s-au înregistrat 14, respectiv 12 remanieri. Ambele au fost guvernări de coaliție (cu două partide mari), iar după ieșirea partenerilor mari din coalițiile de guvernare (PSD din Guvernele Emil Boc și PNL din Guvernele Victor Ponta), stabilitatea ministerială a fost mai ridicată. Nici pe criteriul ideologiei partidelor care intră în componența guvernului nu se pot stabili anumite tendințe, guvernarea de dreapta, din 2004-2008 având 26 de remanieri, în timp ce guvernarea de dreapta din 2008-2012, a avut doar 14 remanieri. La fel, guvernarea de stânga din 1992-1996 a avut 22 de remanieri, în timp ce guvernarea de aceeași culoare politică, din 2012-2015, a înregistrat doar 12 remanieri.

and Parties”, Workshop on The Management of Decision-Making in the Centre of Government in Eastern Europe and the CIS, (Copenhaga, 14-19 aprilie 2000), <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/d74da79a-d22d-4126-86ae-94db98bb7231.pdf>.

⁴ Guvernarea de coaliție din perioada 1996-2000 era formată din CDR, USD (PD+PSDR) și UDMR. CDR (Convenția Democrată Română/ Convenția Democratică din România) a fost o amplă alianță politică și electorală, înființată în România, în 1991, cu scopul de a contracara dominația Frontului Salvării Naționale, formațiune de stânga, câștigătoare a alegerilor din 1992. CDR regrupa forțe politice dar și civece de dreapta din acea perioadă, între care amintim: PNL, PNȚCD, PSDR, PNL-CD, PNL-AT, PER, PAC etc.

Recordul absolut de remanieri raportat la durata guvernării este înregistrat de guvernarea de coaliție PSD+ALDE, care din ianuarie 2017 și până în noiembrie 2018 (22 de luni), a schimbat nu mai puțin de 3 premieri și 31 de miniștri.

Cele mai remaniate guverne și cele mai puțin remaniate guverne de după 1989

După cum rezultă din calculul pe care îl vom detalia mai jos, în intervalul 1989-2018, **rata medie anuală a remanierii în România, este de 6,43 remanieri pe an.** Astfel, am obținut rata medie anuală de remanieri (Rma) prin calcularea mediei ratelor anuale de remanieri ale tuturor celor 21 de guverne postcomuniste. Am calculat rata medie a fiecărui guvern în parte prin raportul dintre numărul de remanieri dintr-un guvern (R) înmulțit cu 12 luni ale unui an și numărul de luni aferent fiecărui guvern (L). Avem, astfel, următoarea formulă de calcul pentru rata medie anuală a remanierii unui guvern: $Rma = 12 \times R / L$. De exemplu, Guvernul Călin Popescu-Tăriceanu 1, cu o durată de 28 de luni și 19 remanieri, are o rată medie anuală de 8.14.

Dintre cele 21 de guverne care s-au succedat în România după 1989, 12 se situează sub media anuală de remanieri (a se consulta *Anexa*), iar 9 peste această medie. În acest sens, guvernele cu cele mai mici rate anuale de remanieri sunt: Guvernul Mugur Isărescu (scor: 2,18), Guvernul Victor Ponta 2 (scor: 2,4), Guvernul Radu Vasile (scor: 3,42), Guvernul Călin Popescu-Tăriceanu 2 (scor: 4,2), Guvernul Adrian Năstase (scor: 4,5), Guvernul Mihai Răzvan Ungureanu (scor: 4), Guvernul Emil Boc 2 (scor: 4,6 remanieri pe an). Cele mai mari rate anuale de remanieri, care au depășit cu mult rata medie anuală pe toată perioada 1989-2018, au fost înregistrate la Guvernul Sorin Grindeanu (scor: 14), Guvernul Victor Ponta 1 (scor: 13,5), Guvernul Viorica Dăncilă (scor: 12), Guvernul Mihai Tudose (scor: 10,28). Alte guverne care au depășit rata medie anuală de remanieri sunt Guvernul Petre Roman 2 (9), Guvernul Victor Ciorbea (9,75), Guvernul Călin Popescu - Tăriceanu 1 (8,14), Guvernul Dacian Cioloș (8,57).

Observăm din cele de mai sus că perioada în care Victor Ponta a fost premier, care a avut în total cel mai mic număr de remanieri de după 1989, în intervalul 2012-2015, a conținut un cabinet (Guvernul Victor Ponta 1) cu o rată anuală de remanieri dintre cele mai mari, astfel încât nu se poate stabili vreo corespondență între gradul de stabilitate al unei anumite guvernări și cel al cabinetelor sale.

Portofoliile cel mai des supuse remanierii după 1989: economia, transporturile, sănătatea, educația

Dacă ne raportăm la portofoliile care au fost cel mai des remaniate, în intervalul 1989-2018, inventarul arată că primele patru cele mai remaniate portofolii au fost economia (13 remanieri), transporturile (11), educația și cercetarea (10) și sănătatea (10). Urmează, la egalitate, munca (9), comunicațiile (9) și educația (9) și, la foarte mică distanță, internele (8) și cultura (8). Alte portofolii remaniate: justiție (7), apărare (7), agricultură (7), externe (6), mediu (6), fonduri europene (4), integrare europeană (4), tineret și sport (4), finanțe (4), dezvoltare regională (4).

Ca tendință, se observă că PSD a remaniat în cel mai mare grad portofoliile justiție (6 din 7 remanieri aparțin PSD) și cultură (6 din 8 remanieri aparțin PSD). În rest, remanierii pe domenii precum sănătate, educație, transporturi, interne, este egal distribuită în guvernele și guvernările de stânga sau de dreapta.

Instabilitatea ministerială duce, în mod necesar, la lipsă de continuitate decizională?

Există studii care arată că durata medie de viață a unui premier în România este de 1,9 ani⁵, iar a unui ministru de 1,3 luni⁶ și că această durată medie de activitate pentru miniștri sau premieri a scăzut în decada 2000-2018, raportat la decada 1989-2000, considerându-se că stabilitatea unui cabinet este fundamentală pentru asigurarea continuității deciziei sau politicilor publice⁷.

În acest context, aceste remanieri frecvente aduc în ministere oameni noi sau sunt, în bună măsură, o rotație a aceluiași cadre? Pentru a răspunde la întrebare, am calculat ce procente din personalul ministerial remaniat reprezintă foști miniștri (eșalon 1 din guvern) sau foști secretari de stat (eșalon 2 din guvern), iar acolo unde există și alte date, prezint și gradele de înnoire a guvernelor în ansamblu.

Avem, următoarele rezultate:

- Guvernul Petre Roman 1: **50%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost anterior miniștri.
- Guvernul Petre Roman 2: **33,33%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost anterior secretari de stat.
- Guvernul Theodor Stolojan: nicio remaniere
- Guvernul Văcăroiu: **47,68%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost anterior miniștri și secretari de stat⁸; **27%** dintre cei nou veniți în urma remanierii au fost anterior miniștri și secretari de stat.
- Guvernul Ciorbea: **28,19%** dintre membrii guvernului au fost anterior miniștri sau secretari de stat⁹; **38,46%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au ocupat în trecut poziții pe cele două paliere.
- Guvernul Radu Vasile: **83,34%** dintre membrii guvernului au fost foști miniștri și secretari de stat¹⁰; **50%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost anterior miniștri.
- Guvernul Mugur Isărescu: **90,91%** dintre membrii guvernului au fost anterior miniștri și secretari de stat¹¹; **50%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost anterior miniștri.
- Guvernul Adrian Năstase: **54,17%** dintre membrii guvernului au fost anterior miniștri și secretari de stat; **50%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost anterior miniștri.
- Guvernul Călin Popescu-Tăriceanu 1: **21%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost miniștri și secretari de stat anterior.
- Guvernul Călin Popescu-Tăriceanu 2: **47%** dintre membrii guvernului au fost miniștri și secretari de stat anterior; **71,42%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost miniștri și secretari de stat anterior.
- Guvernul Emil Boc 1: **25%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost miniștri și secretari de stat anterior.
- Guvernul Emil Boc 2: **41,17%** dintre membrii guvernului au fost miniștri și secretari de stat anterior; **40%** dintre persoanele care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost miniștri și secretari de stat anterior.
- Guvernul MRU: a avut loc o singură remaniere și persoana nouă care a ocupat portofoliul remaniat a mai fost ministru anterior.

5 „Instabilitate guvernamentală cronică”, 6.

6 Alexandra Ionașcu, „Instabilitate du personnel gouvernemental”, 321, https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/56152/ssoar-sp-rpsr-2006-2-ionascu-Instabilite_du_personnel_gouvernemental_et.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-sp-rpsr-2006-2-ionascu-Instabilite_du_personnel_gouvernemental_et.pdf.

7 „Instabilitate guvernamentală cronică”, 17.

8 Alexandra Ionașcu, „Instabilitate du personnel gouvernemental”

9 Alexandra Ionașcu, „Instabilitate du personnel gouvernemental”

10 Alexandra Ionașcu, „Instabilitate du personnel gouvernemental”

11 Alexandra Ionașcu, „Instabilitate du personnel gouvernemental”

- Guvernul Victor Ponta 1: **66,6%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost miniștri și secretari de stat anterior.
- Guvernul Victor Ponta 2: nu s-a înregistrat nicio continuitate la nivelul persoanelor care i-au înlocuit pe miniștrii remaniați.
- Guvernul Victor Ponta 3: 60% dintre membrii guvernului au fost miniștri anterior; **50%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost miniștri anterior.
- Guvernul Victor Ponta 4: 85,71% dintre membrii guvernului au fost miniștri anterior; **60%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost anterior miniștri și secretari de stat.
- Guvernul Dacian Cioloș: **30%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost secretari de stat anterior.
- Guvernul Sorin Grindeanu: **28,57%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost miniștri anterior.
- Guvernul Mihai Tudose: 53,84% dintre membrii guvernului au fost miniștri anterior; **20%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost anterior miniștri.
- Guvernul Viorica Dăncilă: 38,46% dintre membrii guvernului au fost miniștri anterior; **50%** dintre cei care au înlocuit personalul ministerial remaniat au fost anterior miniștri.

Analiza de față se limitează la calcularea ratei de înnoiere a persoanelor care înlocuiesc personalul ministerial remaniat în guvernele postdecembriste. Datele de mai sus arată că un procent ridicat (**40,07%**) dintre miniștrii noi care i-au înlocuit pe miniștrii remaniați după 1989 reprezintă persoane care au mai ocupat poziții de miniștri sau de secretari de stat și anterior numirii lor în funcție.

Guvernul Călin Popescu-Tăriceanu 2 are procentul cel mai mare de miniștri noi (care îi înlocuiesc pe cei remaniați) care au mai ocupat și anterior numirii lor poziții similare (ministru sau secretar de stat) - 71,42% -, urmat de Guvernele Victor Ponta 1 (66,6%) și Victor Ponta 4 (60%). Guvernele cu cele mai mari rate de înnoiere a personalului, adică cu cel mai mic număr de miniștri noi care au mai ocupat și anterior poziții similare, sunt Guvernele Mihai Tudose (20%), Călin Popescu-Tăriceanu 1 (21%), Emil Boc 1 (25%).

Concluzii

O primă concluzie a analizei cantitative a numărului de remanieri și a gradului de continuitate a noilor miniștri care îi înlocuiesc pe cei remaniați este aceea că o instabilitate ministerială crescută (remanieri dese) nu conduce, în mod necesar, și la instabilitatea cabinetelor¹². Dimpotrivă, concluziile empirice arată că longevitatea premierului (cabinetului) este menținută prin numeroase remanieri ale miniștrilor. De exemplu, instabilitatea ministerială crescută din perioada 2004-2008 (26 remanieri) a asigurat continuitatea la nivel de prim-ministru, Călin Popescu-Tăriceanu reușind să fie premier timp de patru ani. La fel s-a întâmplat și cu premierul Nicolae Văcăroiu, care a remaniat 22 de miniștri, dar a supraviețuit în fruntea guvernului întreg ciclul postelectoral.

Pe de altă parte, perioadele cu cea mai mare instabilitate a cabinetelor (3 premieri în guvernarea 1996-2000 și 3 premieri în guvernarea 2017-2018), au tendința

12 Și John D. Huber și Cecilia Martinez Gallardo au ajuns la concluzia că instabilitatea ministerială nu conduce și la instabilitate guvernamentală, „Replacing Cabinet Ministers. Patterns of Ministerial Stability in Parliamentary Democracies”, *American Political Science Review* 102/ 2 (2008): 171-172

de a avea și o instabilitate ministerială mare (21, respectiv 31 de remanieri), în acest caz putându-se vorbi atât despre o instabilitate a cabinetelor, cât și despre o instabilitate ministerială.

Cât despre premisa potrivit căreia **instabilitatea guvernamentală ar conduce la o lipsă de continuitate decizională**, analiza cantitativă privind persoanele care au înlocuit miniștrii remaniați după 1989 arată un grad ridicat de continuitate: 40,07% din personalul care îi înlocuiește pe miniștrii remaniați după 1989 este reprezentat de oameni care au mai ocupat în trecut poziții în eşaloanele 1 și 2 ale sferei guvernamentale. Astfel, în contextul în care aproape jumătate dintre cei care ocupă pozițiile miniștrilor remaniați în România, după 1989, au mai ocupat înainte poziții de miniștri sau secretari de stat, continuitatea decizională, înțeleasă ca acumulare e experiență executivă, ar trebui să fie, cel puțin parțial, asigurată. Din acest punct vedere, relația de cauzalitate dintre instabilitatea ministerială și lipsa de continuitate decizională, cel puțin în România, nu este așa de evidentă. Există autori care consideră că stabilitatea ministerială nu este, în mod necesar dezirabilă, și că, în funcție de context, uneori se impune ca miniștrii să fie schimbați¹³. De exemplu, dacă anumiți miniștri sunt incompetenți, ei nu trebuie menținuți de dragul stabilității ministeriale, în acest caz remanierea putând fi numită „buna remaniere”. Mai mult, Kam și Indridason¹⁴ susțin, nu numai că instabilitatea ministerială nu afectează negativ continuitatea decizională, ci avansează ideea că instabilitatea ministerială poate fi benefică, în sensul în care ar reduce din fenomenul numit „captură birocratică”¹⁵, în cadrul căruia noii miniștri au dificultăți în a controla aparatul birocratic și ajung să depindă de funcționari în procesul decizional.

În plus, pentru a avea o imagine mai completă asupra relației dintre continuitate decizională și instabilitatea ministerială, trebuie să amintim că un rol decisiv în asigurarea continuității procesului decizional îl are componenta birocratică a executivelor, prin funcționari și aparatul birocratic. Spre deosebire de componenta politică a guvernelor (miniștri și secretari de stat), aparatul birocratic nu este supus aceluiași schimbări frecvente. Un exemplu clar în acest sens este dat de secretarul general al ministerului care are pârghia legală explicită de a „asigura stabilitatea funcționării ministerului, continuitatea conducerii și realizarea legăturii funcționale între structurile ministerului”¹⁶. Ideea de a înființa o astfel de funcție ar fi fost un răspuns la nevoia de a asigura continuitatea în conducerea ministerială, plecând de la premisa că portofoliile ministeriale sunt foarte volatile, iar în conducerea ministerului e nevoie de o persoană care să cunoască evoluția activității acestuia¹⁷. Astfel, contribuția semnificativă a aparatului birocratic, dublată de un grad de continuitate ridicat al persoanelor care îi înlocuiesc pe miniștrii remaniați, întăresc ideea generală de continuitate în procesul decizional.

În condițiile în care studiul empiric arată că instabilitatea ministerială nu conduce la un grad ridicat de discontinuitate decizională și în condițiile în care am văzut că stabilitatea ministerială nu este dezirabilă în orice condiții, atunci noțiunea de stabilitate/instabilitate ministerială ce arată de fapt? Poate că ar trebui analizată în raport cu o altă noțiune, și anume cea de performanță guvernamentală, iar următoarea întrebare de investigat ar fi dacă stabilitatea ministerială

13 Huber, Martinez, „Replacing Cabinet Ministers”, 178-179.

14 Christopher Kam, Indridi H. Indridason, „Cabinet Reshuffles, Bureaucratic Capture and Ministerial Drift”, (Universite de Montreal, University of South Carolina, martie 2003).

15 Richard Crossman, *Diaries of a Cabinet Minister*. Vol. 1: Minister of Housing, 1964-66 (London: Hamish Hamilton Ltd, 1975).

16 Art. 49, alineat 1, Legea 90/2001 privind organizarea și funcționarea Guvernului României și a ministerelor, actualizată la 1 martie 2019, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 164 din 2 aprilie 2001, www.legislatie.just.ro, accesat la 20 aprilie 2019.

17 Dana Aposol Tofan, *Drept administrativ, Volumul I* (București: Editura All Beck, 2003), 207.

conduce la o mai mare performanță instituțională/guvernamentală. În acest sens, există numeroase studii care avansează, în general, două premise: unii autori, precum Lipjhart¹⁸ sau Sartori¹⁹ care consideră că stabilitatea cabinetelor nu este atât de importantă, guvernele rele sau neperformante putând și ele fi longevive și autori care văd în instabilitatea ministerială/a cabinetelor un indicator al slabei performanțe instituționale²⁰. Huber, la rândul său, a constatat pe un studiu de caz, pe politica de sănătate în 19 țări (1945-1999)²¹, că sunt dificil de corelat empiric instabilitatea guvernamentală și performanța guvernamentală. Nu este însă obiectul acestui studiu de a analiza relația dintre stabilitatea ministerială și performanța guvernamentală.

Cum însă în România continuitatea decizională nu se dovedește a fi influențată negativ de instabilitatea ministerială, rămâne de investigat empiric dacă instabilitatea guvernamentală/ministerială afectează negativ performanța guvernamentală sau dimpotrivă relația dintre cele două noțiuni este una flexibilă și contextuală cum consideră autori precum Sartori sau Lipjhart. Mai mult, dacă ne referim la noțiunea de performanță instituțională, ca fiind influențată în mod decisiv de angajamentul civic, așa cum consideră Putnam²², atunci retorica privind continuitatea sau discontinuitatea decizională devine mai puțin importantă, pentru că centrul atenției se mută dinspre guvernanți înspre contribuția societală la performanța instituțională, în special, și la performanța democrațiilor în general. Un studiu separat ar merita dedicat, așadar, detalierii acestei relații dintre performanța instituțională și instabilitatea ministerială.

Anexă

Guvernare	Cabinet 1	Cabinet 2	Cabinet 3	
Guvernele provizorii din perioada 1990-1992	Guvernul Petre Roman 1 (2 rem./6 luni)	Guvernul Petre Roman 2 (3 rem./4 luni)	Guvernul Theodor Stolojan (0 rem./13 luni)	
Rata anuală a remanierii	4	9	0	
Guvernarea PDSR (1992-1996)	Guvernul Nicolae Văcăroiu (22 rem./48 luni)			
Rata anuală a remanierii	5,5			
Guvernarea CDR+PD+UDMR (1996-2000)	Guvernul Victor Ciorbea (13 rem./16 luni)	Guvernul Radu Vasile (6 rem./21 luni)	Guvernul Mugur Isărescu (2 rem./11 luni)	
Rata anuală a remanierii	9,75	3,42	2,18	

18 Arendt Lijphart, „A Note on the Meaning of Cabinet Durability”, *Comparative Political Studies* 17/ 2 (1984): 163-166.

19 Giovanni Sartori, *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes* (London: Macmillan, 1994)

20 Juan J. Linz, *Crisis, Breakdown and Reequilibration* (Baltimore: Johns Hopkins P University Press, 1978); Powell, G. Bingham, *Contemporary Democracies. Participation, Stability, and Violence* (London: Harvard University Press, 1982), 279; Kaare Strom, „A Behavioral Theory of Competitive Political Parties”, *American Journal of Political Science* 34/2 (1990): 565-598.

21 Huber, Martinez, „Replacing Cabinet Ministers”, 170.

22 Robert D. Putnam, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, (Princeton: Princeton University Press, 1994).

Guvernarea PDSR/ PSD (2000-2004)	Guvernul Adrian Năstase (18 rem./48 luni)			
Rata anuală a remanierii	4,5			
Guvernarea PNL-PD / PNL (2004-2008)	Guvernul Călin Popescu- Tăriceanu 1 (19 rem./28 luni)	Guvernul Călin Popescu- Tăriceanu 2 (7 rem./20 luni)		
Rata anuală a remanierii	8,14	4,2		
Guvernarea PD-PSD/ PD (2008-2012)	Guvernul Emil Boc 1 (4 rem./10 luni)	Guvernul Emil Boc 2 (10 rem./26 luni)		
Rata anuală a remanierii	4,8	4,6		
Guvernul de tranziție (febr.-mai 2012)	Guvernul Mihai Răzvan Ungureanu			
Rata anuală a remanierii	4			
Guvernarea PSD+PNL/PSD (2012-2015)	Victor Ponta 1 (9 rem./8 luni)	Victor Ponta 2 (3 rem./5 luni)	Victor Ponta 3 (4 rem./10 luni)	Victor Ponta 4 (5 rem./11 luni)
Rata anuală a remanierii	13,5	2,4	4,8	5,45
Guvernare tehnocrată (nov. 2015-ian. 2017)	Guvernul Dacian Cioloș (10 rem./14 luni)			
Rata anuală a remanierii	8,57			
Guvernarea PSD+ALDE (2016- 2018)	Guvernul Sorin Grindeanu (7 rem./6 luni)	Guvernul Mihai Tudose (6 rem./7 luni)	Guvernul Viorica Dăncilă (10 rem./10 luni)	
Rata anuală a remanierii	14	10,28	12	

BIBLIOGRAFIE

Thomas L. Brewer, „The Instability of Governments and the Instability of Controls on Funds Transfers by Multinational Enterprises: Implications for Political Risk Analysis”, *Journal of International Business Studies* 14/3 (1983): 147-157.

James C. Davies, „Political Stability and Instability: Some Manifestations and Causes”, *The Journal of Conflict Resolution* 13/1 (1969): 1-17.

Lawrence C. Dodd, „The Study of Cabinet Durability: Introduction and Commentary”, *Comparative Political Studies* 17/2 (1984): 155-161.

Mattei Dogan, Peter Campbell, „Le personnel ministeriel en France et en Grande Bretagne”, *Revue Française de Sciences Politiques* VII (2) (1957) : 313-345.

Philipp Harfst, „Government Stability in Central and Eastern Europe. The Impact of Parliaments and Parties”, Workshop *The Management of Decision-Making in the Centre of Government in Eastern Europe and the CIS*, (Copenhaga, 14-19 aprilie 2000), <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/d74da79a-d22d-4126-86ae-94db98bb7231.pdf>.

- John D. Huber, „How Does Cabinet Instability Affect Political Performance? Portfolio Volatility and Health Care Cost Containment in Parliamentary Democracies”, *The American Political Science Review* 92/3 (1998): 577-591.
- John D. Huber, Cecilia Martinez Gallardo, Cecilia, „Replacing Cabinet Ministers. Patterns of Ministerial Stability in Parliamentary Democracies”, *American Political Science Review* 102/ 2, (2008): 169-180.
- John D. Huber, Cecilia Martinez-Gallardo, „Cabinet Instability and the Accumulation of Experience: The French Fourth and Fifth Republics in Comparative Perspective”, *British Journal of Political Science* 34 (1), (2004): 27-48.
- Leon Hurwitz, „Contemporary Approaches to Political Stability”, *Comparative Politics* 5/3, (1973): 449-463.
- Alexandra Ionașcu, „Instabilitate du personnel guvernamental et continuité decisionnelle en Roumanie postcommuniste”, *Studia Politica: Romanian Political Science Review* 6/2 (2006): 319-356.
- Juan J. Linz, *Crisis, Breakdown and Reequilibration* (Baltimore: Johns Hopkins P University Press, 1978).
- Arend Lipjhart, „Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries” (Londra: Yale University Press, 2012).
- G. Bingham Powell, „Party Systems and Political System Performance: Voting Participation, Government Stability and Mass Violence in Contemporary Democracies”, *The American Political Science Review* 75/4 (1981): 861-879.
- G. Bingham Powell, *Contemporary Democracies. Participation, Stability, and Violence* (London: Harvard University Press, 1982), 279.
- Robert D. Putnam, „Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy” (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994).
- Giovanni Sartori, *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes* (London: Macmillan, 1994).
- Kaare Strom, „A Behavioral Theory of Competitive Political Parties”, *American Journal of Political Science* 34/2 (1990): 565-598.
- „Instabilitate guvernamentală cronică. Cifrele care arată de ce România are una dintre cele mai ridicate instabilități guvernamentale europene, în ultimii 27 de ani”, Studiu al Centrului pentru Promovarea Participării și Democrației, SNSPA, iulie 2017, <http://civicparticipation.ro/wp-content/uploads/2017/07/Instabilitate-guvernamentala-cronica-Studiu-CPD.pdf>.

Avizele consultative ale Curții Constituționale din România privind propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României, Traian Băsescu (2007, 2012)

O analiză comparativă

■ OVIDIU-LUCIAN TESLOVAN

[University of Bucharestv]

Abstract

Suspension of the president is a subject that recurs on the public agenda. The purpose of this article is to make an incursion in the constitutional process of suspending from office the President of Romania, by highlighting the consultative character of the advisory opinion issued by the Constitutional Court, its weight in the process, as well as the political and institutional contexts generating conflict understood as motive for suspension. This cannot be better explained than by comparing the political and institutional contexts in Romania in 2007 and 2012, which led to the double suspension of the President, analyzed through the jurisprudence of the Romanian Constitutional Court. The article aims also to provide certain elements supporting the hypothesis that the Court's opinion is assumed or ignored by the decision-maker according to its own political agenda.

Keywords

Constitutional Court; suspension of the President of Romania; The Court's advisory opinion; political crisis; constitutional crisis; institutional blockade; conflict of jurisdiction

Introducere

Demersul de față comportă o analiză comparativă a celor două avize consultative ale Curții Constituționale din România privind suspendarea din funcție a Președintelui României, Traian Băsescu, și anume cel din 2007 și cel din 2012. Pentru o perspectivă mai amplă a fost utilizat Avizul nr. 685/2012¹ al *Comisiei de la Veneția*.

În ambele cazuri, majoritatea parlamentară a reușit să se coaguleze în jurul unui obiectiv politic, reprezentat de înlăturarea celui care, prin atribuțiile oferite de Constituție, reprezintă unul dintre garanții respectării Legii Fundamentale.

Ambele tentative de suspendare au urmat, în linii mari, aceeași logică și

¹ Privind compatibilitatea cu principiile constituționale și statul de drept a acțiunilor guvernului și parlamentului româniei cu privire la alte instituții ale statului și ordonanța de urgență a guvernului de modificare a legii nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale și ordonanța de urgență a Guvernului de modificare și completare a Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului în România, Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 93-a Sesiune Plenară (Veneția, 14-15 decembrie 2012), CDL-AD(2012)026.

aceiași traseu, acuzațiile aduse în 2012 fiind în mare măsură similare celor invocate în anul 2007, însă actorii implicați și interesele politice conexe în încercările de demitere a lui Traian Băsescu diferă.

Descrierea contextelor celor două suspendări va fi urmată de prezentarea poziției instanței de contencios constituțional așa cum a reieșit din cele două avize consultative², precum și din viziunea de ansamblu a Comisiei de la Veneția (raportată la avizul consultativ din 2012), care a tratat subiectul în mod clarificator, oferind și o serie de soluții problemelor semnalate.

România este o republică semiprezidențială, al cărei sistem politic actual s-a materializat după valul de revoluții din Europa anului 1989, ce au marcat disoluția regimurilor comuniste. Semiprezidențialismului, conceptual, i s-au atribuit o serie de definiții în parcursul său istoric. Maurice Duverger a făcut termenul popular în anul 1980, iar definiția acestuia a rămas cea mai utilizată și cuprinzătoare³: „Un regim politic este considerat semiprezidențial dacă Legea fundamentală care l-a înfăptuit îmbină trei elemente: președintele republicii este ales prin sufragiu universal; el deține puteri considerabile; el are opozanți precum premierul și alți miniștri⁴”. Sistemul semiprezidențial este caracterizat de acțiunea, pe baza unei puteri partajate, între președinte și un prim-ministru, cel din urmă fiind în mod continuu nevoit să obțină sprijin parlamentar⁵.

Contextele politice și instituționale din 2007 și 2012

Criza constituțională din 2007 a pornit de la ideea declanșării alegerilor parlamentare anticipate: președintele le dorea, premierul nu. Singura posibilitate oferită de Constituție pentru organizarea de alegeri anticipate era dizolvarea Camerelor Parlamentului. Trebuie menționat că discuția avea loc pe fondul unei majorități politice fragile. Acesta era și argumentul principal al șefului statului, care voia să profite de susținerea publică de care beneficia în acel moment pentru a obține o majoritate parlamentară confortabilă. În primăvara anului 2007, România a asistat, însă, la o răsturnare de situație - s-a construit o majoritate politică compusă din PNL, PSD, UDMR și PC, care s-au aliat pentru a-l suspenda pe președinte, ca soluție pentru aplanarea disputei din sânul puterii executive. A fost prima situație când premierul a creat o altă majoritate decât cea pe care se bazase inițial și pe care a angajat-o în suspendarea șefului statului⁶.

Solicitarea formală a venit pe 12 februarie 2007 de la PSD, care încerca să profite de pe urma degradării relației dintre președinte și premier. Însă, pentru ca suspendarea să devină realitate, era nevoie ca o serie de etape să fie îndeplinite de către cei care considerau că activitatea lui Traian Băsescu a generat, prin „fapte grave”, încălcări flagrante ale Constituției. Astfel, depunerii documentului la forul legislativ i-a urmat înființarea unei comisii de anchetă parlamentară, aprobată⁷ în data de 28

2 Conform art. 146 lit. h) din *Constituția României din 2003*, care prevede că Curtea Constituțională „dă aviz consultativ pentru propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României”.

3 Robert Elgie, „A Fresh Look at Semipresidentialism. Variations On a Theme”, *Journal of Democracy* 16:3 (July 2005), 99.

4 Maurice Duverger, „A New Political System Model: Semi-Presidential Government”, *European Journal of Political Research* 8 (June 1980). Vezi și Elgie R., „A Fresh Look”, 99.

5 Giovanni Sartori, *Ingineria constituțională comparată*, (București: Mediterana 2000, 2002), 161.

6 Cristian Preda, *Rumâniilor Fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, (Iași: Polirom, 2011), 300-302.

7 Hotărârea nr. 4/28.02.2007 privind constituirea unei comisii comune de anchetă ca urmare a propunerii de suspendare din funcție a Președintelui României, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 15 din 2 martie 2007.

februarie, cu 258 de voturi „pentru”, 76 „contra” și 21 de abțineri⁸. Ca urmare a anchetei desfășurate, pe 22 martie 2007, comisia a constatat că președintele a încălcat Constituția și, mai mult, a săvârșit și o serie de fapte penale. Raportul de 700 de pagini arăta că au fost încălcate nu mai puțin de „27 articole din Constituție⁹”.

Urmând etapele legale statuate în Legea fundamentală, raportul comisiei de anchetă a ajuns la Curtea Constituțională, spre avizare. Pe 5 aprilie, Curtea s-a pronunțat¹⁰, avizul de suspendare fiind negativ, deși concluzia formulată era ambiguă¹¹. Dat fiind caracterul consultativ al avizului, suspendarea a fost aprobată pe 19 aprilie, cu 322 de voturi „pentru”, 108 „împotriva” și 10 abțineri¹². Referendumul a avut loc pe 19 mai, fiind cel de-al zecelea din seria de consultări populare organizate în România¹³. Au participat 8.135.272 de cetățeni, adică 44,45% din corpul electoral. Dintre aceștia, 6.059.315, adică aproximativ 75%, au votat împotriva suspendării, iar 2.013.099 s-au pronunțat în favoarea suspendării¹⁴. Interimatul funcției (asigurat de președintele Senatului, Nicolae Văcăroiu) a luat sfârșit, iar președintele ales în 2004 s-a reîntors la Cotroceni¹⁵.

Cel de-al doilea moment în care președintele republicii s-a aflat în fața unei noi provocări lansate de opoziție a fost în anul 2012. Raportat la situația din 2007, situația politică din 2012 a avut un grad de complexitate ridicat. Încă de la începutul anului, opoziția din acel moment, coalizată deja în Uniunea Social Liberală (USL), a construit cadrul politic pentru inițierea unei noi proceduri de suspendare. Instabilitatea politică s-a accentuat la începutul lunii februarie, când premierul Emil Boc și-a depus mandatul, fiind succedat de Mihai Răzvan Ungureanu, cu un nou Cabinet. Lipsa de experiență a noului premier, dar și contextul politic național au continuat să fie exploatate de USL, care a reușit, prin moțiuni de cenzură, să demită Guvernul Ungureanu. Un lucru de menționat este faptul că opoziția din acel moment a reușit să obțină puterea înainte de alegerile parlamentare, unicul episod de acest fel în istoria post-decembristă din România. În aceste condiții, a fost instalat Executivul condus de Victor Ponta.

Situația a devenit din ce în ce mai greu de gestionat de către președintele Traian Băsescu, deoarece anul 2012 a fost an electoral, coaliția formată din PSD și PNL obținând peste 50% din mandate¹⁶.

8 Componența comisiei: Președinte - senatorul PC Dan Voiculescu, vicepreședinți - Norica Nicolai (PNL), Florin Iordache (PSD), Matei Andras (UDMR) și Valentin Dinescu (PRM); în comisie se regăseau și: Șerban Nicolae, Doru Ioan Tărăcilă, Eugen Nicolicea, Mihai Tudose din partea PSD; Crin Antonescu și George Scutaru (PNL); Nicolae Iorga (PRM); Ibrahim Husein (minorități naționale). pentru mai multe detalii vezi Cristian Preda, Sorina Soare, *Regimul, Partidele și Sistemul Politic din România*, (București: Nemira, 2008), 33.

9 „Cum a fost suspendat Traian Băsescu în 2007”, 05 iulie 2012, www.dcnews.ro, accesat la 21.01.2019.

10 Hotărârea Curții Constituționale nr. 1 din 5 aprilie 2007 privind propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României, domnul Traian Băsescu, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 258 din 18 aprilie 2007.

11 Se afirmă că „propunerea de suspendare se referă la acte și fapte de încălcare a Constituției, săvârșite în exercițiul mandatului, care însă, prin conținutul și consecințele lor, nu pot fi calificate drept grave, de natură să determine suspendarea din funcție a Președintelui României, în sensul prevederilor art. 95 (1) din Constituție”.

12 Hotărârea nr. 20/19.04.2007 privind suspendarea din funcție a Președintelui României, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 256 din 19 aprilie 2007.

13 Preda, Soare, *Regimul*, 33.

14 Autoritatea Electorală Permanentă, *Cartea Albă a referendumului național din 19 mai 2007* (București, 2007), 37, www.roaep.ro/legislatie, accesat la 19.02.2019.

15 Preda, *Rumâni*, 302-303.

16 Rezultatele alegerilor locale 2012 conform Autorității Electorale Permanente, USL (50.27%), www.alegeri.roaep.ro, accesat la 21.01.2019.

A urmat înlocuirea președinților PDL ai Senatului (Vasile Blaga) și Camerei Deputaților (Roberta Anastase), în data de 3 iulie, iar o zi mai târziu USL a depus documentele pentru demararea procedurii de suspendare a președintelui¹⁷. Ca și în cazul primului demers, a fost sesizată Curtea Constituțională, care, de această dată, a avizat parțial motivele prezentate.

Fără a fi vreo noutate pe scena politică națională, suspendarea Președintelui din 2012 a avut un „caracter excepțional prin jocul mediatic din jurul ei, în special prin teza loviturii de stat¹⁸”. Teza formulată inițial de Vasile Blaga, în contextul revocării sale din fruntea Senatului, a devenit un laitmotiv, preluată și dezvoltată de Președinte și fiind ulterior „transformată într-un factor cheie al strategiei sale comunicaționale¹⁹”. Conform acestuia, evenimentele din iulie-august 2012 au constituit o „lovitură de stat”, eșuată însă ca urmare a rezistenței justiției și a altor instituții cu atribuții în materie în fața presiunilor făcute de o majoritate parlamentară abuzivă²⁰.

Teza „loviturii de stat” a fost propagată constant în mai multe medii, fiind coroborată cu gravele derapaje democratice, încălcarea statului de drept și a democrației constituționale. Sintagma „lovitură de stat” a reprezentat elementul-pivot al intervențiilor publice ale Președintelui suspendat, respectiv ale persoanelor care militau pentru reîntoarcerea sa la Cotroceni.

Așadar, sintagma invocată discursiv în mod repetat s-a bucurat de o vizibilitate mediatică ridicată, fiind preluată și susținută de multe medii de presă²¹, devenind denumirea generică a crizei politice din iulie-august 2012.

Rezultatele finale ale referendumului privind demiterea președintelui au arătat o prezență la vot de 46,24%. Conform datelor furnizate de Biroul Electoral Central (BEC), numărul total al alegătorilor luat în calcul a fost de 18.292.464, dintre care 8.459.052 au participat la vot²².

Pentru demitere au votat 87,52% (7.403.836), iar împotriva - 11,15% (943.375). 1,32% a fost procentul voturilor nule. Deși a existat un procentaj covârșitor în favoarea suspendării, referendumul a fost ulterior invalidat de Curtea Constituțională²³, motivul fiind lipsa întrunirii condiției *quorum*. Altfel spus Curtea a constatat „că la referendum nu au participat cel puțin jumătate plus unul din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente, pentru ca referendumul să fie valabil în conformitate cu prevederile art. 5 alin. (2) din Legea nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului²⁴”.

17 Andi Manciu, „Cronologie: 2012, anul războiului politic”, 28 decembrie 2012, www.mediafax.ro, accesat la 21.01.2019.

18 Alexandru Radu, Daniel Buti, *Statul sunt eu!: o istorie analitică a crizei politice din iulie-august 2012*, (București: Monitorul Oficial R.A., 2013), 24.

19 Radu, Buti, *Statul*, 24.

20 Radu, Buti, *Statul*, 27.

21 Conform Radu, Buti, *Statul* vezi Grigore Cartianu, *Jurnalul unui puci ratat*, (București: Adevărul, 2012).

22 Hotărârea nr. 6 din 21 august 2012 referitoare la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului național din data de 29 iulie 2012 pentru demiterea Președintelui României, domnul Traian Băsescu, și la confirmarea rezultatelor acestuia, publicată în *Monitorul Oficial al României* nr.616 din 27.08.2012.

23 Conform Comunicatului de presă al Curții Constituționale din 21.08.2012, „Plenul Curții constată că la referendum nu au participat cel puțin jumătate plus unul din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente, pentru ca referendumul să fie valabil în conformitate cu prevederile art. 5 alin. (2) din Legea nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului [...] La data publicării prezentei hotărâri în Monitorul Oficial al României, Partea I, încetează interimatul domnului George - Crin Laurențiu Antonescu în exercitarea funcției de Președinte al României”.

24 Hotărârea nr. 6 din 21 august 2012.

Avizele consultative ale Curții Constituționale din România

Conform dispozițiilor Legii fundamentale, „Curtea Constituțională este garanțul supremației Constituției²⁵”. În România, instanța de contencios constituțional a fost „instituită ca o autoritate care asigură, în principal, controlul constituționalității legilor și care se situează în afara celor trei puteri statale, având sarcina de a veghea ca autoritățile publice ce le compun să respecte principiile și normele Legii fundamentale. Pentru realizarea rolului său, Curtea a fost înzestrată și cu alte atribuții, care vizează raporturile dintre cele trei puteri statale, dintre stat și societate, dintre minoritatea și majoritatea parlamentară etc.²⁶”.

În ceea ce privește suspendarea Președintelui României, trebuie reiterate etapele procedurale, conform dispozițiilor constituționale, punctând rolul pe care Curtea Constituțională din România îl are în acest sens, acela de soluționare a conflictelor dintre instituțiile statului. Astfel, dacă Președintele săvârșește „fapte grave care încalcă prevederile Constituției, acesta poate fi suspendat din funcție de către cele două Camere ale Parlamentului, în ședință comună, prin votul deputaților și senatorilor²⁷”, dar numai după ce este consultată Curtea Constituțională. „Președintele poate oferi explicații Parlamentului cu privire la acțiunile sale²⁸”. Propunerea poate fi inițiată de minimum o treime din numărul parlamentarilor și trebuie făcută cunoscută Președintelui imediat. Dacă este aprobată propunerea se va organiza un referendum pentru demiterea Președintelui, în maxim 30 de zile²⁹.

Ambele avize au urmat, în mare, aceleași raționamente și argumente, prezentând structura documentului înaintat de Parlament și articolele din Constituție pe care le-ar fi încălcat Președintele pus sub acuzare, prezentând, totodată, în aceeași manieră și cu aceleași exprimări, ideea definirii *faptelor grave* și a înțelesului lor.

În anul 2007, Parlamentul României a înaintat Curții Constituționale o propunere de suspendare din funcție a Președintelui Traian Băsescu. Curtea a răspuns prin intermediul unui *aviz consultativ*³⁰. În vederea avizării sesizării, Curtea s-a obligat să statueze sensul sintagmei *fapte grave* după care se va ghida ulterior, fapte înțelese jurisprudențial ca „actele de decizie sau sustragerea de la îndeplinirea unor acte de decizie obligatorii, prin care Președintele României ar împiedica funcționarea autorităților publice, ar suprima sau ar restrânge drepturile și libertățile cetățenilor, ar tulbura ordinea constituțională ori ar urmări schimbarea ordinii constituționale sau alte fapte de aceeași natură care ar avea sau ar putea avea efecte similare³¹”.

Președintelui i s-a imputat în primul rând faptul că în momente de criză politică nu a organizat consultări cu partidele politice, nu și-a exercitat funcția de mediere³², și, de asemenea, a luat decizii fără consultarea aceluiași partide când l-a desemnat ca prim-ministru pe Călin Popescu-Tăriceanu. În aceeași cheie, se menționează că nu a fost consultat nici Guvernul în diferite probleme importante pentru politica internă a statului. În acest sens, Curtea a formulat, pornind de la prevederile Constituției, concluzia conform căreia Președintele are libertatea de a decide dacă va consulta sau nu Guvernul, libertate întărită de existența cuvântului „poate” în

25 Vezi Titlul V, art. 142, alin. (1) din *Constituția României din 2003*.

26 Ioan Vida, *Curtea Constituțională a României. Justiția politicului sau politica justiției?*, (București: Monitorul Oficial, 2011), 42.

27 Vezi Titlul III, art. 95, alin. (1) din *Constituția României din 2003*.

28 Titlul III, art. 95, alin. (1).

29 Titlul III, art. 95, alin. (2).

30 Conform art. 146 lit. h) din *Constituția României din 2003*.

31 „Avizul nr. 1/2007 consultativ privind propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României, domnul Traian Băsescu”, publicat în *Monitorul Oficial al României*, nr. 258 din 18.04.2007.

32 Conform art. 80 alin. (2) din *Constituția României din 2003*.

formula constituțională „Președintele României poate consulta Guvernul cu privire la probleme urgente și de importanță deosebită³³”, nerealizându-se o încălcare expresă a Constituției. Referitor la consultarea partidelor politice, potrivit art. 103 din Legea Fundamentală, „Președintele României desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru, în urma consultării partidului care are majoritatea absolută în Parlament ori, dacă nu există o asemenea majoritate, a partidelor reprezentate în Parlament³⁴”.

În continuare, Președintele a fost acuzat de partizanat politic cu Partidul Democrat (PD), precum și de denigrarea unor personalități publice. În acest sens, Curtea a sesizat că Președintele nu are voie să fie membru al unui partid politic, dar i se permite socializarea cu acestea, evident fiind faptul că va păstra legătura cu partidul care i-a susținut programul candidaturii, urmând a-l susține în continuare spre realizarea acestuia și după alegerea în funcție. Cât despre opiniile „defăimătoare” formulate de Președinte, potrivit art. 72, alin. (1) din Constituție, acesta se bucură de imunitate pe perioada exercitării mandatului³⁵.

Alte acțiuni ale Președintelui cărora instanța de contencios constituțional le-a găsit justificare în Legea fundamentală și care nu au fost considerate *fapte grave* au fost și: solicitarea adresată în vara anului 2006 directorilor serviciilor de informații de a-și prezenta demisia, respectiv acceptarea demisiei acestora; promovarea unui pachet de legi referitor la serviciile de informații și siguranța națională; încercarea, în mai multe rânduri, de a organiza un referendum pentru aprobarea unui Parlament unicameral și înființarea la Palatul Cotroceni a unor organisme administrative *ad-hoc*, paralele cu organele administrative statuate constituțional, dintre care sunt menționate „mult mediatizata Celulă de criză” și Comunitatea Națională de Informații (CNI).

Ultimele acuzații de încălcare a dispozițiilor constituționale prezentate de către Parlament au făcut referire la faptul că Traian Băsescu: „a intervenit în mediul de afaceri cerându-i fostului ministru al economiei Codruț Șereș să rezolve favorabil o cerere a firmei ALRO Slatina și să încetinească procesul de privatizare în domeniul energiei, iar ministrului transporturilor, Radu Berceanu, i-a indicat să re-evalueze modul în care au acces la contractarea unor lucrări de investiții, mai ales în construcția de autostrăzi³⁶”; a participat la mai multe ședințe ale Guvernului, fără o invitație prealabilă; le-a cerut procurorilor redeschiderea unor dosare penale; a „timorât” membri ai Consiliului Superior al Magistraturii (CSM) și, în general, întregul corp al magistraților prin acuzații nedrepte și prin invective; a influențat alegerea președintelui Consiliului Superior al Magistraturii (CSM); s-a substituit instanțelor judecătorești, grațiind anumiți infractori, cu motivarea că în dosarele acestora „nu au fost găsite probe temeinice pentru acuzare”; a procedat la numirea în funcție a unor judecători și procurori la propunerea ministrului justiției, „trimitând CSM în decor³⁷” și a criticat dur Curtea Constituțională, manifestând dezacord pentru unele soluții adoptate de aceasta³⁸.

Curtea a încadrat constituțional și situațiile prezentate anterior. Astfel, niciunul dintre punctele semnalate de Parlament în propunerea de suspendare a Președintelui nu a fost considerat întemeiat constituțional. Curtea Constituțională „constată că Președintele României poate, în virtutea prerogativelor și a legitimității sale, să exprime opinii și opțiuni politice, să formuleze observații și critici cu privire la funcționarea autorităților publice și a exponenților acestora, să propună reforme

33 Art. 86.

34 Titlul III, art. 103, alin (1).

35 „Avizul nr. 1/2007”.

36 „Avizul nr. 1/2007”.

37 „Avizul nr. 1/2007”.

38 „Avizul nr. 1/2007”.

sau măsuri pe care le apreciază dezirabile interesului național. Opiniile, observațiile, preferințele sau cererile Președintelui nu au însă un caracter decizional și nu produc efecte juridice, autoritățile publice rămânând exclusiv responsabile pentru însușirea acestora ca și pentru ignorarea lor. În orice caz, exercitarea de către Președinte a unui rol activ în viața politică și socială a țării nu poate fi caracterizată ca un comportament contrar Constituției³⁹”.

Curtea a emis însă și o opinie în defavoarea Președintelui României, dar nu din punct de vedere al neconstituționalității acțiunilor sale, ci cu privire la conduita acestuia. Astfel, și-a exprimat vădit dezacordul referitor la acuzațiile și jignirile la adresa autorităților publice și a activității acestora. Deși acestea pot fi caracterizate ca opinii politice, ele nu contribuie la consolidarea sau destabilizarea ordinii constituționale. Așadar, Președintele rămâne responsabil, din punct de vedere politic și moral, în fața electoratului și a societății civile. Curtea Constituțională a invocat în aviz Decizia nr. 435 din 26 mai 2006, potrivit căreia „libertatea de exprimare și de critică este indispensabilă democrației constituționale, însă ea trebuie să fie respectuoasă, chiar și atunci când este fermă⁴⁰”. Concluzionând, Curtea a considerat că faptele Președintelui nu pot fi catalogate drept *grave* din punct de vedere constituțional, pronunțându-se împotriva suspendării acestuia, decizia rămânând, desigur, în mâinile Parlamentului. Acesta a mers mai departe cu suspendarea și demiterea, organizând un referendum, însă, prin votul exprimat de electorat, Președintele României și-a reluat mandatul.

Cinci ani mai târziu (2012), același șef de stat a fost suspendat din nou de „organul reprezentativ suprem”. De această dată, Parlamentul nu s-a rezumat la a formula o serie de acuzații la adresa președintelui Băsescu, ci a impus Curții Constituționale un termen (scurt) pentru a se exprima asupra propunerii de suspendare, mai exact 24 de ore, chiar dacă nu există un termen statuat legal ori constituțional în acest sens. Acest lucru echivala cu o ingerință, chiar și formală, a factorului politic în activitatea instanței de contencios constituțional. De altfel, termenul de 24 de ore a fost sesizat și în Avizul nr. 685/2012 al Comisiei de la Veneția, menționându-se că, având în vedere seriozitatea acuzațiilor aduse Președintelui, timpul pe care Curtea Constituțională l-a avut la dispoziție în vederea redactării unei opinii a fost extrem de scurt. Impunerea unui termen-limită de doar 24 de ore și imposibilitatea unei analize minuțioase a judecătorilor Curții a denotat existența unei presiuni, coroborată cu o lipsă de respect instituțional față de această instanță⁴¹.

După clarificarea noțiunii de *fapte grave*, la fel ca în cazul avizului din anul 2007, Curtea a prezentat în cuprinsul documentului logica în care i-a fost înaintată propunerea Parlamentului de suspendare a Președintelui. Pornind de la avizul în discuție, cele mai importante acuzații au fost enumerate în preambul, prin oferirea unei imagini de ansamblu asupra acțiunilor președintelui și a implicațiilor acestora pentru statul român și pentru cetățeni. Preambulul este conceput agresiv, având următoarea formulare: „începând cu 6 decembrie 2009, democrația și statul

39 "Avizul nr. 1/2007".

40 Decizia nr. 435/2006 asupra cererii formulate de președintele Consiliului Superior al Magistraturii de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională dintre autoritatea judecătorească, pe de o parte, și Președintele României și primul-ministru, pe de altă parte, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 576 din 4 iulie 2006.

41 „Avizul nr. 685/2012 privind compatibilitatea cu principiile constituționale și statul de drept a acțiunilor guvernului și parlamentului româniei cu privire la alte instituții ale statului și ordonanța de urgență a guvernului de modificare a legii nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale și ordonanța de urgență a Guvernului de modificare și completare a Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului în România”, adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 93-a Sesiune Plenară (Veneția, 14-15 decembrie 2012), CDL-AD(2012)026, Cap. V, art. 44.

de drept au cunoscut un puternic proces de erodare, de substituire a instituțiilor statului de drept prevăzute de Constituția României, ajungându-se ca voința și acțiunea politică să fie concentrate în mod discreționar și neconstituțional în mâna unui singur om – Președintele țării”, care „a ajuns să dicteze puterii executive, puterii legislative și celei judecătorești⁴²”.

Prin propunerea de suspendare din funcție, Președintelui României i s-au adus atât de multe acuzații încât acestea puteau acoperi aproape toate prerogativele sale izvorâte din Legea fundamentală. Atitudinea Parlamentului a fost caracterizată de o mai mare determinare și înverșunare, puterea legislativă identificând în aproape orice acțiune a președintelui un potențial *fapt grav*, săvârșit cu încălcarea dispozițiilor constituționale. În acest sens, Curtea a procedat altfel în raport cu avizul consultativ emis în 2007, analizând diferit acuzațiile, oferind explicații ample și comune anumitor acuzații, generalizând și interpretând în mod favorabil șeful statului normele statuate constituțional.

Un aspect nou l-a reprezentat citarea/ transcrierea de afirmații din răspunsurile președintelui la acuzațiile care i s-au adus. O acuzație ce merită menționată este aceea conform căreia președintele s-ar fi substituit prim-ministrului, asumându-și decizii, luând o serie de măsuri și influențându-le, totodată, în mai multe situații. Interesant este că, diferit față de Avizul din 2007, Curtea s-a pronunțat în acord cu o anumită parte a acestei acuzații, deși acordul este exprimat într-un mod ambiguu, astfel încât poate lăsa loc de interpretări: „Faptul că Președintele României, prin comportamentul său politic, și-a asumat public inițiativa luării unor măsuri economico-sociale, înainte ca acestea să fie adoptate de către Guvern, prin asumarea răspunderii, poate fi reținut ca o încercare de a diminua rolul și atribuțiile primului-ministru⁴³”. De această dată, aceste afirmații ale Președintelui nu au mai fost încadrate de Curte ca fiind „opinii și/ sau opțiuni publice”, care se bucură de imunitatea evocată anterior.

Cu privire la acuzația potrivit căreia Președintele a încălcat drepturi fundamentale ale cetățenilor, precum dreptul la muncă și la pensie, instanța de contencios constituțional a considerat că aceste măsuri de reducere a salariilor și pensiilor au fost luate de Guvern, care își asumă responsabilitatea în acest sens. Mai mult, în raport cu acuzația conform căreia Președintele a făcut afirmații „rasiste și xenofobe”, Curtea a lăsat această problemă la decizia Parlamentului, pentru a acționa în funcție de dovezile existente.

În Capitolul III al propunerii a fost sesizat faptul că Președintele ar fi încălcat în repetate rânduri principiul separației puterilor în stat, dar Curtea a opinat că „atribuțiile Președintelui României au semnificația unei contraponderi față de puterea legislativă, pentru realizarea echilibrului puterilor în statul de drept, consacrat prin dispozițiile art. 1 alin. (3) din Constituție. Aceeași semnificație o are și dreptul Președintelui României de a cere Curții Constituționale soluționarea conflictelor juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice, conform art. 146 lit. e) din Constituție⁴⁴”. În ceea ce privește acuzația de încălcare a Constituției prin proiectul de lege privind revizuirea acesteia, inițiat la propunerea Guvernului, Curtea a afirmat că, deși anumite aspecte ale propunerii s-au dovedit a fi neconstituționale, nu se conchide că Președintele a încălcat prevederile Legii Fundamentale.

În capitolul VI al propunerii de suspendare i s-a imputat Președintelui anumite acuzații regăsite și în avizul din 2007, pentru care instanța de contencios constituțional are un răspuns identic, utilizat în avizul anterior. Președintele ar fi

42 „Avizul nr. 1/2012 consultativ privind propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României, domnul Traian Băsescu”, publicat în *Monitorul Oficial al României*, nr. 456 din 6 iulie 2012.

43 „Avizul nr. 1/2012”.

44 „Avizul nr. 1/2012”.

încălcat principiul neapartenenței politice, a abandonat rolul de mediator între stat și societate și a învrăjbit anumite categorii sociale. În schimb, se adaugă o afirmație a Curții care poate fi considerată un acord relativ cu punctul de vedere formulat de Parlament: „În legătură cu aceste susțineri, Curtea reține că faptele concrete menționate mai sus, imputate Președintelui, îmbracă forma unor conflicte cu ceilalți participanți la viața politică. Referitor la rolul Președintelui României, prevăzut de art. 80 din Constituție, Curtea constată că domnul Traian Băsescu nu și-a exercitat cu maximă eficiență și exigență funcția de mediere între puterile statului, precum și între stat și societate”⁴⁵.

Concluzii

Tratând comparativ cele două Avize consultative emise de autoritatea publică politico-jurisdicțională la propunerile de suspendare a Președintelui României, Traian Băsescu, din 2007 și 2012, putem afirma că cel din urmă este mult mai vast, motivat pe argumente punctuale izvorâte din propunerea inițiată de Parlament, aspecte care în primul aviz sunt prezentate într-o manieră extrem de succintă. De altfel, se poate observa cu ușurință că în avizul din 2012 au existat situații în care Curtea admite că Președintele ar fi avut un comportament necorespunzător și că ar fi periclitat funcționarea statului, dar nu se afirmă concret că faptele ce i-au fost imputate ar fi condus la încălcarea normelor constituționale.

Avizele au fost construite în aceeași manieră: a fost prezentat motivul redactării actului, a fost clarificată noțiunea de „fapte grave” și a fost explicat sensul pe care îl va utiliza Curtea Constituțională pentru analizarea acțiunilor Președintelui republicii, precum și structura pe care o are propunerea care a fost înaintată Curții de către Parlament. Ca element comun, se evidențiază observația Curții conform căreia șeful statului nu a respectat echidistanța politică, neutralitatea și imparțialitatea, eșuând în a fi instrumentul de echilibru între puterile statului.

O deosebire sesizabilă în cazul celei de-a doua propuneri de suspendare a reprezentat-o amplificarea atacurilor la adresa Președintelui, cel mai probabil în vederea evitării unui rezultat negativ al referendumului, similar celui din 2007. Nu a existat o voință reală de consens sau reconciliere instituțională între majoritatea politică coagulată în jurul USL și șeful statului. Scopul era unul singur: *suspendarea* și înlăturarea din funcție a celui care, prin instrumente politice și constituționale, se putea opune parțial noii agende police naționale.

Partea cea mai consistentă și relevantă în cazul celor două texte a reprezentat-o concluzia finală a Curții Constituționale (sau, după caz, lipsa ei). Deși decizia finală în materia suspendării a aparținut Parlamentului în ambele situații, acesta putea fi influențat, cel puțin în spiritul legii, de punctele de vedere ale instanței de contencios constituțional - considerate a fi relevante prin calitatea sa de „garant” al respectării Constituției, având totodată, prin mandat, prerogativa de soluționare oricărui conflictului juridic de natură constituțională.

În 2012, însă, forul legislativ s-a asigurat că demiterea președintelui a scăpat de ceea ce presa a numit un „filtru instituțional”, prin publicarea în *Monitorul Oficial*, cu numai o zi înainte ca cererea de suspendare a Președintelui să fie citită în ședința Parlamentului, a Ordonanței de Urgență care viza diminuarea atribuțiilor CCR, sub motivația „evitării de disfuncționalități” care s-ar produce dacă respectiva instanță ar avea competența de a se pronunța asupra deciziilor Parlamentului. Acest demers a fost interpretat de Comisia de la Veneția drept o tentativă de exercitare de „presiuni” și de „a aduce atingere independenței” Curții.

45 „Avizul nr. 1/2012”.

În cazul primului aviz, „sentința” a fost clară, Curtea s-a pronunțat împotriva suspendării, susținând că nu au existat acțiuni cu încălcarea dispozițiilor constituționale ale Președintelui. Cu toate acestea, Parlamentul a dus mai departe procedurile și a organizat un referendum care nu s-a încheiat prin demiterea Președintelui.

În schimb, prin construcția sa, cel de-al doilea aviz a fost caracterizat de o ambiguitate crescută a soluțiilor oferite, în special prin faptul că i-a lipsit o concluzie finală. Actul nu a oferit o confirmare sau o infirmare a propunerii de suspendare a Președintelui, lucru care nu a făcut decât să creeze un spațiu și mai amplu de confruntare politică și imagologică.

Curtea Constituțională a decis să nu ofere o concluzie finală în aviz, însă a apreciat că susținerile formulate în propunerea de suspendare nu oferă motivele necesare identificării situațiilor care ar reprezenta încălcări ale Constituției, reluând clarificarea noțiunii de *facte grave*, la fel ca în cazul avizului precedent.

În pofida acestei lipse de explicitare și a posibilelor presiuni exercitate de clasa politică, inclusiv în ceea ce privește potențiala revocare a judecătorilor, rezultatul final al întregului demers a fost identic celui din 2007.

Ambele contexte pot fi interpretate drept consecințe ale dezechilibrului existent între Parlament, Președinte și Guvern. Mai mult, procedura de suspendare din 2012 scoate în evidență supremația agendei politice a majorității parlamentare în fața principiilor democrației constituționale și a statului de drept sau cel puțin a opiniilor formulate anterior de către Curtea Constituțională cu privire la ceea ce poate fi, dar mai ales ceea ce nu poate fi considerat un motiv temeinic de suspendare.

Prin Avizul nr. 685/2012 al Comisiei de la Veneția aceasta a sesizat, de asemenea, că CCR nu a conchis dacă a existat sau nu o acuzare serioasă și justă a Președintelui, dar nici dacă procedura de suspendare examinată a avut circumstanțe incriminatorii, fapt ce justifică existența ulterioară a unui Președinte interimar. Mai mult, avizul Curții nu a fost citit în plenul Parlamentului, punctându-se încă o dată caracterul „consultativ” al documentului. Cu privire la funcționarea statului român și a instituțiilor acestuia, Raportul Comisiei de la Veneția prevede că respectarea statului de drept nu poate fi limitată la punerea în aplicare a prevederilor explicite și formale ale legii și ale Constituției. Aceasta implică, de asemenea, comportamentul constituțional și practici care să faciliteze conformitatea cu regulile formale de către toate organele constituționale și respectul reciproc între acestea.

În România, respectul pentru Constituție „nu poate fi limitat la executarea literală a dispozițiilor sale operaționale. Scopul acestor dispoziții este de a permite buna funcționare a instituțiilor, în baza cooperării loiale dintre acestea. Șeful statului, Parlamentul, Guvernul, sistemul judiciar, toate servesc scopului comun de a promova interesele țării ca un întreg, nu interesele înguste ale unei singure instituții sau ale unui partid politic care a desemnat titularului funcției⁴⁶”. Evenimentele din anul 2012 și rapida lor escaladare au evidențiat lipsa cooperării inter-instituționale, vitală pentru implementarea dispozițiilor Constituției.

Concluzia Comisiei invită instituțiile statului să regândească modul în care acestea funcționează și interacționează, având în vedere efectele pe care conflictele juridice de natură constituțională și disputele politice, în general, le au asupra societății. Comisia de la Veneția vorbește despre „punerea în aplicare a prevederilor explicite și formale ale legii și ale Constituției”, dar și despre respectarea spiritului legii, în virtutea respectului reciproc și a cooperării loiale între instituții⁴⁷.

Pe final trebuie menționat și faptul că, prin procedura constituțională adoptată în 2007 și reluată cinci ani mai târziu, s-a evidențiat o diferență majoră în termeni

46 „Avizul nr. 685/2012” Cap. XI.

47 „Avizul nr. 685/2012”, Cap. IX, art. 72, 73, 74.

de popularitate a șefului statului, măsurabilă prin voturile exprimate „pentru” și „împotriva” suspendării. Analizând cele două momente, se poate observa scăderea considerabilă a popularității președintelui Traian Băsescu. Dacă în 2007, acesta se bucura de o susținere de 75% prin votul popular exprimat pentru rămânerea în funcție (6.059.315 de voturi împotriva suspendării vs. 2.013.099 în favoarea suspendării⁴⁸), în anul 2012, 87,5% dintre alegători și-au exprimat dorința pentru plecarea acestuia de la Cotroceni (7.403.836 de voturi pentru demitere vs. 943.375 împotriva demiterii⁴⁹).

O explicație rezonabilă în acest sens poate fi reprezentată de măsurile de austeritate nepopulare implementate în anul 2010. Însă, date fiind dispozițiile legale în materia referendumului, neîndeplinirea condiției *cvorum*⁵⁰ a fost cea care a invalidat relevanța votului nefavorabil privind popularitatea președintelui Traian Băsescu.

BIBLIOGRAFIE

Surse primare

1. „Avizul nr. 1/2007 consultativ privind propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României, domnul Traian Băsescu”, publicat în *Monitorul Oficial al României*, nr. 258 din 18.04.2007.
2. „Avizul nr. 1/2012 consultativ privind propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României, domnul Traian Băsescu”, publicat în *Monitorul Oficial al României*, nr. 456 din 6 iulie 2012.
3. Avizul nr. 685/2012 privind compatibilitatea cu principiile constituționale și statul de drept a acțiunilor guvernului și parlamentului româniei cu privire la alte instituții ale statului și ordonanța de urgență a guvernului de modificare a legii nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale și ordonanța de urgență a Guvernului de modificare și completare a Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului în România”, adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 93-a Sesiune Plenară (Veneția, 14-15 decembrie 2012), CDL-AD(2012)026.
4. Comunicatul de presă al Curții Constituționale din 21.08.2012.
5. Constituția României din 2003.
6. Decizia nr. 435/2006 asupra cererii formulate de președintele Consiliului Superior al Magistraturii de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională dintre autoritatea judecătorească, pe de o parte, și Președintele României și primul-ministru, pe de altă parte, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 576 din 4 iulie 2006.
7. Decizia nr. 356/2007 asupra cererii de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională dintre Președintele României și Guvernul României, formulată de primul-ministru Călin Popescu-Tăriceanu, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 322 din 14.05.2007.
8. Hotărârea nr. 4/28.02.2007 privind constituirea unei comisii comune de anchetă ca urmare a propunerii de suspendare din funcție a Președintelui României, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 15 din 2 martie 2007.

48 Autoritatea Electorală Permanentă, *Cartea Albă a referendumului național din 19 mai 2007* (București, 2007), 37, www.roaep.ro/legislatie, accesat la 19.02.2019.

49 Hotărârea nr. 6 din 21 august 2012 referitoare la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului național din data de 29 iulie 2012 pentru demiterea Președintelui României, domnul Traian Băsescu, și la confirmarea rezultatelor acestuia, publicată în *Monitorul Oficial al României* nr.616 din 27.08.2012.

50 „[...] la referendum nu au participat cel puțin jumătate plus unul din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente, pentru ca referendumul să fie valabil în conformitate cu prevederile art. 5 alin. (2) din Legea nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului”, conform Hotărârii nr. 6 din 21 august 2012.

9. Hotărârea nr. 20/19.04.2007 privind suspendarea din funcție a Președintelui României, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 256 din 19 aprilie 2007.
10. Hotărârea Curții Constituționale nr. 1 din 5 aprilie 2007 privind propunerea de suspendare din funcție a Președintelui României, domnul Traian Băsescu, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 258 din 18 aprilie 2007.
11. Hotărârea Curții Constituționale nr. 6 din 21 august 2012 referitoare la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului național din data de 29 iulie 2012 pentru demiterea Președintelui României, domnul Traian Băsescu, și la confirmarea rezultatelor acestuia, publicată în *Monitorul Oficial al României* nr. 616 din 27.08.2012.

Surse secundare de specialitate

1. Alexandru Radu, Daniel Buti, *Statul sunt eu!: o istorie analitică a crizei politice din iulie-august 2012*, (București: Monitorul Oficial R.A., 2013).
2. Cristian Preda, *Rumâniî Fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, (Iași: Polirom, 2011).
3. Cristian Preda, Sorina Soare, *Regimul, Partidele și Sistemul Politic din România*, (București: Nemira, 2008).
4. Giovanni Sartori, *Ingineria constituțională comparată*, (București: Mediterana 2000, 2002).
- Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice, Vol. II*, (București: C.H. Beck, 2008).
5. Ioan Vida, *Curtea Constituțională a României. Justiția politicului sau politica justiției?*, (București: Monitorul Oficial, 2011).
6. Jose Antonio Cheibub, *Presidentialism, Parliamentarism and Democracy*, (Cambridge University Press, 2007).
7. Maurice Duverger, „A New Political System Model: Semi-Presidential Government”, *European Journal of Political Research* 8 (June 1980).
8. Maurice Duverger, *Echec au roi*, (Paris: Albin Michel, 1978).
9. Robert Elgie, „A Fresh Look at Semipresidentialism. Variations On a Theme”, *Journal of Democracy* 16:3 (July 2005).
10. Roger D. Congleton; Birgitta Swedenborg, *Democratic Constitutional Design and Public Policy*, (Cambridge: The MIT Press, 2006).

Articole online

1. Andi Manciuc, „Cronologie: 2012, anul războiului politic”, 28 decembrie 2012, www.mediafax.ro, accesat la 21.01.2019.
2. „Cum a fost suspendat Traian Băsescu în 2007”, 05 iulie 2012, www.dcnnews.ro, accesat la 21.01.2019.
3. „Antonescu: Vom propune CCR un termen de circa 24 de ore pentru avizul privind suspendarea”, *Cotidianul*, 04 iulie 2012; Vezi și publicațiile *Mediafax*, *Ziarul Financiar* din aceeași dată.
4. „Cartea Albă a referendumului național din 19 mai 2007” elaborată de Autoritatea Electorală Permanentă, (București, 2007), www.roaep.ro/legislatie, accesat la 19.02.2019.
5. „Rezultatele alegerilor locale 2012” conform Autorității Electorale Permanente, www.alegeri.roaep.ro, accesat la 21.01.2019.

Index de autori

Alfred Bulai este sociolog, Conferențiar universitar dr. și Prodecan la Facultatea de Științe Politice, SNSPA. Interese de cercetare: cercetare socială cantitativă și calitativă, comunicare publică și socială, evaluare campanii și activități de comunicare, sociologie electorală, politici publice etc. Este autorul sau coautorul unor lucrări precum *Reconstrucție instituțională și birocrăție publică în România* (Societatea Reală, 2009), *Concepte fundamentale în sociologie* (Paideia, 2009), *Societatea reală* (Fundăția Culturală Română, 2007), *Mecanismele electorale ale societății românești* (Paideia, 1999). A publicat numeroase rapoarte de cercetare, studii și articole științifice în reviste naționale și internaționale.

Vladimir-Adrian Costea este doctorand, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Ionela Gavril este licențiată în Științe Politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București (2007) și a urmat masterul de Politică Europeană și Românească (2009) la aceeași facultate. A urmat cursuri de drept comunitar și politica europeană, la IEP Toulouse. Este autoarea unor articole precum: „Alegerile prezidențiale din 2014 și impactul lor asupra regimului premier-prezidențial din România”, „Les médias influencent-ils l’agenda parlementaire en Roumanie?”.

Anița Grigoriu este Lector univ. dr. la Facultatea de Științe Socio-Umane, București, Universitatea Spiru Haret.

Alexandru Radu este Prof. univ. dr. Facultatea de Științe politice, Școala Națională de Studii Politice și Administrative (SNSPA). Publicații recente: *Politica între proporționalism și majoritarism. Alegeri și sistem electoral în România postcomunistă*, Institutul European, Iași, 2012; *FSN - un paradox politic (1989-1992)*, Pro Universitaria, București, 2013; *Statul sunt eu! O istorie analitică a crizei politice din iulie-august 2012*, Monitorul Oficial, București, 2013.

Bîrdușa Palade este conferențiar universitar la Facultatea de Științe Politice, SNSPA și doctor în Filosofie la Universitatea București (2001). Este autoarea a peste zece cărți de teorie și etică politică, precum și de filosofia religiei, cea mai recentă fiind *Infinitul fără nume* (Galaxia Gutenberg, 2013) și a numeroase studii și articole de specialitate. Domeniile sale actuale de interes sunt etica mediului, fundamentalismul religios și studiul conspiraționismului politic.

Ovidiu-Lucian Teslovan este doctorand, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

SUMMARY

Electoral File

- Alexandru Radu
Elections of the Great Union - November 1919. Full list of elected MPs..... 3

Varia

- Alfred Bulai
Active voters and pressure voters. A theoretical model of analysis 30
- Brîndușa Palade
The Demonology of Populism: Conspirativism as Pseudo-Political Science 39
- Vladimir-Adrian Costea
*The Election of the Constituent Assembly of 1914. Positions regarding
Electoral Reform and Agrarian Reform* 48
- Anița Grigoriu
The Violence against Romanian Immigrant Women in Sicily at Work 61
- Ionela Gavril
*Does Ministerial Instability Affect the Decision-Making Process?
The Most Reshuffled Governments in Romania After 1989*..... 69
- Teslovan Ovidiu-Lucian
*Advisory opinions of the Romanian Constitutional Court on the proposal
to suspend from office the President of Romania, Traian Basescu (2007, 2012) –
A comparative analysis* 79
- Index of authors**..... 91
- Summary** 93

Open Issue

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.
*Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune
și se pedepsește conform legilor în vigoare.*

